ماهوار

سُهڻي

مئي ١٩٧٣ع

معياري ادب پيش ڪندڙ

ماهوار

سُهڻي

مئي – ١٩٧٣ع

سال: ٤ نمبر: ٥

ايڊيٽر

طارق اشرف

قيمت: ٢-٠٠ سال لاءِ: ٢٠-٠٠

آمريڪا ۾: هڪ ڊالر

سهڻي پبلشرز
الهندو ڪڇو،
حيدرآباد، سنڌ.

SOHNI PUBLISHERS
F/45--750 WEST KUTCHA,
HYDERABAD. SIND.

ترتيب

پنهنجي طرفان.... طارق اشرف ٣

ڪهاڻيون

تون منهنجي لاءِ هيرو آهين وشنو ڀاٽيا ١٤
توکي ڀلجي ڪين ڀلائيندس گل محمد چنو ١٥
حڪم ڪر... (اٽلين ڪهاڻي) البرٽو موراويا ٤٨

شعر

بيت شيخ اياز ٥٨
نظم فتاح ملڪ ٦٠
گيت قيوم طراز ٦٣
غزل زيب ڀٽي ٦٥
غزل سيد اڪبر ٦٦
غزل مير محمد پيرزادو ٦٧
نظم (چيني شعر) توفو ٦٨

مضمون

سنڌي ٻولي ۽ رومن رسم الخط غلام محمد ٽالپر ٧٥

تنقيد ۽ رايا

پڙهندڙن جا خط پڙهندڙن وٽان ٨٣

ٽائيٽل ڊزائين : چندر

(سڀئي حق ۽ واسطا قائم)

سيد سليم شاه قادري، شاهد پرنٽرز، صدر حيدرآباد سنڌ، مان ڇپرايو.
ٽائيٽل: سهڻي پرنٽرز، الهندي ڪچي حيدرآباد سنڌ ۾ ڇپيو.

پنهنجي طرفان....

نعپ

▲ نعپ جي ڪنڌي سياسي ڪردار متعلق هاڻ ڪنهن کي به شڪ نه رهيو هوندو. ائين ته پاڪستان جي ڪابه اهڙي پارٽي ڪانهي، جنهن سياسي قلابازيون نه کاڌيون هجن. پر نعپ جيڪو گندو رول ادا ڪيو آهي، تنهن جو مثال ورلي ملندو. هاڻ رجعت پسند پارٽي مودودي جماعت ۽ نعپ ۾ ڪوبه فرق نه رهيو آهي. ها جيڪر ٻنهين پارٽين ۾ فرق آهي ته اهو، جو مودودي جماعت شروع کان ئي رجعت پسند پارٽي آهي، ۽ رجعت پسنديءَ جو پرچار شروع کان ئي کليو کلايو ڪندي اچي. پر نعپ شروع کان عوام کي بيوقوف بنائڻ لاءِ ترقي پسند جو نعرو هڻندي اچي. پر آهستي آهستي سندس اصليت پڌري ٿي ويئي. ۽ هاڻ نعپ کي ترقي پسند پارٽي چوڻ يا سمجهڻ بيوقوفي کانسواءِ ٻيو ڪجهه ڪونهي.

▲ نعپ جي منشور کي ڏسو، ۽ پوءِ نعپ جا ڪرتوت، ته پتو پوندو، ته انهيءَ پارٽيءَ رڳو عوام کي بيوقوف بنايو آهي. انهن سيڪولرازم جو نعرو هنيو، پر سرحد ۽ بلوچستان ۾ اسلام پسند پارٽي جمعيت علماء اسلام سان گڏجي حڪومت ٺاهيون. انهنجي منشور ۾ سنڌي، بلوچي، پشتو ۽ پنجابيءَ کي قومي ٻوليءَ جو درجو حاصل آهي، پر جڏهن سندن حڪومت آئي ته انهن سرحد ۽ بلوچستان ۾ اردوءَ کي سرڪاري ٻوليءَ جو درجو ڏنو. نه فقط اهو، بلڪ سنڌ ۾ ٻوليءَ جي مسئلي تي پناهگيرن جي ڪرايل فساد ۾ به، پناهگيرن جو طرف ورتائون. نه فقط اِهو، بلڪ جنهن جماعت سان (مفتي محمود پارٽي) گڏجي حڪومت ٺاهيون، انهنجي پاران جيڪو هٿ ٺڪيو وفد سنڌ ۾ جانچ لاءِ آيو هو، تنهن پنهنجي رپورٽ ۾ ڄاڻايو هو ته: سنڌ ۾ فساد سنڌين ڪرايا، ڏوهه سنڌين جو آهي. پر نعپ جيڪا سڀ کان وڏي ڳالهه ٿي ڪئي، جنهنڪري اسانجي همدردي به نعپ سان هئي، سا هئي صوبن جي مڪمل خودمختياري، پر پوءِ سمجهي ڏنو ته نعپ صوبن جي مڪمل خودمختياري

جي ڳالهہ بلڪل ئي نظرانداز ڪري ڇڏي ۽ آئيني سمجهوتي ۾ انهيءَ تي زور ئي نہ ڏنائين. هنجو سڄو زور هو تہ 'آئين اسلامي ڪونهي.' جيڪا پارٽي سيڪولرازم جي دعويٰ ڪري ۽ 'آئين اسلامي هجي' تي زور ڀري، انهيءَ کي منافق کانسواءِ ٻيو ڇا چئجي!

▲ سهڻي ٿي ڀرين مخزن آهي، جنهن نعپ لاءِ لکيو هو تہ: هيءَ پارٽي پنهنجي منشور تان ڦري رهي آهي. اوڏيءَ مهل اسانجي ڪن سڄڻن کي اِها ڳالهہ ڏکي لڳي هئي، پر هاڻ سڀڪجهہ سامهون آهي. نعپ جي گندي سياسي ڪردار متعلق اڃا بہ ڪنهنکي شڪ آهي ڇا؟ جيڪا پارٽي پنهنجي مفاد ڪري سنڌ ۽ ملڪ جي دشمن پارٽي مودودي جماعت سان ناهہ ڪري سگهي ٿي، انهيءَ کان هر ڪڌي ڪم جي توقع ڪري سگهجي ٿي.

▲ مان پنهنجي دوست چام ساقيءَ کان هاڻ اهو پڇڻ گهران ٿو، تہ نعپ جا سڄڻ، هاڻ ڇا ٿو چوين. تو پنهنجي خط ۾ (سهڻي - مارچ ٧٣) لکيو هو تہ: 'آءٌ اڃا بہ اهو ٿو محسوس ڪريان تہ نعپ جو پروگرام ٺيڪ آهي. ڇهن قوميتن جي حقيقت پنهنجي جڳهہ تي قائم آهي ۽ ڇهن قومي ٻولين، سامراج دشمني ۽ جاگيردار دشمني اڃا تائين قائم آهي. انڪري آءٌ نعپ ۾ آهيان.' ادا، تون پهل نعپ ۾ هُج. ڇاڪاڻ تہ اسين تو کي ٻوءِ ٿي سڃاڻي سگهندا سين. جيڪڏهن تون اسان ۾ شامل ٿي وئين تہ ٻوءِ تنهنجو پتو ڪيئن پوندو. چار قوميتون ۽ صوبن جي مڪمل خودمختياري، نعپ يا تنهنجي واتان هاڻ نٿي ٿهي. تو لکيو آهي تہ نعپ سامراج دشمن ۽ جاگيردار دشمن آهي. اِهي پارٽيون ڳالهيون هاڻ نہ ڪر. نعپ سڀ کان وڌيڪ جي سامراجين پڇ لٽڪائو پارٽي آهي. رهي ڳالهہ جاگيرداري جا دشمن — سو جنهن متحده محاذ ۾ نعپ شامل آهي، انهيءَ ۾ ڪير آهي؟ تو اکيون بند ڪري ڇڏيون آهن. پر اسانجون اکيون پٽيل آهن. اسان ڏسي ورتو آهي ۽ سمجهي ورتو آهي. ڪابہ پارٽي سنڌ جي سڄڻ ڪانهي. هر پارٽيءَ جو نصب العين اِهو بڻجي چڪو آهي تہ سنڌ جو نالو نشان ئي ميٽائي ڇڏجي. نعپ هڪ رجعت پسند پارٽي آهي، هن بہ ٻين رجعت پسند

پارٽين سان ملي، انهيءَ فيصلي تي آڱوٺو هنيو آهي، جنهن ۾ سنڌ جي تباهي ۽ بربادي جو سامان آهي. هاڻ ٻين صوبن جا رهاڪو اچي سنڌ ۾ رهندا ۽ ٽن سالن کانپوءِ انهن کي سنڌ جا پورا حق پاڻمرادو ملي ويندا. جنهن به صوبي ۾ آبادي وڌندي، اتان جي ماڻهن کي ٻين صوبن ۾ آباد ڪيو. ۽ آهي ٻيا صوبا نه هوندا بلڪ هڪ صوبو هوندو – ۽ انهيءَ جو نالو سنڌ آهي.

▲ اسانکي ڳالهائڻ جي اجازت ڪانهي، اسانکي لکڻ جي اجازت ڪانهي. اسان سنڌين لاءِ ايوبي دور اڃان ختم نه ٿيو آهي. اسانجي ڪا پُٺ ڪانهي، اسانجي ڪا جماعت ڪانهي، اسانجو ڪو اوهي واهي ڪونهي. اسانکان جيئڻ جو حق ڪسيو پيو وڃي، اسين ڏسون پيا، سمجهون پيا پر ڪُڇڻ جي اجازت ڪانهي. هرطرف اونده ڦهليل آهي، انڌو انڌڪار لڳي پئي آهي. دودو، دريا خان، هوشو ۽ هيمو، گذريل دورن جي ياد آهن. شايد هاڻ اسان ۾ ڪوبه اهڙو مڙس ماڻهو پيدا نه ٿيندو آهي. ميدانيءَ جي ميدان کي هاڻ ريچ نه ايندو. سنڌڙيءَ کي فقط 'قندار مان جو ڪو' ڪونهي، سنڌڙيءَ کي هر طرف کان جوڪو آهي. 'هاڻ پٿائي نه جاڳندو.' شايد اياز جا شعر به 'ٻڙچي ٻڄي هاڻ' ۾ ٽٽا لڳن. ٤- مارچ جي هيرو شايد هاڻ ڪنگڻيون پائي ورتيون آهي.

▲ ڇا هاڻ ڪا ٤- مارچ ايندي؟

صدر ڀٽو ۽ نوجوان

▲ صدر ڀٽي ٢- اپريل واري تقرير ۾ هڪ ڏاڍي صحيح ڳالهه ڪئي آهي ته: 'هاڻ مونسان نوجوانن جو ساٿ گهڻو نه رهيو آهي.' اها هڪ حقيقت آهي، جيڪا ڀٽي صاحب پاڻ مڃي آهي. صدر ڀٽي کي سياست ۾ آڻڻ وارا نوجوان هئا. وزارت خارجه تان لهڻ کانپوءِ پهريون جلسو سنڌ جي شاگردن حيدرآباد ۾ يوسف لغاريءَ جي اڳوائيءَ ۾ ڪيو هو، جنهن ۾ ڀٽي صاحب کان صدارت ڪرائي وئي هئي. انهيءَ کانپوءِ پوري پاڪستان ۾ شاگردن ۽ نوجوانن ئي صدر ڀٽي کي پنهنجو ليڊر تسليم ڪيو هو. شاگردن صدر ڀٽي جي ڪري گوليون کاڌيون، ۽ جيلن ۾ ويا.

انهن ڏينهن ۾ ڪراچيءَ جي جنگ اخبار هڪ طنزيه ايڊيٽوريل لکيو هو ته: 'ڀي ڪنهن پارٽيءَ ۾ پيٽو ويندو ڪونه، ڇو ته وڏو عهدو ڪونه ملندو. پاڻ الڳ پارٽي ٺاهيندو ڪونه، جو ڪو به سياسي ليڊر سندس ساٿ نه ڏيندو. ها پاڪستان جي شاگردن جي قيادت ڪرڻ لاءِ ڪو ليڊر ڪونهي، ٿي سگهي ٿو ته پيٽو شاگرد ليڊر ٿئي ۽ پوءِ سڄي دنيا ڏٺو ته شاگردن ۽ نوجوانن ئي پيٽي کي مٽي چاڙهيو، ايترو مٿي، جو هاڻ صدر پيٽي کي به احساس ٿيو آهي، ته سندس ساٿ نوجوانن سان نه رهيو آهي. صدر پيٽي کي اها ته خبر آهي ته نوجوانن جو ساڻس ساٿ نه رهيو آهي، پر انهيءَ تي ڪڏهن نه سوچيو اٿس، ته انهيءَ جو ڪارڻ ڪهڙو آهي. صدر پيٽي جي اردگرد اهي ئي ماڻهو ميڙي آيا آهن، جيڪي ايوب کي ٻڙهيل هئا، ۽ سارو وقت کيس اِهو تاثر ڏيندا رهيا ته اوهين عوام ۾ مقبول آهيو. هاڻ به ائين پيو ٿئي. پر شڪر ته پيٽي صاحب کي جلد احساس ٿيو آهي. حقيقت اِها آهي ته نوجوانن ـ شاگردن هن پارٽيءَ سان جيڪي اميدون وابسته ڪيون هيون، اقتدار ۾ اچڻ ڪانپوءِ آهي اُميدون ته پوريون نه ٿيون، پر پيٽي جو ساٿ ڏيڻ وارن لاءِ جيلن جا دروازا کُلي ويا. لکين ۽ ڳالهائڻ جي آزادي کسجي وئي. جيڪي اليڪشن کان اڳ صدر پيٽي ۽ سندس پارٽيءَ جا دشمن هئا، سي هاڻ دوست ٿي ويا، نوازجي ويا، پر جيڪي صحيح معنيٰ ۾ ساٿ ڏيندڙ هئا، سوشلسٽ خيالن جا هئا، انهن جي پٺيان سي ـ آءِ ـ ڊي جي فوج ڪاهجي پئي. صدر پيٽي سان رابطو ٽٽي پيو، ۽ جيڪي رابطي ڳنڍڻ لاءِ مقرر ڪيا ويا آهن، سي پاڻکي سرخرو ڪرڻ لاءِ سڀني کي غدار جو سرٽيفڪيٽ ڏيئي رهيا آهن. جنهن پارٽيءَ کي، جنهن ليڊر کي نوجوانن جي ساٿ ڪري اقتدار مليو، هاڻ جڏهن اِهائي پارٽي انهن تي ويل وهائيندي ته پوءِ نوجوانن جو ساٿ صدر پيٽي سان ڪيئن رهندو؟

ٽي ـ وي

▲ اردوءَ ۾ هڪ چوڻي آهي ـ 'چڪنا گهڙا.' يعني بي شرم. جنهن تي ڪو اثر نه ٿئي. ڪراچي ٽي ـ وي وارا به 'چڪنا گهڙا' آهن.

بي شرمي ۽ ڏاڍائيءَ جو اهڙو مثال شايد ئي ڪٿي ملندو. ٽيليويزن سنڌ ۾، پر سنڌي پروگرام ڏينهون ڏينهن ”ٽپ“ تي چڙهيل. اسين زماني کان رڙيون ۽ واڪا پيا ڪريون، انهيءَ جو اثر اهو ٿيو آهي جو پهرين هفتي ۾ پنجويهن منٽن جو پروگرام ايندو هو، هاڻ پندرنهن منٽن جو هڪڙو ٻيو سنڌي پروگرام به شروع ڪيو ويو آهي. يعني ته اسين پنهنجي ڌرتيءَ تي فقط چاليهه منٽ لهڻو. انهيءَ جي مقابلي ۾ پنجابيءَ زبان جو پروگرام ڪنهن نه ڪنهن نموني روز پيش ڪيو ٿو وڃي. ڪڏهن پنجابي گانا، ڪڏهن ڪنهن سان ملاقات. ’هر تان هي ديپڪ‘ پروگرام هفتي ۾ پنجويهه منٽن جو ايندو آهي، انهيءَ ۾ به ڇهن گانن مان گهٽ ۾ گهٽ ٻه پنجابي فلمي گانا ضرور ڏيکاريندا آهن. ڪڏهن ڪڏهن ته ٽي به ڏيکارين. اسلام آباد ٽي-وي تان ’لوڪ تماشا‘ نالي پندرنهن پندرنهن ڏينهن ڪلاڪ جو پروگرام ايندو آهي. انهيءَ ۾ پاڪستان جا سڀئي لوڪ گيت ۽ لوڪ ناچ ڏنا ويندا آهن. پر سنڌي لوڪ گيت ۽ ناچ اتفاق سان ئي پيش ٿيندا آهن، ۽ انهن جي مقابلي ۾ پنجابي جا ٽي يا چار. ۽ هاڻ ته نئين ڳالهه ٿي آهي جو لوڪ تماشا ۾ سنڌي گيت، سنڌي فنڪارن جي بدران غير سنڌين کان ڳارايا پيا وڃن. پر ڳالهه فقط اسلام آباد جي ڪانهي. ڪراچي ٽي-ويءَ تان جيڪو سنڌي پروگرام ايندو آهي، انهيءَ ۾ پڻ غير سنڌي ڳائڻين ريحانه ياسمن، روبينه بدر ۽ طاهره سيد کان سنڌي گيت ڳارايا پيا وڃن. اهڙيءَ طرح سنڌي فنڪارن جو حق ماريو پيو وڃي. ڇا سنڌي فنڪارن جي کوٽ آهي؟ هڪ ته سنڌي پروگرام جو وقت گهٽ، باقي هن ٿوري وقت ۾ به پنجابي ۽ پناهگير ڳائڻن کي ورسايو پيو وڃي. سنڌي فنڪارن ۽ ليکڪن جا حق مارڻ جا مختلف طريقا استعمال ڪيا پيا وڃن. انهيءَ جو هڪڙو ننڍڙو مثال پيش ڪجي ٿو. ڪراچيءَ ۾ ڪجهه وقت اڳ سائنس ڪانفرنس ٿي هئي، تنهن ۾ سنڌي راڳ جي محفل ٿي هئي، هاڻ ڪراچي ٽي-وي وارا ڪجهه وقت کان هن محفل جون جهلڪيون سنڌي پروگرام ۾ ڏيکارين پيا. ٻئي طرف لاهور ۾ ٿيل عوامي ميلي جي فلم ٽن ڏينهن تائين ٻه ٻه

ڪلاڪ ٽي-ويءَ تي ڏيکاري وئي. لاهور ۾ داتا جي ٽيهل عرس جي فلم لاءِ به ٽي-وي وارن وقت ڪڍيو، پر سنڌي راڳ لاءِ وقت نه ڪڍي سگهيو. انهيءَ پروگرام کي سنڌي پروگرام جي وقت ۾ پيش ڪرڻ سان سنڌي فنڪارن ۽ ليکڪن جو حق ماريو ويو آهي.

▲ ٽي-وي ۽ ريڊيو تي سنڌ ۽ سنڌي زبان سان جيڪي زيادتيون ٿيون پيون، هاڻ انهن جي حد نه رهي آهي. آخر اسين ڪيستائين اهي ناحق برداشت ڪنداسين. سنڌين سان زيادتيءَ جو نئون ثبوت ريڊيو پاڪستان حيدرآباد پيش ڪيو آهي. ريڊيو حيدرآباد تان ڇهه قاري قرآن پاڪ جي تلاوت ڪندا هئا. جن ۾ ٻه پناهگير ۽ چار سنڌي هئا. هاڻ چئن ئي سنڌين قارين جا ڪانٽريڪٽ ڪينسل ڪيا ويا آهن ۽ فقط ٻن پناهگيرن کي رکيو ويو آهي.

▲ ٽي-وي ۽ ريڊيو تي سنڌ ۽ سنڌي زبان سان جيڪا حق تلفي ٿي پئي، انهيءَ ۾ وڏو ڏوهه اسانجو به آهي. اسان انهيءَ لاءِ ڪيو ئي ڇا آهي؟ فقط اخبارن ۾ مراسلا ۽ رسالن ۾ خط يا ايڊيٽوريل. ۽ انهن تي ڪو ڌيان ئي نٿو ڏي. اسانکي گهرجي ته پيٽي صاحب ۽ سنڌ جي وڏي وزير کي تارون ڪريون، وفد ٺاهي روبرو ملون، ۽ سنڌين سان ٿيل زيادتيون ڪين ٻڌايون. مرڪز جي اطلاعات واري کاتي جي وزير سان به ملون ۽ کيس مجبور ڪريون ته اسانکي اسانجا حق ڏيو. باقي چانهه‌ون پي، هوٽلن ۾ ٽيبل ٺاڪ ڪرڻ سان ته ڪجهه به ورڻو ڪونهي. حق اٿين ته نه ماڻدا آهن.

نئون پرچو

▲ هن پرچي ۾ ڀارت جي مشهور سنڌي ڪهاڻيڪار وشنو ڀاٽيا ۽ اٽليءَ جي جڳ مشهور ڪهاڻيڪار البرٽو موراويا جي ڪهاڻي کان علاوه گل محمد چنا جي ڪهاڻي به ڏني اٿؤن. گل محمد چنا ڊگهي خاموشيءَ کانپوءِ هيءَ ڪهاڻي لکي آهي، ۽ ڀهريون دفعو سهڻيءَ ۾ شريڪ ٿيو آهي.

جيئي سنڌ — جيئي سنڌي زبان

— طارق اشرف

تون منهنجي لاءِ رهبر آهين
توکي ڀلجي ڪين ڀلائيندس
حُڪم ڪر...

(اِٽلين ڪهاڻي)

ڪهاڻيون

وشنو ڀاٽيا
گل محمد چنو
البرٽو موراويا

وشنو ڀاٽيا

تون مون لاءِ هيرو آهين

ڪاليج لئبرري.

'ڪيپ سائلينس' لئبرريءَ ۾ چوطرف لکيل هدايتون ڳالهائيندڙيون نظر اينديون آهن. چوطرف شيلفن ۾ ڪيترن ۾ ئي جاءِ ڪتاب سٿيل هوندا آهن. پوءِ ڪو پڙهي، ڪا آهٽ خاموشيءَ کي ٽوڙي ٿي رهندي آهي. ڇو جو جيئڻ ۾ پنهنجي قسم جو هڪ الڳ شعور آهي، تحريڪ آهي، هلچل آهي.

ٻاهران زور زور سان نعرن جا آواز اچي رهيا آهن - 'نه هلندي نه هلندي، اوهانجي من ماني نه هلندي.' 'شاگردن سان جو ٽڪرائيندو، مٽيءَ ۾ ملي ويندو.' اهڙا ۽ ان طرح جا نعرا، جن 'ڪيپ سائلينس' بورڊ جو مذاق اڏائي رهيا آهن.

ماحول ۾ ڇڪتاڻ آهي، ايتريقدر جو پاڙهيندڙن جي اِسٽاف مان ڪوبه نظر نٿو اچي. پٽيوالا به ڪنڊن پاسا ڳوليو خود کي گم ڪرڻ جي ڪوشش ۾ آهن. هونئن ته پٽيوالا به موجوده مئنيجمينٽ مان خوش ناهن، پر آواز آثارڻ هر ڪنهنجي وَس جي ڳالهه ڪانهي، اهي پنهنجي گهٻراهٽ لڪائڻ ۽ چنتائن کان آجو ٿيڻ لاءِ ٻيڙين جو سهارو وٺندا آهن. وڏيڪ غصي ۾ آيا ته دارونءَ جو نو ٿانڪ ٻي زالن مان ڪسرون ڪڍندا.

گوپال نعرن جي آوازن کان بچندو، ڪتاب پڙهڻ چاهي ٿو. صفحا هنجي سامهون کُليل آهن. لفظ آهن، سٽون آهن، پر معني آهي، جو پڪڙ ۾ نٿو اچي. سوچي ٿو، اَڄ مان آجايو آيس. گهر ۾ وينو پڙهان ها، يا رڪارڊ ٻڌان ها. هيستائين پهچندي پهچندي ڪيس شاگردن جا رمارڪ به ٻڌڻا پيا هئا، 'هاءِ چمچا، هاءِ چمچا.'

گوپال اهڙن رمارڪن لاءِ اَلجهڻ ٺيڪ نه سمجهيو. هو سوچيندو آهي، اَن ۾ هنجو ڏوهه ڪونهي. هو پڙهڻ ۾ هوشيار آهي،

انکري پروفيسرن ۾ پيارو آهي. ڪاليجن ۾ پروفيسرن جو شاگردن سان دوستيءَ جهڙو رستو نہ هوندو آهي، دشمنيءَ جو رهندو آهي. ڪي پروفيسر شاگردن کي ڏٺا بہ نہ وڻندا آهن، تن تي هو عجيب عجيب نالو بہ ٺاهي رکندا آهن. جنهن پروفيسر کان شاگرد نفرت ڪندا آهن، اهو پروفيسر، جي شاگردن مان ڪن شاگردن کي پائيندو آهي، تہ اهي شاگرد چمچا سڏجي ويندا آهن. ڪاليج ۾ رهي شاگردن جي جماعت جي اصولن جي جيڪو پيچڪڙي ڪندو آهي، اهو غدار ليکجڻ ۾ ايندو آهي. شاگرد جڏهن ڪلاس رومن جو بائيڪاٽ ڪرڻ لاءِ سوچيو، تنهن مهل گوپال باغ ۾ ڪتاب پڙهي رهيو هو. ”هاءِ چمچا.“ گوپال ڪين اڻ ٻڌو ڪرڻ چاهيو. ’هو پنهنجي معيار سان نباهي رهيا آهن. مان ڇو انهن ڏانهن توجہ ڏيان؟‘ هن سوچيو.

”مسٽر گوپال، تون جيڪڏهن چاهين تہ اسين تو کي پنهنجو ليڊر بڻايون. تون اسان پاران مئنيجمينٽ سان لڙ.“

هن تمام نرمائيءَ سان چيو، ”مونکي ليڊر بڻجڻ جو شوق ڪونهي.“

چندر چيو، ”گوپال تو پنهنجو قد ڏٺو آهي؟ هيڏو آدم - قد ٿيو آهين، تہ بہ تو ۾ لڙڻ جو مادو ڪونهي! تون ڪائرن جيان هلي رهيو آهين. تون شاگردن جي ڪئمپ مان آهين، پر تون پروفيسرن جي حقن جو بچاءُ ڪري رهيو آهين.“

”ڪهڙا حق؟ توهانکي ڪاپي ڪرڻ ڏني وڃي، اهو توهانجو حق آهي؟ توهان پروفيسرن جي عزت نہ ڪريو، اهو توهانجو حق آهي. توهان ڪلاس رومن جو، پڙهائيءَ جو بائيڪاٽ ڪريو، اهو توهانجو حق آهي؟“ چوندي چوندي گوپال جو منهن ڳاڙهو ٿي ويو.

شاگردن جي ميڙ مان ڪنهن چيو، ”تون نہ سڌرندين، چمچا.“

گوپال سوچيو: ’هنن سان وڌيڪ اٽڪڻ ٺيڪ نہ آهي. مان هنن جو ساٿ نہ ڏيان، تہ هو بہ منهنجي ڳالهہ ڇو مڃين؟ هر ڪنهنکي پنهنجي نموني سوچڻ جي آزادي آهي.‘

هو لئبرري روم ۾ اچي ويٺو. لئبرري روم رهيل ضرور هو،
پر لائبرريءَ جو انچارج گم هو. سڄي لئبرريءَ ۾ هن ڪانسواءِ ٻيو
ڪوبہ نہ هو. هن چوڌطرف نهاريو: ڪتابن جا انبار پيل هئا. هو انساني
دماغ جي عظمت تي سوچڻ لڳو: "هيءُ اسانجو دماغ بہ لاجواب آهي.
ان ۾ علم جا ڪيترا نہ خزانا پريل آهن!"

انسان پنهنجي عظمت ڪري علم جا خزانا وڌائڻ ۾ وقت ضايع
ڪري يا نندين نندين ڳالهين ۾ وقت وڃائي؟ شاگردن کي خبر
نئي پوي تہ ڪين ڪيئن استعمال ڪيو پيو وڃي.

ڪالهہ ريڪا بہ تہ مجڻ لاءِ تيار نہ هئي. هن جوش ۾ اچي
چيو هو، "شاگرد پنهنجي حقن لاءِ لڙي رهيا آهن."

"تون سمجهين ٿي ريڪا، تہ شاگردن تي ڪو ظلم ٿيو آهي؟
شاگردن جو ڪم علم پرائڻ آهي، نہ ڪ جهنڊا کڻڻ ۽ نعرا هڻڻ."

"تون ڪهڙي زماني جي ڳالهہ ٿو ڪرين، گوپال؟ تون
چاگروڪل (مذهبي سکيا جواسڪول) ۾ رهيل آهين. اهو مدي خارج
ويچار آهي. اڄ جا شاگرد ردن ۽ ٻڪرين جو ڌڻ ڪونهن. جنهن
سان پروفيسر ٻڪرار يا ريڊار جيان وهنوار ڪن."

"اسانکي هميشہ ٻاڻکان وڏن جي عزت ڪرڻ گهرجي."

ريڪا کلي ڏنو. "گوپال، مونکي تو لاءِ عزت جا ڳنڍي آهي:
انهيءَ جو اهو مطلب ڪونهي تہ تون مونکان وڏو آهين، پر تنهنجي
سياءِ جون ڳالهيون مونکي تو ڏانهن ڇڪينديون آهن. پر 'وڏن
جي عزت ڪرڻ' تہ سنسڪرت جي هڪ اشلوڪ جو اختصار آهي."

"يعني ڳالهہ اسان ڪتان بہ حاصل ڪري سگهون ٿا."

"سو تہ ٺيڪ، پر مان سمجهان ٿي ظلم ڪندڙ ايترو ڏوهاري
ناهي، جيترو ظلم سهندڙ."

"ڪهڙو ظلم؟"

"تو کي خبر آهي تہ گهڻا شاگرد غريب ڪٽنبن مان اچن
ٿا؟ جنکي تي ويلا ڪاٺڻ لاءِ ڪشمڪش ڪرڻي پوندي آهي، ۽
آوڏيءَ مهل فيون وڌائڻ ظلم ناهي تہ ڇا آهي؟"

"تنهن لاءِ اختياري وارن سان لکپڙهہ ڪري سگهجي

ٿي. ڪلاس روم جو بائيڪاٽ ڪرڻ، لڙڻ ناهي، اهو لڙڻ ته پڙهائيءَ جي خلاف ٿو ٿئي."

"مان ته توکي ڪنونس ڪرڻ کان لاچار ٿي چڪي آهيان. مان به هاڻ سوچڻ لڳي آهيان ته تو جهڙي شخص سان منهنجو پيار ڪيئن ٿي ويو؟"

"ريکا، پيار هڪ نازڪ رشتو آهي. تنهنکي تون هن طرح سان نه ڪڻ. تون مختلف راءِ رکي سگهين ٿي. اهو توکي حق آهي. انڪري منهنجي پيار ۾ ذري به ڪمي نه ايندي."

"گوپال، ڪاش تون ان تحريڪ ۾ ڀاڱو وٺين، ته تون مون لاءِ هيرو هجين." چوندي چوندي ريکا ڪجهه شرمائجي ويئي.

'هيرو' لفظ ٻڌڻ سان گوپال جي نظرن ۾ وڏو شاهي ٽوپ پهريل، هٿ ۾ تلوار، ويڪري ڇاتي، مضبوط ٻانهون، درخت جهڙيون ٽنگون ڦري ويئون. 'اڄ ڪير رهيو آهي هيرو؟ ڇوڪرين جي دماغ جي ڪا خبر ٿي پوي. پنهنجي پريميءَ سان الائي ڇا ڇا ٿيون چاهين؟'

"ريکا، مونکي هيرو بڻجڻ جي ڪا خواهش ڪانهي."

'هينئر ريکا به ته انهن شاگردن جي ٽولي ۾ هئي. ڪٿي مان غلط ته ناهيان؟ پر مان غلط ڪيئن ٿو ٿي سگهان؟ مان صحيح آهيان، بلڪل صحيح.' گوپال سوچي ٿو.

دريءَ جو شيشو ٽٽندو، هڪ پٿر لئبرريءَ اندر اچي ڪپٽ جي شيشي کي لڳو. 'اها آهي حقن جي لڙائي' هو سوچي ٿو. ايتري ۾ هڪ ٻيو پٿر آيو. شاگردن جو ميڙ لئبرريءَ ڏانهن وڌندو ٿي آيو.

شاگردن جي هٿن ۾ پٿر آهن. جتي منطق ڪم نه ڪندو آهي، اتي انسان پٿر جو سهارو وٺندو آهي، ۽ سرڪار گوليءَ جو.

هو تڪڙو تڪڙو ٻاهر آيو. لئبرريءَ جو دروازو بند ڪري بيهي رهيو ۽ زور سان چلائي چيائين، "اتي ئي بيهو."

"تون هٽي وڃ." ميڙ مان آواز آيو.

"مان نه هٽندس. ڪتابن اسانجو ڪو ڳناه نه ڪيو آهي،" گوپال محڪم اداري سان چيو.

”تو کي هتڙو پوندو.“

”مان پنهنجي راءِ تي اٽل آهيان.“

ميڙ وڌي آيو. هو لڙهي ويو. ڪنهن ڪيس ڌڪو ڏيئي هٽايو. دروازو کليو. ٺڙاٺڙ شيشي ڀڄڻ جا آواز آيا. شيلفن مان ڪتاب نڪرڻ لڳا. ڪتابن جي چؤطرف شاگردن جو گهيرو آهي. هو گهيري کي ٽوڙڻ چاهي ٿو. ٽوڙي نٿو سگهي. ميڙ جي زور اڳيان اڪيلي جي ڪهڙي هستي؟

اوچتو پوليس جون سيٽيون وڄڻ شروع ٿين ٿيون. شاگرد ڏسندي ڏسندي گم ٿين ٿا. هو ٻاهه وسائڻ چاهي ٿو. پر ڇا سان وسائي. هيٺ شاگرد پوليس سان الجهيل آهن. هڪ پوليس وارو هڪ شاگرد جي مٿي ۾ لٺ هڻي ٿو ڪڍي. گوپال چپ چاپ بيٺي ڏٺو. ’ڇا مان ائين ئي تماشو ڏسندو رهيس؟‘ شاگرد جي مٿي مان رت وهڻ لڳي ٿو. رت ـ ڳاڙهو ڳاڙهو رت. ’پوليس کي ڪهڙو حق آهي شاگردن جي معاملي ۾ دست اندازي ڪرڻ جو؟‘ گوپال کي جوش آيو. ’هڪ شاگرد رتورت ٿئي ـ مان نه ڏسي سگهندس.‘

هاڻ گوپال پاڻ روڪي نه سگهيو. لئبرري ۾، زمين تان پيل ٻه پٿر کڻي هن حوالدار ڏانهن اڇليا. پٿر حوالدار جي اک ۾ لڳو. حوالدار جو رت وهندو ڏسي، پوليس جو عملو وحشي ٿي پيو. هوائي فائر ڇٽن ٿا. پر شاگرد به ساڻن الجهيل آهن.

هڪ گولي گوپال جي ٻانهن ۾ لڳي ٿي. هنجي چؤطرف دنيا ڊگمگائيندي نظر آئي. بيهوش ٿيندي ٿيندي، ريکا جو آڻ - چٽو اميج (تصور) هنجي اکين ۾ لهرائي ٿو ـ ”تون مونلاءِ هيرو آهين.“

گل محمد چنو

ٽوڪي پلجي ڪين پلاٽفارمس

مون در کوليو ۽ هوا اندر گهڙي آئي.

رات جا ٻارنهن وڄي رهيا هئا. گهٽيون بلڪل سنسان ٿي ويون هيون. اهڙي چپ چاپ لڳي پئي هئي، جو جيڪر سئيءَ ڪِرڻ جو آواز به ٻڌڻ ۾ اچي.

ساري شهر تي تاريڪيءَ جو دور هو، پر ايڪڙ ٻيڪڙ بتيون به ٻري رهيون هيون. گهٽيءَ ۾ اسٽريٽ لائيٽ جا بلب جلي، اونداهه کي دور ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا، پر ڪاميابي نٿي نصيب ٿين.

آءٌ پنهنجي ڪمري ۾ ليٽيو هنجو انتظار ڪري رهيو هوس. چوندا آهن ته 'الانتظار اشد من الموت'— ترسڻ، مرڻ کان به ڏکيو. ذري پاسو ٿي ورايم، ته ذري ڇت ڪي ٿي گهوريم. وري اٿي ڪڙو ٿيس ۽ وڃي ٿي پنهنجي وڪيل دوست جا ڪتابن وارا ڪٻٽ کوليم، ته من ڪتاب هٿ لڳيم جو پڙهي وقت گذاريان. پر وڏا وڏا مٿارا قانون جا ڪتاب ڏسي پڙهڻ تي دل ئي نٿي وري. آءٌ ورانڊي ۾ نڪري آيس ۽ چڪر ڪڍڻ لڳس. رات جي ٿڌي هوا ڪجهه آٿت به ڏنو، پر ڪيستائين؟ وري بي آرامي وٺڻ لڳي ۽ بي چيني اُسري آئي. هڪ هڪ پل ڦهلجي صديءَ جي برابر ٿي ويو، ساهه گهٽجيو ٿي ويم.

آءٌ انتظار جي وڳهي منُس ٿي ته وري اميد جي سهاري جيئرو ٿي ٿيس. اها ڪار نه ڇاڏان ڪيترو وقت هلندي رهي، پر گهڙيءَ تي نظر وڌم ته مشڪل سان پندرنهن منٽ گذريا هئا.

ايتري ۾ پريان ايندڙ ٽانگي جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. مون به سمجهيو ته انتظار جي مدت پوري ٿي. ٽانگي واري به چيو هو ته، ”سائين آءٌ ميل جا مسافر پهچائي، هنڪي توهان وٽ وٺي ايندس.“

گهوڙي جا سُنبَ پڪي رستي تي ٺڪي لڳا، ڇڙڪ ڪي ھٿوڙيون ھيون، جي منهنجي مغز تي لڳي رهيون هيون. ان گهڙيءَ کي پاراتو ڏنم، جنهن گهڙيءَ ان نامراد ٽانگي واري کي هنکي آڻم لاءِ چيو هوم. نه چوانس ها، نه آڻي ها. هزارين وسوسا اچي منهنجي دل ۾ جاڳيا. ٽانگو اچي در تي بيهندو، متان ڪنهن پاڙيسريءَ جي اک ڪڏلي پوي ۽ سوچي ته، 'اڄ ته وڪيل صاحب آهي ئي ڪونه، هي ڪنهنجا مهمان آيا آهن. متان وڪيل صاحب جا ڏي هجن ۽ ٽالو ڏسي پريشان ٿين. ڪين ٻڌائم گهرجي ته وڪيل صاحب ڪوٽ ويو آهي، اهو سوچيندي ٻاهر به نڪري اچي ۽ ڏسي ته مان در کولي، اهڙي اوير، هن اڪيليءَ کي اندر اچڻ پيو ڏيان. ڇا سوچيندو؟ ڪير آهي، آئي آهي سا به اڪيلي ئي اڪيلي. ضرور دال ۾ ڪارو آهي.'

مونکي اچي ڦِڦڙي لڳي. پيشانيءَ تي پگهر جون ٻُوندون تري آيون. ساهه مُنجهڻ لڳو، مونکي پنهنجو ته فڪر رهيو ئي ڪونه، ماڳهين وڪيل صاحب جي ڳڻتيءَ اچي ورايم. سوچم جي ڪنهن ڏسي ورتو ته موندانهن مڙيئي خير آهي. مان ته ٿيس پرديسي، پر وڪيل صاحب جي پت ڏوبجي ويندي. پاڙيوارا چوندا ته وڪيل صاحب وٽ ڪهڙا ڪهڙا ٽا مهمان اچن! ممڪن آهي ته ڪو وات ڦاٽوڙو وٽس لنگهي به اچي ۽ پڇي ته سائين: 'اڄر رات توهانجي جاءِ ۾ ڪير رهيل هو؟'

وڪيل صاحب پهريائين ته پنهنجا پرون مٿي ڪئي، ناگواري جو اظهار ڪندو، ڇڙڪ پڇندو هجيس ته: 'تون ڪير آهين، جو پين جي ذاتي معاملن جي وتين ٿو ڇند ڇاڻ ڪندو!' ۽ ڪنڌ مٿي ڪئي وات کي ٿورو کولي، سگريٽن جي دونهاٽيل ڏندن جي لڙهي ڏيکاريندي، ڇپن تي هلڪي مُرڪ آڻيندو ۽ جواب ڏيندو، 'منهنجو دوست هو. اسانجي شهر ۾ بئنڪ جو مئنيجر آهي.' وات ڦاٽوڙو ڳُجهه ڀريل آواز ۾ پڇندو: 'توهانکي خبر آهي ته توهانجي دوست وٽ ڪير آيا هئا؟' وڪيل پنهنجا چپ ويڪرا ڪندو، انهن تي مُرڪ ڦهلائيندو ۽ ڪجهه گهڙيون انکي نڪيندي، پُر اعتماد آواز

۾ چوندو، 'ڪير آهو هوس؟ هوندس ڪو يار دوست؟' وات ڦاٽوڙو ٿيو، هلڪڙو مرڪندو ۽ وڪيل صاحب جي اکين ۾ اکيون وجهي، ٻه ڪن انکي ڏسندو ۽ پوءِ هلڪي آواز ۾، ٺهر سان چوندو: 'نه، رات جي سادي يارهين وڳي، ڪا عورت، ڪاري فيشني برقعي سان آئي هئي.'

وڪيل صاحب ٻهريائين ته چرڪ پريندو، اکيون ڦاٽي ويندس ۽ پرون وچي ڪاپار ڪي ڇهندس. وات ٻه ڦاٽي پوندس، پر پوءِ آهستي آهستي، پاڻ تي ضابطو ڪري چوندو، 'ميان، پليو آهين. ائين نه هوندو!' هو ٿورو ڏاڍيرو چوندو، 'پليو آهيان؟ واهه صاحب واهه، مون پنهنجي اکين سان ڏٺو آهي.'

منهنجو دوست اڌ اعتبار ڪندي وراڻيندو، 'ميان هو ته ٺپ ملو آهي، پنج وقت نمازي!'

وات ڦاٽوڙي جو سينو پنهنجي فتح وچان ڦوڪجي ويندو. منهن پيو ٻهڪندس. پوءِ فاتحانه انداز ۾ چوندو، 'سائين، منهن ۾ ملان، اندر ۾ ابليس.'

منهنجي پيشانيءَ تان پگهر رڙهندو، منهنجي ڪنن پرسان وهندو، اچي منهنجي ڏاڙهيءَ ۾ پهتو. جتي مون ڪجهه آلاڻ محسوس ڪئي. منهنجي خيالن جو ٻمڪرو ٽٽي پيو. اندر وچي ٿوال سان منهن اگهيم. خيال آيو ته جي ائين ٿيو ته پوءِ وڪيل صاحب ۽ منهنجي دوستي ٻه عمر ڪاڻ ختم. ٻئي هفتي جڏهن وڪيل صاحب پنهنجي ڳوٺ ايندو ته ممڪن آهي ته مونوٽ اچي ٻه نه. پر جي اچي ۽ رڳو ايترو چوي: 'واهه صاحب واهه، تنهنجي شرافت' مان ته شرم ۾ ٻڏي ويندس.

مون ٽانگي جو آواز ٻڌو، جو بيحد ويجهو اچي ويو هو، ٿورو ڊلو ٻه ٿيو، پر اڳتي وڌي ويو. سمجهيم ته اهو ڪو ٻيو ٽانگو هو. اهڙي ويچار منهنجي سر تان هڪ ڳرو بار لاهي ڇڏيو ۽ پاڻکي هاڪو ڦلڪو محسوس ڪيم. دعا گهرڻ لڳس ته خدا ڪري ته ان نامراد ٽانگي واري ڪان ڳالهه وسري وڃي. مولا ڪري ته جاءِ ڀلجي وڃي. دل ئي دل ۾ ويچاريم ته: جي ائين ٿيو ته پوءِ

بدناميءَ کان بہ بچيو تہ گناھہ کان پڻ. ڪيترو نہ سٺو ٿئي، جيڪر ائين ٿي پوي.

ايتري ۾ ٻاھرين درتي ڪنھن 'ٺاڪ، ٺاڪ، ٺاڪ' ٿي ھلڪا ڌڪ ھنيا. مان دل ۾ ڏاڍو خوش ٿيس تہ الله سائينءَ منھنجو عرض اگھايو. شايد ڪو مھمان اچي ويو. ھاڻي ٽانگي واري کي بہ چار رپيا ڏيئي، ٻاھران ئي ٻاھران چلتو ڪندس. 'خس ڪم جھان پاڪ' جي مھمان پڇندو تہ چوندوسانس تہ ٽانگي وارو پلجي پيو ھو، سو ڏس پتو پڇيائين. پھريائين تہ خيال آيو تہ مھمان اھا ڳالھہ قبول بہ ڪندو يا نہ؟ پر پوءِ سوچيم، انکي ٻڌائيندس ائين جو وڌيڪ سوال جي گنجائش ئي نہ رھي. اھي ويچار ڪندو، دل کي آٿت ڏيندو، مون وڃي در کوليو. ھنکي ٽانگي واري سان ڏسي، منھنجون ٽنگون ئي ڏڪي ويون!

ھاڻي ڇا ٿيندو؟ پنھنجي وڏيءَ جو نہ ويڄ نہ طبيب.

ٽانگي واري سرٻاھٽ ڪندي چيو، ”سائين، اڳھين ٽانگو ڪاھي، اڳتي ويس تہ توھان ھوشيار ٿيو ۽ جلدي آٿي در کوليو. ائين ڪنھنکي پتو بہ نہ پوندو ۽ پنھنجو ڪم بہ ٿي ويندو. 'ڪين.... ڪين.' ڏند ڪڏي ڪلڻ لڳو.

منھنجون تہ مٽيون ئي منجھي ويون. خبر ئي نٿي پئي تہ ڇا ڪجي؟ ڪجھہ ئي نہ پيو سمجھيم. پھريائين تہ دل چيو تہ ٽانگي واري کي بہ چار مڪون وھائي ڪڍان ۽ چوانس، 'ميان، ڇتو تہ ڪونہ ٿيو آھين؟ ڪھڙو سائين، ڪھڙو در؟ نڪر ھتان نہ تہ اھڙي حالت ڪرائيندو مانءَ، جو عمر پر ياد ڪندين.' پر وري خيال ٿيو تہ اھا زيادتي آھي. مون ئي کيس چيو ھو، ھنجو ڪھڙو ڏوھہ؟ جيڪي پو کيو اٿم سو لڻو ئي پوندو. ائين ئي منھنجو ھٿ کيسي ۾ ھليو ويو، جتان پنجن جو نوٽ ڪڍي ھنجي تريءَ تي رکيم ۽ چيم، ”صبوح جو ڇئين وڳي اچجان.“ آواز ڪنھن اوپري جو ٿي لڳو.

ھنکي اندر ڪري، در بند ڪري ڇڏيم.

اٺ نوَ مهينا اڳ، مان تيار ٿي آفيس وڃي رهيو هوس. دستور موجب پنهنجي زال کان الوداعي چُمي وٺڻ لاءِ مون سڏ ڪيو، "شهنو، شهنو."

"جي." پٺي ڪمري مان چانديءَ جي گهنڊڙين جهڙو آواز آيو.

"هيڏانهن اچ." هن ڏانهن ويندي مونکي اها خوبصورت ۽ دل موهيندڙ صورت ياد آئي، جنهنجي ياد قائم رکڻ لاءِ، مون پنهنجي پياريءَ، پنهنجي منڱيءَ کي انهيءَ جي نالي پويان سڏڻ شروع ڪيو هو.

شايد ٻي - ڏيءَ جون ٻهربون چونڊون هيون، آءٌ ان وقت مقامي هاءِ اسڪول ۾ اسسٽنٽ ماستر هوس. گورنمينٽ سيني استادن جون خدمتون، اليڪشن ڪميشن جي حوالي ڪيون هيون. سو، مونکي به شهر جي پولنگن مان، هڪ تي مقرر ڪيو ويو هو. اتفاق سان ايترو ڪم ڪونه هو، تنهنڪري مونکي فاضل ڪري ويهاري ڇڏيو هئائون. دل ۾ ڏاڍو خوش ٿيو هوس، ڇاڪاڻ ته پولنگ جي ڊيوٽيءَ ۾ سارو ڏينهن 'يخ يخ' ڪرڻي پوي ها. ڪجهه دير گذري، جو رٽرننگ آفيسر اچي نڪتو. پولنگ متعلق رسمي پڇا ڳاڇا ڪرڻ کانپوءِ مونکي چيائين، "چڙهه جيپ ۾، متان ڪٿي ڪم ڪار وڃي هجي ۽ تنهنجي گهرج پئجي وڃي."

جيپ ورائي، جنهن پولنگ اسٽيشن تي پهتو، سا عورتن جي پولنگ هئي. پولنگ آفيسر وٽ فقط هڪڙو نائب هو، سولاچار مونکي لهڻو پيو. مون ڪڏهن به ايتريون عورتون نه ڏٺيون هيون، ساهه ٿي منجهيو. ڪٿان ڪنهن عورت جو آواز ٿي آيو ته وري ڪٿان ٻارجو. ڪيڏي مهل سنهو چيچٽ ٿي پڌو، ته ٻي مهل سريلو گفتو ٿي سڻو. ٻارن جا ٻاڪات به هئا ته ٿڻن جا آواز به. خدا شل نه ڪنهنکي اهڙي مصيبت ۾ ڦاسائي. عورتن جا نمونا به عجيب هئا. ڪي سنهيون، ڪي ٿلهيون، ڪي ڊگهيون، ڪي بندريون. ڪجهه خوبصورت، ته جهجهيون بدصورت. ڪي ته سادن ڪپڙن ۾ چنڊ وانگر پئي چمڪيون، ته ڪي وري ريشمي وڳن ۾ به نٿي وڻيون.

ڪن کي سادا کهرا ڪپڙا اوڍيل ته ڪي وري تيز رنگن وارا ريشمي وڳا پهريل. جاءِ تنگ هئي ۽ عورتون گهڻيون، سو هڪٻئي جي مٿان پئي ڪريون. ڪا ڳالهه سمجهه ۾ ڪانه ٿي آئي، رڳو شور هو جو پئي ٻڌو. بلڪل ساهه ٿي گهٽيو. اسانجي ميزن جي سامهون، وري اميدوارن جون ايجنٽ عورتون ويٺيون هيون. اميدوار به هئا، ڪي ڍاڪو ڪن، سو ڪرسين جي لانڊ لڳي ويٺي. انهن ايجنٽ عورتن جا چرچا، معاذ الله! پاڻ ۾ ته فحش چرچا ٿي ڪيائون، پر اسانکي به نٿي بخشيائون.

مان مذهبي ماحول جو پليل، تنهنجو ته منهن سرخ، ڪن ڳاڙها ۽ اکيون هيٺ ٿي ويون. فقط آواز ٿي ٻڌڻ ۾ آيا، ٺٺن جا، گارين جا، چرچن جا، ٽهڪن جا. سانت ان وقت ٿي، جڏهن ڪنهن ووٽ تي عتراض ٿي اٿيو. سڀ چپ ڪري اعتراض ٿي ٻڌڻ اڳيا، نه ته وري ساڳيون لاٽون، ساڳيا چڳهه. اهڙي ماحول ۾ هڪ سريلي آواز وارو اعتراض ٻڌي، منهنجون اکيون بي اختيار کڄي ويون. هڪ ايجنٽ هڪ ووٽ تي اعتراض ڪندي چيو، ”اس عورت کی شکل یہ بتاتی هے کہ یہ وہ نهیں، جس کا ووٹ دینے آئی هے.“ اعتراض ڪندڙ جو چهرو خوبصورت، اکيون وڏيون ۽ ڪجليون، گهاٽا ڪارا خمدار ڀرون ۽ ٽهڪندڙ منهن. موتين جي لڙهين جهڙن ڏندن کي لڪائيندڙ سنهن حساس چپن تي لازوال مرڪ، جنهن مان بجليون ٿي نڪتيون، ڳلن ۾ سنها کڏا ۽ اکين ۾ شوخي، شرارت، موج ۽ مستي. منهنجي دل رڙ ڪئي: 'اها مرڪ ته مون ڏٺي آهي. اڙي ڪٿي؟ ها، مونالزا جي چپن تي. ليونارڊو ونسيءَ جي سداحيات شاهڪار تصوير 'مونالزا' تي.' مون دل ئي دل ۾ چيو ”و ته 'ونسيءَ' جي لزا آهي، ته هيءَ منهنجي. مون نظرن ئي نظرن ۾ انکي سوين سجدا ڪيا. ايتري ۾ انجو جلترنگ جهڙو آواز آيو، ”ارے بتاتی کیون نهیں، کیا نام هے تیرا؟“ هڪ حسن ڀيو جلال. جڏهن منهنجي دل تي بجليون ٿي ڪريون ته هن جٽي عورت جو ڪهڙو حال ٿيو هوندو. جڏهين اهو آواز منهنجي دل ئي چيريندو، لازوال اثر ڇڏيندو ويو ته هن اڻ پڙهيل سادي مائيءَ سان ڪهڙو حشر

هوندو. وبچاريءَ جو ڪنڌ لڙي پيو. اڪيون وچي پيرن ۾ ڪتس، هٿن ۾ ڏڪڻي اچي ويس. آخر ڪنسندي ڪنسندي چيائين، ’نوران‘ جو سندس اصلي نالو هو. رحم طلب اکيون ڪڻي مون ڏانهن ڏٺائين، اعتراض بحال هو، جو جنهن عورت جو هوءَ ووٽ ڏيڻ آئي هئي، تنهن جو نالو هو مريم، مون پنهنجي مونالزا ڏانهن ڏٺو، جا فخر وچان ڳاٽ اوچو ڪيو بيٺي هئي. مون سندس نالي چاڙهڻ خاطر چيو، ”اعتراض تو بحال هي، ليڪن آپ برائي مهرباني، اعتراض نامہ بھر ديجئے گا.“ ”کيون نهين، کيون نهين، مين ابهي اعترض نامہ داخل ڪئے ديتي هون.“ هن خود اعتماديءَ وچان چيو. مون وري به دل ۾ کيس سلام ڪيو. جو هن فقط مشاهدي جي زور تي اهو ڪوڙو ووٽ پڪڙيو هو. هن فارم پري صحيح ڀاتي. ’شهناز پروين.‘ پوءِ مون لکي لکي اهو خوبصورت چهرو ڏٺو. اهي تجليون پٺي ستيون ۽ اهي گهنڊڻيون پٺي ٻڌيون. مونکي وقت جو احساس ئي نه رهيو. جڏهن پولنگ جو وقت ختم ٿيو ته دل ۾ چيم، ’ڪاش، اڃان به پولنگ هلي ها ۽ هلندي ئي رهي ها.‘ پر پولنگ ختم ٿيڻي ئي هئي، سا ختم ٿي، پر اهو منظر منهنجي اکين اڳيان اڄ به ائين جو ائين چٽو بيٺو آهي.

ان ڪانپوءِ، مون پنهنجي دوستن سان گڏجي، مونالزا جي تلاش شروع ڪئي، جن ڀهريائين ته خوب چرچا ڪيا ۽ مذاق اڏايو، پر مونکي ڪنهن پرواهه ڪانه هئي ڪرڻ ڪانه ڏسي. ڪيترن ڏينهن ڪانپوءِ پتو ڪيو ته منهنجي مونالزا، منهنجي شهناز پروين ڪا پرديسڻ هئي، ۽ پنهنجن عزيزن وٽ مهمان ٿي آئي هئي. هئي پڙهيل ڳڙهيل، سو انهن به ڪئي کيس پولنگ ايجنٽ بڻايو. ۽ اها ڳالهه اسسٽنٽ ماستر جي وس کان ٻاهر هئي ته ڌاريئن شهر وڃي ديدار ڪري اچي.

وقت جي مرهم پنهنجو اثر ڏيکاريو ۽ منهنجي جذبات جي شدت گهٽجندي گهٽجندي وڃي هڪ خلش رهي. ٻه چار سال پوءِ، منهنجي شادي ٿي. لانئون لهي، جڏهن اسان اچي اندر ڪٺ تي ويٺاسون، ته مون پنهنجي گهر واريءَ سان ڳالهائڻ شروع ڪيو. ”منڙي،“ مون پڪاريو. ڪپڙن جي ڳنڍڙيءَ ۾ فقط ٿوري چرپر

تي. ”منڙي،“ مون وري چيو، ”ڪاڪهائيندين ڪونه.“

”هون.“ منڙو آواز آيو.

”منڙي، اڄ کان تون منهنجي زندگيءَ ۾ برابر جي ڀائيوار آهين، تنهنجا ڏک، منهنجا ڏک، منهنجا سور تنهنجا سور آهن“.... ۽ پوءِ هڪ هڪ ڪري، جيڪي به سوچون، ويچار، خيال ۽ اُڌما هئا، سي ٻڌائڻ شروع ڪيا. جواب ۾ فقط ’هون، هان‘ کانسواءِ ڪجهه به نصيب نه ٿيو. مون پنهنجي زال کي پنهنجي گهر، پنهنجي گهٽيءَ مٽن مائٽن بابت پنهنجي چاڻ ورهائي ڏني. انهيءَ دوران منهنجي سندس منهن ڏسڻ جي خواهش به مضبوط کان مضبوط تر ٿيندي ويئي. انهيءَ خواهش ماتحت مون جڏهن سندس منهن تي پهل پاڻ مان جهاتي پاتي، ته سندس منهن شرم کان ڪڙهي هئڻ جي باوجود هڪ هلڪيءَ دل موهيندڙ مرڪ سان سينگاريل هو. مونکي منهنجي ’مونالزا‘ ياد اچي ويئي. مون پنهنجي گهر واريءَ کي چيو، ”منڙي.“

”جي.“ هن وراڻيو.

”منهنجي مرضي آهي ته مان توکي نئين نالي سان پڪاريان،“ مون پنهنجي آواز کي پرخلوص بڻائيندي چيو، ”نئون گهر، نئون نالو. هونئن به تنهنجو نالو ڪجهه پراڻو ٿو لڳي.“

”جي.“ هنجو آواز آيو.

”ها،“ مون مرڪندي چيو، ”تنهنجو نئون نالو شهنازپروين آهي، پر مان توکي ’شهنو‘ ڪري سڏيندس“ منهنجي سادي اڻپڙهيل زال پنهنجو ڪنڌ ڌوڻي، پنهنجي رضامندي جو اظهار ڪيو. پلا ڪيئن کهڙي خبر ته مون سندس چڱو ڀلو نالو، پنهنجي دل ۾ ڪنهن ٻئي جي ياد قائم رکڻ لاءِ بدلايو هو. پوءِ ڪيس ڪيترا دفعا ’شهنو-شهنو‘ ڪري پڪاريم. هاڻي ته هوءَ سمجهندي آهي ته سندس اصل نالو ئي ’شهنو‘ آهي.

”شهنو. منهنجي شهنو،“ مون ڪمري ۾ گهڙندي چيو.

”جي.“ هنجو آواز منهنجي روح کي ڇهندو ويو.

هوءَ سينگار ميز جي سامهون ويٺي، ڦڻي ڏيئي رهي هئي. سندس ميز تي ڪريمون، پائوڊر، نيل پالشون ۽ تيل ڦليلن جون سهڻين ڪان سهڻيون شيشيون رکيون هيون، پر هوءَ انهن سڀني کان وڌيڪ خوبصورت هئي. مون آئيني تي نظر وڌي ته سندس ڏکڻ ڪارن وارن اندر سندس مرڪندڙ چهرو نظر آيم. اڇو گورو رنگ، بيضوي چهرو، ڏکڻو اُپونڪ، ڪوڏين جهڙا ڏند، سنها ڳاڙها گلاب جي پنکڙين جهڙا چپ، جن تي مُرڪ تري آئي هئي. اها ئي 'مونالزا' واري مرڪ. مرڪڻ وقت ڳلن ۾ پوندڙ دلڪش کڏ، قد آدم آئيني ۾ سندس وڏيون ڪاريون اکيون مونکي ڏسي مرڪڻ ۽ مشڪڻ لڳيون. هن ڏکڻا ڇپر ڇنڊي پوري مونکي ڏٺو.

"ٻئي مان پنهنجو قرض اُڳاڙڻ آيو آهيان."

"حاضر سائين." چئي، هوءَ خود سپرد ٿيءَ جي حالت ۾ اٿي کڙي تي ۽ پٺي آئيني ڏي ڪري، پانهون منهنجي ڳچيءَ ۾ وجهي، منهن منهنجي ڇاتيءَ ۾ لڪائي ڇڏيائين.

مون سندس چهرو هٿن ۾ جهلي، سندس اکين ۾ اکيون وڌيون. ڪا ڪن ته اسين هڪٻئي کي ڏسندا رهياسون. ڪيترا نه پيغام لکل هئا، انهيءَ هڪ گهڙيءَ ۾! پوءِ آهستي آهستي، پنهنجو منهن هيٺ ڪري هنجي چپن سان پنهنجا چپ ملائي ڇڏيا ۽ جلدئي، سنهن چپن ۾ جوابي چُرپُر محسوس ڪيم. ڪن ابدي گهڙين ڪانپوءِ هن پنهنجا چپ آهستگيءَ سان پري ڪيا ۽ چوڻ لڳي، "توهان ماني ته هتي کائڻ ايندا نه؟"

مون سندس اکين ۾ پڙندي چيو، "تون چئين ته، ورنه آفيس ۾ ڪم جهجهو آهي."

هن التجا ڀرين نظرن سان ڏسندي چيو، "ضرور اچجو، ماني گڏ کائينداسون." مون ڪنڌ لوڏي ها ڪئي ۽ ڪيس ڳل تي مٺي ڏنم. "منهنجا پرين، مان ضرور ايندس."

پوءِ وڏيون وکون کڻندي، در ڏانهن وڃڻ شروع ڪيم.

ملڪ جي هڪ مشهور بئنڪ ۾ مان مئنيجر آهيان، مون واري برانچ جي مٿان ئي منهنجو ننڍڙو گهر آهي. چار مختصر ڪمرا، جن مان ٽي ته اهڙا آهن، جو نه کٽون وجهجن ته ٻاهر نڪرڻ لاءِ اهي ٽپڻيون پونديون. باقي هڪ ڪمري ۾ به ٽي کٽون، هڪ ميز ۽ هڪ به ڪرسيون اچي وينديون آهن. اڱڻ ورانڊو اصل نه، باقي معمولي اڱڻ جنهنجي ويڪر اٽڪل ست فوٽ ٿيندي. اهڙي ننڍڙي گهر کي صاف سٿرو رکڻ لاءِ منهنجي گهر واري ئي ڪافي آهي، پر ٻارن جي پرورش جي خيال کان ۽ ڪجهه پنهنجي سماجي حيثيت برقرار رکڻ لاءِ، اسانکي هڪ نوڪرياڻي به رکڻي پوندي آهي.

اٽڪل ٽن چئن ڪلاڪن کانپوءِ، نوڪرياڻي مونکي سڏڻ آئي، سندس منهن جو رنگ ئي لٿو پيو هو، جا ڳالهه پروڙي، مونکي دل ۾ ڌڏڪو آيو ۽ دعا گهريم ته 'الله سائين، خير ڪجانءِ.' مائيءَ کان پڇيم، "ڇاهي؟"

هن چيو، "بيگم صاحب کي سخت تڪليف آهي، توهانکي سڏيو اٿس."

مان اهم ڪاغذات بند ڪري تڪڙو تڪڙو ڏاڪڻ چڙهي اچي ڏسان ته منهنجي شهنو سور کان بيٺي ٿي ويئي آهي، سندس منهن سڪل پن وانگر زرد ٿي ويو آهي. مان سندس پر سان ويئس ۽ سندس هٿ هٿ ۾ جهلي پڇيم، "مڙي، ڇا ٿيو آهي؟"

هن مونکي ڏٺو ته بيوسيءَ ۽ تڪليف ڳاڙ مرڪ منهن تي آنڌائين ۽ ڪمزور آواز ۾ چيائين، "سخت سور اٿم."

مون ڪيس دلداري ڏني، "گهبرائڻ جي ضرورت نه آهي. اها ته معمولي بيماري آهي. دوا گهرائي ٿو وٺان، اجهو چاق ٿي ويندينءَ." مون اٿندي چيو، "مان هينئر ئي ڊاڪٽر کي ماڻهو ٿو موڪليان." هن مونکي ٻانهن کان جهليندي چيو، "ڊاڪٽر، نه، نرس کي گهرائجو."

جنهن شهر ۾ مان نوڪري ڪري رهيو آهيان، سو به سنڌ جي ٻين عام شهرن وانگر بدقسمت آهي. ٻاويهه هزارن جي آباديءَ هئڻ جي

باوجود، هتي ڪا ڪواليفائيڊ ليڊي ڊاڪٽر ته ڇڏيو، ڪا تربيت يافته نرس يا دائي به ڪانهي. بهرحال ميونسپل ڊسپينسريءَ ۾ هڪ عورت اهي فرائض بجا آڻيندي آهي، تنهنڪري ٽانگو ڏياري موڪليم. اها انڌن ۾ ڪائي دائي به جڏهن ڪافي دير نه آئي ته، مون غصي وچان پڇ پڇ شروع ڪئي. منهنجي مڙئي درد ڪان لڇي پڇي رهي هئي ۽ نرس جو پتو ئي نه هو. عجيب انڌير آهي، عجيب مصيبت آهي! انهن نرسن ۽ دائين، انهن ڊاڪٽرن ۽ طبيبن ڪي انساني جان جو قدر ئي ڪونه آهي. هڪ هڪ گهڙي ڏينهن مثل ٿي لڳي. نيٺ هيٺ لهي اچي پنهنجي دوست ڊاڪٽر کي ٽيليفون ڪيم، جنهن يڪدم نرس ڏياري موڪلي.

ان نرس معائني ڪانپوءِ تشخيص ڪئي ته ماهواريءَ جي تڪليف ٿي پئي هئي ۽ رت ڏيڻ سبب ڪمزوري ۽ زردي طاري ٿي ويئي هيون. مون ڪانئس نسخو لکرائي ورتو، جنهن ۾ ڪجهه جيتريون دوائون شامل هيون. ڪي مرض جي علاج جون ته ڪي وري طاقت جون. نرس هڪ اڌ سئي به هنئي، جنهن سببان شهنوءَ کي ننڊ اچي ويئي. آهستي آهستي سور به لهي ويو، پر خون بند نه ٿيو. پوءِ ته اهي دوائون هلنديون رهيون. هتان هتان جا ڪافي نسخا اچي گڏ ٿيا، پر افاقو نه ٿيو. منهنجي گهر واري ڏينهون ڏينهن وئي ڪمزور ٿيندي. آخر اسان فيصلو ڪيو ته پنهنجي شهر هلجي ۽ اتي دوا ڪرائجي.

پئي ڇنڇر ٿي اسان ٽيڪسي ڪري نڪتاسون. منهنجو پنجن سالن جو پٽ بار بار ماءُ کي ڏسي پڇي رهيو هو، "بابا، امان ٺيڪ ٿي ويندي نه؟"

مون کيس دلداري ڏيندي چيو، "پٽ، پنهنجي شهر پهچنديئي وڏي ڊاڪٽرياڻي گهرائينداسون. دعا ڪر ته ماڻهن جلد چاق ٿي وڃي." ۽ هو معصوم ساري وات 'الله سائين امان کي چاق ڪر، الله سائين امان کي چاق ڪر'، رٽيندو هليو.

آچر ڏينهن ته شهنو جي طبيعت بنهه خراب ٿي ويئي. هئي ڪمزوريءَ ۽ نقاهت وچان هٿ پير ٿڌا ٿيڻ شروع ٿيس. گهر ۾

اچي ٻاڪر ڪٿو پيو. روڄ راڙي ما ڳهڻ منجهائي وڌو هو، پر جلدي وچي هڪ ليڊي ڊاڪٽرونئي آياسون، جنهن ايندي شرط هنکي 'ڪورامن' جي سٽي هنئي ۽ دوا شروع ڪئي.

ان ڪانپوءِ به اسان مختلف ڊاڪٽرن جون دوائون ڪندا رهيا آهيون، پر 'تڏهن ڦڪيون فرق ڪن، جڏهن امر' ٿئي انهن ڪي'، سو اڃان افاقو نه ٿيو آهي ۽ اڄ به 'شهنو' بستري تي سٽي پئي آهي.

آءٌ مهيني ۾ ٻه ٽيرا ڳوٺ ويندو آهيان ۽ پنهنجي شهنو سان ملي ايندو آهيان. سندس پاسي ۾ ڪرسي وجهي، سارو ڏينهن ساڻس ڳالهائيندي گذاري ڇڏيندو آهيان. سندس مرجهيل منهن تي مُرڪ اچي ويندي آهي. ڪمزوريءَ وچان آواز ڏي نه نڪرندو اٿس ته به پئي ڪلندي آهي. اسانجو موضوع هوندو آهي آرام جا گذريل پنج سال ۽ اميد ڀريا ايندڙ ورهيه. منهنجو ڏينهن شهنوءَ جي پرسان گذرندو آهي، سو محسوس ئي نه ٿيندو آهي. مان کيس بار بار يقين ڏياريندو آهيان ته هوءَ جلدي چاق ٿي ويندي. کيس چوندو آهيان، "چري، ڳڻتي نه ڪر. ڊاڪٽرياڻي ٿي چوي ته هنن نين دوائن مان تون جلد نيڪ ٿي وينديءَ." هوءَ ڪجهه اهڙين نظرن سان مونکي ڏسندي آهي، جو چوندي هجي ته: مونکي ته خبر آهي ته انهن مان ٻه فائدو نه ٿيندو، پر تنهنجي ڳالهين تي ڪير نه اعتبار ڪندو.

هڪ ڏينهن جيئن ئي مان شهنو جي پرسان ويٺو هوس ۽ ساڻس ڳالهيون ڪري رهيو هوس ته مون محسوس ڪيو ته هوءَ منهنجي ڳالهين ۾ دلچسپي نه وٺي رهي هئي. بار بار ڪا ڳالهه زبان تي آڻي، وري هضم ڪري ٿي ويئي.

"شهنو،" مون چيو.

"جي." هن نهايت ڪمزور آواز ۾ ورندي ڏني.

"ميٺو، مان ڏسان پيو ته ڪجهه چوڻ چاهين ٿي، پر چئين نٿي. ڇا ڳالهه آهي؟"

"جي، جي،" سا ڳيو نقاهت ڀريو منڙو آواز آيو. "هڪ ڳالهه، چوانءِ، مڃيندا؟"

"مڃيندس؟ اڙي چري، تنهنجي لاءِ تہ سر بہ قربان ڪري سگهان ٿو." مون پنهنجي دلي ڪيفيت مٿس ظاهر ڪئي. سچ تہ اهو آهي، جي بابر وانگر منهنجي قرباني بہ قبول پوي تہ جيڪرهزار جانيون بہ پنهنجي شهنوءَ تان نثار ڪندي نہ ڪُسان.

"ڏسو متان ڦري نہ وڃو. پوءِ مونکي ڏاڍو ڏک ٿيندو." هن نهايت ڪمزور آواز ۾ ورائيو.

سندس انهيءَ پڪائيءَ مونکي بہ شڪ ۾ وجهي ڇڏيو. هن ڪڏهن بہ ڪنهن شيءِ لاءِ مونکان ڀيرا واعدو نہ ورتو هو. اسانجي وچ ۾ ايتري تہ ميتا ۽ محبت آهي، جو هن چيو تہ مون مڃيو، جي مون ناڪار ڪئي تہ هن وري ڪڏهن بہ اها ڳالهہ زبان تي نہ آندي. معاملو رفع دفع ٿي ويو. پر اڄ هي ڪهڙو عرض هو، هيءَ ڪهڙي گذارش هئي، جنهن لاءِ مونکان ڀيرا وچن ٿي ورتو ويو؟ ڪن لاءِ مون خاموشي اختيارڪندي، پنهنجون اکيون هنجي اکين ۾ وجهي، سندس خيالن کي پڙهڻ جي ڪوشش ڪئي. هن اکيون ڪُٽي هيٺ ڪيون. ضرور ڪا اهڙي ڳالهہ هئي، جا چوندي هنکي تڪليف ٿي ٿي؟ اوچتو هڪ خيال ڪُڏي اچي منهنجي ذهن ۾ پيو.

منهنجي زال جي ڊگهي بيماريءَ سببان، منهنجي والدين جو خيال هو تہ مونکي ٻي شادي ڪرڻ گهرجي. اهڙي ڳالهہ هڪ ٻہ ڀيرو مونسان بہ اشاري طور ڪئي وئي هئي. جيسين ياد پويم ٿو، بابي سائينءَ تہ هڪ ڏينهن انهيءَ مسئلي تي گفتگو بہ ڪئي هئي. مون ڪيس ورندي ڏني هئي تہ: مان سائس اتفاق نٿو ڪريان، مان ٻي شاديءَ جو تصور بہ نٿو ڪري سگهان. خيال ڪيم متان اهي ڳالهيون منهنجي پياريءَ بہ ٻڌيون هجن يا وري مٿس اهڙ زور ڪيو هجي تہ هوءَ مونکي مڃائي تہ مان ٻي شادي ڪريان، هيءَ ويچاري بہ مجبور ٿي پئي هجي. تنهنڪري بهتر آهي تہ ان ڳالهہ کي اتي ئي پنهنجو ڏئي ڇڏجي. متان زبان ڪري ڦاسي نہ وڃان.

مون پنهنجون اکيون، سندس اکين مان ڪيدي، سندس

منهن جو جائزو ورتو. منهنجي 'شهنو' فقط هڏن جو پڃرو رهجي ويئي هئي. سارو رت اهو موذي مرض پي ويو هوس. سارو گوشت ڪنهن روڙي ورتو هوس. سندس منهن هيڊو جهڙو زرد ٿي پيو هو. سندس وڏيون اکيون ويتر وڏيون ٿي ويون هيون، سندس سهڻو نڪ به قدري ڊگهو ٿي پيو هو. ڳلن جا هڏا به ٻاهر نڪري آيا هئس. ڇا هيءَ ساڳي شهنو آهي؟ سوچ جو سلسلو پٺتي گهلي ويو:

'شهنو، منهنجي شهنو'، مون ڪمري ۾ گهڙندي چيو هو.
'جي،' هنجو مترنم آواز منهنجي روح کي ڇهندو ويو هو.
هوءَ سينگار ميز جي سامهون ويٺي، ڦڻي ڏيئي رهي هئي.
سندس ميز تي ڪريمون، پائوڊر، نيل پالشون ۽ تيلن ڦليلن جون سهڻين کان سهڻيون شيشون رکيون هيون، پر هوءَ انهن سڀني کان وڌيڪ خوبصورت هئي. مون آئيني تي نظر وڌي هئي ته سندس ڊگهن ڪارن وارن اندر سندس مرڪندڙ منهن نظر آيو هوم. اڇو گورو رنگ، بيضوي چهرو، ڊگهو اڀو نڪ، ڪوڏين جهڙا ڏند، سنها ڳاڙها گلاب جي پنکڙين جهڙا چپ، جن تي مرڪ تري آئي هئي. اها ئي 'مونالزا' واري مرڪ. مرڪڻ وقت ڳلن ۾ پوندڙ دلڪش کُڏ، قداور آئيني ۾ سندس وڏيون ڪاريون اکيون مونکي ڏسي مرڪڻ لڳيون. هن ڊگها ڇپر ڇوري ۽ پوري مونکي ڏٺو هو.

'منو، مان پنهنجو قرض اڳاڙڻ آيو آهيان.'

'حاضر سائين.' چئي، هوءَ خود سپردگيءَ جي انداز ۾ اٿي کڙي ٿي هئي ۽ پٺي آئيني ڏي ڪري، ٻانهون منهنجي ڳچيءَ ۾ وجهي، منهن، منهنجي ڇاتيءَ ۾ لڪائي ڇڏيو هئائين.

مون وڏي مشڪل سان ڳوڙهن کي ڳڙڻ کان روڪيو، پر منهنجي منهن تي ڏک جون ريکائون ايتريون پڌريون هيون، جو مون ڏٺو، منهنجي شهنوءَ جو ڪومايل چهرو وڌيڪ ڪومائجي ويو. ڪن گهڙين کانپوءِ مون پاڻ تي ضابطو آندو ۽ ڪوشش ڪري چپن تي مرڪ آندم. هنکي مرڪندي چيم، "منڙي، مان تنهنجي

هر ڳالهه مڃڻ لاءِ تيار آهيان، سواءِ هڪ جي."

هن مونکي مرڪندو ڏٺو ته پاڻ به مرڪڻ لڳي – چيائين، "اها ڪهڙي ڳالهه آهي؟"

مون هڪ ڀيرو سندس ڪومايل منهن جو جائزو ورتو ۽ دل ئي دل ۾ پڪو فيصلو ڪيم ته ڪنهن به قيمت تي پنهنجي شهنو تي ڀاڃ نه وجهندس. هر ممڪن ڪوشش ڪري کيس وڏيڪ سڪ ڀڄائيندس، ڏک نه. مون ڏٺو ته هنجون اکيون ڪجهه پڇي رهيون هيون، بيحد انتظار وڃان. مون کيس ورندي ڏني، "مان ٻي شاديءَ بابت تنهنجو چوڻ نه وٺندس."

سندس زرد منهن ۾ رت اچي ويو. هوءَ خوشيءَ کان ٻهڪي اٿي. چپ خوشيءَ کان ڦرڪڻ لڳس.

ايتري ۾ منهنجو وڏو پٽ ڊوڙندو آيو ۽ اچي منهنجي پرسان ٿيو، شايد خرچي گهرڻ جو ارادو هوس، جو ماڻس کيس ٻانهن کان وٺي پاڻ ڏي ڇڪيو ۽ کيس بي تحاشا چميون ڏيڻ لڳي.

منهنجي گهرواريءَ کي بيمار ٿئي، اٺ نَوَ مهينا ٿي ويا آهن.

منهنجا ڏينهن ته آفيس جي ڪم ڪار ۾ يارن دوستن سان ملندي گذري ويندا آهن، باقي منهنجون راتيون؟ — منهنجون راتيون، قيامت کان گهٽ نه آهن. اڪيلو ئي اڪيلو کٽ تي منهن ڀڏيو، ليٽيو پيو رهڻ عذاب کان گهٽ نه آهي. شروع ۾ ته مهنو سوا بنا تڪليف جي گذري ويو، پر پوءِ آهستي آهستي آنڌ مانڌ ۽ بي آرامي وڌڻ لڳي. رات جو ڪجهه حصو ته پڙهندي گذريو وڃي. باقي رهيل رات، کٽ تي پاسا ورائيندي، اجايا سجايا منصوبا سٽيندي ننڊ نڌوريءَ کي نينديون ڏيندي به مشڪل گذري. اکيون بند ڪرڻ جو به ڪو فائدو ڪونه ٿئي. پلڪن هيٺان دنيا ئي ٻي شروع ٿيو پوي. جي گهڙي اک لڳي ته به اها وري خوابن جي بيلي، جي اڪثر ڀوائتا ۽ خوفناڪ هوندا آهن.

انهن سڀني ڳالهين مونتي ڪو اثر نه وڌو آهي. منهنجي

طبيعت ٺيڪ نٿي رهي. ذهن تي به سٺا اثر مرتب نه ٿيا آهن. هر ڪم مان جلدي دل ورچجيو پوي. ڪنهن به ڪم ۾ مزو ڪونه ٿو اچي. ڪاوڙ ۽ چڙ وڌي ويئي آهي. معمولي ڳالهين تي به اهڙا خار اچيو وڃن، جو سارو بدن پيو ڏڪي. پاڻيان ته مخالف کي اهڙو ڏڪ وهائي ڪيان، جو سڄي عمر پيو ياد ڪري. مان ساڳيو ماڻهو رهيو ئي نه آهيان، ٻنهي نئون شخص بڻجي پيو آهيان. اڳي جو سڀني دوستن يارن سان پيو کلندو هوس ۽ زيردستن کي ته ڇڏيو، ملاقاتين سان چرچو گهٻو ڪندي نه مڙندو هوس، سو سڌائين ڦوڪيو سيٺيو، ويٺو رهان. دوست ۽ زيردست جي اڳي مونکي اکين ۾ ويهاريندا هئا، سي منهنجي زود رنج طبيعت سببان، مونکان نالان ٿا ڏسجن. پر بيوس آئن بار ڇڏيا. آءُ ڪا پاڻ وهيٺي!

هڪ ڀن ويجهن دوستن مونکي مجبور ڪيو ته مان ڪنهن ڊاڪٽر سان صلاح مشورو ڪيان. آخر اهڙو انقلاب منهنجي طبيعت ۾ ڇو اچي ويو آهي؟ مونکي به سندن ڳالهه سمجهه ۾ ويئي، سو هڪ ڏينهن پنهنجي دوست ڊاڪٽر وٽ ويس. هو همراه به مريضن ڏسڻ ۾ مشغول هو، سو مونکي هٿ ڏيئي ويهڻ لاءِ چيئي، پنهنجي ڪم ۾ مشغول ٿي ويو. مان هوس جو وٽ پيئي ڪاڏهن. ڪاوڙ به پيئي لڳي. عجيب احمق ماڻهو آهي، پڇي ئي ڪونه ٿو. اهي ويچار ڪري اچان اٿڻ جو ارادو پيو ڪريان ته ڊاڪٽر صاحب مونتي هڪ نظر وجهي، نوڪر کي سڏ ڪيو. نوڪر کي چيائين ته، "بابل، جلدي چانهه ناهي وٺ. هنن ٻنهڪ وارن جي ڪمزوري اها اٿيئي، همراهه ڪاوڙيو ٿو وڃي." پوءِ مون ڏانهن منهن ڪري چيائين، "ادا ٿورو صبر ڪر، مريضن مان واندو ٿيان ته پوءِ توسان دل کولي ڳالهايان ٿو."

چانهن جو نالو ٻڌي، منهنجي ڪاوڙ به ڏري ٿي ۽ ڏند ڪڍي کلندي چيم، "ادا، وڏو استاد آهين. ماڻهوءَ ماڻهوءَ کي سڃاڻي ٿو وٺين." هو ٿورو مرڪيو ۽ پوءِ وري پنهنجي ڪم ۾ مشغول ٿي ويو.

جڏهن واندو ٿيو ته منهن مون ڏانهن ڪري چيائين، "صاحب، ڪر خبر، ڪيئن پڌاريو آهين؟"

مان پيو پنهنجي منهن لڳي تيان ته هنگي ڇا ڇوان. ائين ڇوانس ته ڊاڪٽر چڙ وڏي ويٺي اٿم، غصو ڏاڍو ٿي پيو اٿم، تنهن جو علاج ڏس. اها ته بيماري ئي ڪانهي. سوچيم ته پنهنجو بار ڪري ٿو مٿس اڇليان. چيو مانس، "يار، تون ڊاڪٽر، مان مريض، منهنجو مرض سڃاڻ ته خبر پئي."

چوڻ لڳو، "پاڙو، مان حڪيم اجمل خان جي اولاد مان ته آهيان ڪونه، جو تو کي پانهن ۾ سڳو ٻڌي تنهنجو مرض سڃاڻي وٺان. ماڊرن ميڊيسن ته سمپٽمس ڏسي، پوءِ تشخيص ڪندي آهي. خير، ويجهو اچ."

مان رڙهي وڃي مريضن واري اسٽول تي ويٺس. ڊاڪٽر صاحب منهنجي نبض تي هٿ رکي ڪري واچ ۾ اکيون کپايون. پوءِ اسٽيٿسڪوپ ڪڍي اچي پٺيءَ ۽ سيني کي لڳو ۽ چوڻ لڳو، "وڏا ساهه کڻ، وڏا." نيٺ نااميد ٿي اچي ڪرسيءَ تي ويٺو. چوڻ لڳو، "نبض ٺيڪ ٿي هلي، ڦڦڙ به صاف آهن، گلي ۾ به خرابي ڪانه ٿي ڏسجي. باقي تو کي ڪهڙي بيماري آهي، سا تو کي خبر. مان ته سمجهانٿو بنهه ٺيڪ آهين. شايد وهم ته نه ٿيو اٿئي."

ورندي ڏني مانس، "پاڙو، آهيان ته چڱو ڀلو، باقي چڙ وڏي ويٺي اٿم."

اچي ڪيل ۾ چڙڪيو. ڪلندي ڪاغذي پڇائين، "ڪر خبر بار آندا اٿيئي يا نه؟"

مون ڪند ڌوڻي نه ڪئي ۽ چيو مانس، "منهنجي گهر واري ته ٻڪو بيمار پيئي آهي."

هڪدم سنجيدو ٿي ويو. چوڻ لڳو، "خبر اٿيئي ته هنڌڙ پاڙيءَ کي ٻڌبو ته ڇا ٿيندو؟"

مان سندس انهيءَ غير واسطيدار سوال تي منجهي پيس. چيو مانس، "ڊاڪٽر، تون علاج ڏس. هي ڪهڙو فلسفو پيو ٻڌائين؟"

چوڻ لڳو، "ادا، منهنجي ڳالهه سمجهه. وهنڌڙ پاڻيءَ کي بند ٻڌبو ته نقصان ڪندو. تون به شادي ڪيل آهين. هاڻي جنسي خواهشن کي دٻائين ٿو. انهن جو گلو ٿو گهٽين ته انجا After effects

- ڇا ڇنجي، انجا اثرات تنهنجي طبيعت تي پوندا. تو کي چڙ ۽ غصو وغيره ٿيندو. بهتر آهي ته ميان ڪنهن عورت وٽ وڃ. سڀ ڪجهه ٺيڪ ٿي ويندو. ڪاڏي ويندين تنهنجون بيماريون ۽ ڪاڏي ويندين تڪليفون.“

مون چيو، ”يانُو، تو کي خبر آهي ته منهنجي زال بيمار آهي.“

چيائين، ”سو ته برابر، پر دنيا ۾ ان هڪ ئي عورت ڪانسواءِ بي اوندهه آهي ڇا؟“

مون آکيو، ”واهه يار واهه. مون ملهي ماڻهوءَ کي پيو گناه جي ترغيب ڏين.“

چوڻ لڳو، ”تو غلط سمجهيو. مون تو کي گناه ڪرڻ لاءِ ڪٿي چيو، بي شادي ڪري ڪر.“

منهنجي سڄي جسم ۾ بجلي ڊوڙي ويئي ۽ سچ پڇو ته مونکي پهريون پيرو انهيءَ ڳالهه جو احساس ٿيو ته، اسلام چئو چئن شادين جي اجازت ڏني آهي؟ پر دل چيو ته: ٺيڪ آهي. بي شادي ڪرڻ ۾ ڪهڙو هرج آهي. بي گهڙيءَ 'شهنو' جي شڪل تري اچي اکين آڏو بيٺي.

منهنجي شهنو فقط هڏن جو پڃرو رهجي ويئي هئي. سارو رت اهو موذي مرض پي ويو هوس. سارو گوشت ڪنهن روڙي ورتو هوس. سندس منهن هيڊ جهڙو زرد ٿي پيو هو. سندس وڏيون اکيون ويتر وڏيون ٿي ويون هيون. سندس سهڻو نڪ به قدري ڊگهو ٿي پيو هو. ڳلن جا هڏا به ٻاهر نڪري آيا هئس.

مون کيس ائين به چيو هو: 'مٺڙي، مان تنهنجي هر ڳالهه مڃڻ لاءِ تيار آهيان، سوا هڪ جي.'

هن پڇيو هو، 'اها ڪهڙي ڳالهه آهي؟'

مون سندس ڪومايل چهري جو جائزو ورتو هو ۽ دل ئي دل ۾ پڪو فيصلو ڪيو هو ته ڪنهن به قيمت تي مان مٿس پهاڄ نه وجهندس. هر ممڪن ڪوشش ڪري کيس وڏيڪ سک پهچائيندس. ڏک نه. مون ڏٺو هو ته سندس اکيون مونکان ڪجهه پڇي رهيون هيون، بي حد انتظار وچان.

مون ڪيس ورندي ڏني هئي، 'مان ٻي شاديءَ بابت تنهنجو چوڻ نه ونندس.' سندس زرد منهن ۾ رت اچي ويو هو. هوءَ خوشيءَ کان ٻهڪي اٿي هئي. چپ خوشيءَ کان ڦڙڪڻ لڳا هيس.

مون ڊاڪٽر کي جواب ڏنو، ”استاد، اهو ته مونکان نه ٿيندو، مهرباني ڪري مونکي ڪي دوائون لکي ڏي.“

ڊاڪٽر صاحب پنهنجي پيڊ تي رنڊا روڙي ڏنا. مون اهي دوائون گهرائي ورتيون ۽ واپرائڻ شروع ڪيون. وقتي فائدو ته پيو، پر وري ساڳي حالت. اها ئي چڙ، اها ئي بي آرامي، اها ئي آند ماند ۽ اهائي طبيعت بي مزي.

ٽن مهينن جي وڏيڪ تڪليف برداشت ڪرڻ ڪانپوءِ، مون هڪ رات اهم فيصلو ڪيو. ڇنڇر جي منجهند جو آءٌ گاڏيءَ ۾ چڙهي، وچي پر واري ضلعي هيڊ ڪوارٽر ۾ لٿس. اتي منهنجو هڪ دوست وڪالت ڪندو هو. مونکي خبر هئي ته مان جنهن گاڏيءَ مان لهندس، ان ۾ اهو چڙهي ڳوٺ ايندو، جو ساڳي گاڏي واپس ٿيندي، ۽ ٿيو به ائين. مون پليٽفارم تي قدم ئي مس رکيو هو ته ڪنهن اچي ڪلهي تي هٿ رکيو. ڪنڌ ورائي ڏٺم ته اهو ئي هو، جنهنجو انتظار هو.

وڪيل صاحب مونکي ڪيڪاريندي چيو، ”صاحب، اڄ هيڏانهن ڪيئن ڀُلجي پيا آهيو؟ توهانجو ته ڪو پروگرام ئي ڪونه هو.“

مان ته انهيءَ سوال جو جواب اڳيئي تيار ڪري آيو هوس. کلندي ورندي ڏني مانس، ”هتان جي مئنيجر ڪنهن ڪم سانگي گهرايو آهي.“

چوڻ لڳو، ”پر، توهان صبح واري گاڏيءَ ۾ آرام سان اچو ها ۽ ان سان ملي، شام جو موٽي سگهو ها. جي رات جو پروگرام هو ته مونکي اطلاع ڪريو ها ته مان بندوبست ته ڪريان ها. هاڻي ته نوڪر کي موڪل ڏيئي چڏي اٿم، مان به هن گاڏيءَ ۾ وڃان پيو.“

مون دل ۾ دغا رکندي چيو، ”يار، مونکي ته اها خبر ڪانه هئي ته توهان ڳوٺ وڃي رهيا آهيو. خير، هاڻي به پروگرام ڪينسل ٿي سگهي ٿو.“

”نه ادا نه، ڳوٺ نياپو موڪليو اٿم. سڀ انتظار ۾ هوندا.“ ’سڀ‘ جو لفظ ٻڌي مونکان ٺهڪ نڪري ويو- چيم، ”جي اها ڳالهه آهي ته پوءِ توهانکي ڪير روڪيندو.“

وڪيل خلوص سان چيو، ”ادا، حڪم ڪريو ته سڀاڻي موٽي اچان.“

مون سوچيو هيءَ ته موٽڻ جون ڳالهيون پيو ڪري، ماڳهين رنگ ۾ اچي ڀنگ نه وجهي. خبر ناهي منهنجو مطلب اڄ پورو به ٿيندو يا نه. متان معاملو سڀاڻي تي نه پوي. بهتر آهي ته انهيءَ ڳالهه کي اتيئي ٻنجو ڏجي، سوچيم، ”ادا نه. منهنجي خاطر نه موٽجو. مان پاڻ صبح جو هليو ايندس. رڳو مئنيجر سان ٺي ملڻو آهي. پاڻ اتيئي ڪچهريون ڪنداسون.“

”پر توهان رات ڪٿي رهندا؟“ هن پڇيو.

”اڙي بابا، فقيرن کي ڪهڙي پرواهه- ميڙيو ٺي ڪٿي نه ڪٿي ليٽي پوندس، رات ٺي ته گذارڻي آهي.“ مون وراڻيو، پر يقين هوم ته جاءِ جي چابي ضرور ڏيندو.

”اڇي، هيءَ آڻيو جاءِ جي چابي، پوءِ اچو ته ڪنهيو اڇجو. مان اتان گهرائي وٺندس.“ هن چيو.

مون وڏيڪ پڪائي اختيار ڪندي آکيو، ”گهرائي وري ڪيئن وٺندين؟ اڙي بابا، چئه مان اچي ڪٽي ويندس.“

هن چيو، ”حاضر سائين حاضر. مان پاڻ اچي حاضري به ڀرائي ويندس ۽ چابي به ڪٽي ويندس.“ وري افسوس وچان چيائين، ”ادا، معاف ڪجو، مونکي خبر هجي ها ته مان ضرور توهانجي خدمت ۾ رهي پوان ها. افسوس اٿم ته جو نوڪر کي به موڪل ڏئي ڇڏي اٿم ۽ پاڻ به پروگرام....“

مون سندس ڳالهه ڪٽيندي چيو، ”ميان، نوٽي معيار ڪونه ٿو رکان، جو ايترو افسوس پيو ڪرين، اٿين ٿي ويندو آهي.“ مون

گاڏيءَ بدلائڻ خاطر چيو، ”هلو ته هلي چانهه پيئون.“

اسان ٻئي ڏيري ڏيري هلندا، اچي اسٽيشن واري ٽي اسٽال تي ويٺاسون، جتي ويهن سالن کان پوءِ به اچا تائين هندو ٽي اسٽال الڳ ۽ مسلم ٽي اسٽال ڌار آهن. حالانڪ مون هندن کي مسلم ٽي اسٽال تان ۽ مسلمانن کي هندو ٽي اسٽال تان، بنا جهجهڪ جي کائيندو پيئندو ڏٺو آهي.

مون فقط چانهه چئي ته وڪيل صاحب ڪيڪ پيس به ورتا. چانهه وغيره پي بس ڪئي سون ته گاڏي سيٽون هڻڻ لڳي.

آءٌ وڪيل صاحب کي ٽرين ۾ ويهاري، ٻاهر ٽانگا اسٽينڊ تي نڪري آيس. هڪ ٽانگي ۾ ويهي، انڪي وڪيل صاحب جي جاءِ جو ڏس ڏئي، پنهنجن خيالن ۾ گم ٿي ويس.

شام جو ننڊ مان اٿي، وهنجي سهنجي تيار ٿي، شهر گهمڻ نڪتس. اها ئي شام هئي منهنجي فيصلي کي عملي جامي پهرائڻ لاءِ. آءٌ سادو سودو ماڻهو، جنهن نه ڪڏهن اهڙو ڪم ڪيو هجي نه وري پتو ئي هجيس. مونکي ته محال ٿي نظر آيو. ڪرڻ ڪاڻ ته سيڪي پنهنجي نوڪريءَ واري هنڌ به ڪري ٿي سگهيس، پر منهنجي جاءِ جي هيٺان، منهنجي آفيس آهي. جتي ٽي پٺاڻ چوڪيدار هر وقت پيا پهرو ڏين. اهي چوڪيدار به، وري قسمت ته ڏسو، پڪا نمازي ۽ پرهيزگار آهن. هرڪو چاهيندو آهي ته جي ڪو ابتو سبتو ڪم ڪري ته به، ليڪ چپ ۾ ۽ اهڙيءَ ريت جو ڪنهنکي به پتو نه پوي، سو آءٌ ڪيئن انهنکي چوان ها، ’خانصاحب، آجرات، ميرے پاس ايک مهمان آئيگا، اسے اندر آنے ديجئيگا.‘ پهريائين ته پٺاڻ ئي پڇي ها، ”خوچي، صاحب رات کو کون آئيگا - دن کو کيون نهين آتا.“ انجو ڪهڙو جواب ڏيانس ها، پر جي ڪنهن طريقي انکي مڃائي به وڃان ها، ته وري منهنجي آفيس ۽ رهڻ جي جاءِ آهي اسٽيشن روڊ تي، سو سڄي رات ڪونه ڪو پيو اچي وڃي. تنهن سان گڏ، گاڏين جا وقت به اهڙا نه آهن، ڪو ماڻهو اچي ته صبح تيئن

کان اڳ وڃي سگهي. وري شهر ۾ آهي ننڍو، سو مونکي ڪير نه سڃاڻي، جيڪو، ڪنهنکي ايندو ڏسي وٺي ها ته اها خبر، سڄي شهر کي، باهه وانگر وڪوڙي وڃي ها. جڏهن به ڪي به واقف ملن ها ته هڪڙو چوي ها، 'اڙي فلاڻا، ڪا خبر ٻڌئي؟' ٻيو وراڻي ها، 'نه ادا، خير ته ٿيو؟' پهريون خوش ٿيندي چوي ها، 'خير وري ڪهڙا يار. الائي ڪهڙو زمانو اچي ويو آهي.' ٻئي جو تجسس وڌي وڃي ها ۽ پڇي ها، 'ڇا ٿيو ميان! ڪجهه ٻڌاءِ ته سهين.' پهريون اڃا به ڳالهه لڪائيندي ڪُڇي ها. 'ڇا ٻڌايانءِ؟ ملڪ جو حال رهيو ڪونهي.' ڳالهه ٻئي جي برداشت ڪرڻ کان نڪري وڃي ها. 'آخر ٿيو ڇا آهي؟ اهڙي زماني تي ڪاوڙ ڇو ڪئي اٿو؟' پهريون ٻئي جي ويجهو ويندي، آهستي سرٻات ڪندي چوي ها، 'يائو، زمانو خراب آهي. ڳالهه ڪندي پيا ڊڄون. وڏن ماڻهن جي ڳالهه ڪرڻ به چڱي نه آهي.' ٻيو ڪنڌ ڌوڻي ها ڪري ها. پهريون ساڳي آواز ۽ انداز ۾، 'اهو، مئنيجر آهي نه؟' ٻيو آهستي جواب ڏئي ها، 'اهو ويچارو ته بنهه شريف ۽ نيڪ ماڻهو آهي.' پهريون ڳالهه ڪري ها، 'ماڻهو ڪرڻ جي مَند نه آهي. ميان ڪالهه رات، هوءَ فلاڻي (ڳوٺ جي بدنام ترين عورت) گهرائي هئائين.' ٻيو پهريائين ته اعتبار نه ڪري ها، پر پهرئين جي منهن ۾ خود اعتمادي ڏسي، يقين ڪرڻ لاءِ مجبور ٿي پوي ها. ٿڌو ساهه کڻي چوي، 'هاءِ ڙي زمانا، ڇا مان ڇا ٿي پيو آهين!' پهريون ٺهڪ ڏيندو هليو وڃي ها. مان به جتان لنگهان ها، اتان ماڻهو مونکي گهوري ڏسن ها ۽ آهستي آهستي ڳالهائين ها. پوءِ منهنجي ڪهڙي حالت ٿئي ها.

سوچ ويچار ڪانپوءِ مون فيصلو ڪيو ته پر واري ضلعي واري شهر ۾ هلجي. اتي ڪير ڪنهنجي ڪم ۾ دست اندازي به نٿو ڪري. سڀڪو پنهنجيءَ ۾ پورو آهي. رڳو گڏهه واري ڪنهه ڪنهان لڳي پيئي آهي. ٻين جي عيبن ڳولڻ جي ڪنهنکي فرصت آهي؟ سو ان خاطر ئي مان هتي اچي پهتو آهيان.

خالي هتي پهچڻ سان مطلب حل نٿو ٿئي. آخر ڪنهنکي چوڻو پوندو، آخر ڪنهنکي آڻو پوندو. آءٌ تهس نٿون راهي، سو جي

ڪنهن غلط ماڻهوءَ ڪان ڏس پتو پڇي لاڪ نہ لهرائي وڃهان. بهرحال خطرو تہ ڪٿو پوندو. آخر ڪنهنجي منهن تي لکيل تہ نہ آهي؟ پوءِ ڇا ڪجي؟ آخر ڇا ڪجي؟ ها، ٺلهي بہ تہ ان ڏينهن ڳالهہ ڪئي تہ هتي اچي ڏاڍا مزا ماڻيندو آهي. مون بہ ڳالهہ ٻولهہ ۾ ٿوهہ ورتي هيمانس تہ پتو پيو تہ هڪ ٽانگي واري کي ناهي ڇڏيو هٿائين، جو هنکي مال 'سپلاءِ' ڪندو آهي. پوءِ ڇونہ پنهنجي قسمت بہ ڪنهن ٽانگي واري سان آزمائجي. پريان هڪڙو ٽانگو آيو ٿي.

هڪڙو ٽانگو خوبصورت هو. ٽانگي واري ٽانگي کي ڏاڍو سينگاريو هو. مخمل جا گل، ننڍڙا رنگين بلب، گهوڙي کي زيور پاتل، گديون صفا ۽ ريشمي ڪپڙي جي ڇٽيءَ مٿان چڙهيل. مون هٿ سان ٽانگو روڪيو ۽ ٽپ ڏيئي چڙهي ويٺس. چڙهي تہ ويٺس، پر وڃان ڪاڏي. ٽانگي وارو پيو مونکي ڏسي ۽ مان وري ٽانگي واري کي. نيٺ هن ڪنڌ کي لوڏيو، مڇ کي مروٽيو ۽ وات کولي ڏند ڏيکاريائين. چوڻ لڳو، ”صاحب ڪيچ بہ، ڪاڏي هلندين؟“

مون وراڻيو، ”دوست نئون نئون آيو آهيان. شهر گهماءِ.“ هن ڪنڌ ڌوڻي ها ڪئي ۽ گهوڙي کي ڇڪر ڏيندي چيائين، ”ياڪ قاڻو اٿيئي، پٽ. پرديسي جوان چڙهيو اٿيئي، گهماءِ.“ پوءِ ڇهڪ کي هوا ۾ موسات ڪرائي 'شاباس' جو ڪيائين تہ گهوڙو رني هوا سان اڏاڻو. اسان شهر جي مختلف رستن، گهٽين، محلن جا چڪر ڏيندا رهياسون. مون ڊپٽي ڪمشنر جي آفيس، پوليس وارن جو هيڊ ڪوارٽر، سيشنس ڪورٽ، سول اسپتال ۽ پيون ڪيتريون ئي ننڍيون آفيسون ڏسي ڇڏيون. ٽانگي وارو بہ سارو وقت پنهنجي گهوڙي سان — 'پٽ، ابا' ٿي مخاطب ٿيندو رهيو. رڳو، جڏهن ڪا خاص جاءِ ٿي آئي تہ مون ڏي منهن ڪري ٿي چيائين، ”صاحب، هيءَ فلاڻي آفيس اٿيئي.“ پوءِ وري گهوڙو ۽ پاڻ.

مڙس بہ هو ڏبل ۽ ڏيا وارو. پريل پهلوانن جهڙو جسم، وڏو

ويڪرو منهن. جنهن تي هڪ ڀرڏهه منٽ استائيل مڇون هوا ڀرلڏي رهيون هيون. ٽانگي وارو ويٺو هو ته چهڪ ڪو نواب تي لڳو. اکين ۾ سرخي ۽ سختي، طبع ۾ تيزي، ڳالهين ۾ اهڙو حو، هڪ پيرو زبان کولي هٿائين ته بند نه ڪئي هٿائين. لفظ، تيز رفتاري ۽ سان سندس وات مان ڏوڪيندا ٻاهر ٿي آيا. مون به ٻه ٽي دفعا ساڻس حال اورڻ جي ڪوشش ڪئي، پر مدعا زبان تي ايندي ايندي رهجي ٿي ويئي. سوچيم ته جي هيءَ شخص غلط ٿو نڪري پوي ته ڀريائين مونکي ڪچو ڪائڻ وارين نظرن سان ڏسندو ۽ مڇون مروٽيندو ۽ پوءِ ڪاوڙ مان رڙ ڪندي چوندو، 'اڙي ڪتڙو، ڳالهائين ڇا پيو؟ سڀ هڪجهڙا ڏنا اٿيئي ڇا؟ لهه منهنجي ٽانگي مان.' تنهنڪري اهو قصو ئي نه ڇيڙيم. نيٺ شهر ۾ اچي لٿس ۽ رستا ماپڻ لڳس. معاملو اتي جو اتي رهجي ويو. آخر ويچار آيو ته جيسين زبان نه کولبي، تيسين مراد پوري نه ٿيندي. هتي ولي ته نه آهن، جو سمجهي وڃن ته منهنجي دل ۾ ڇا پيو وهي واپري. نيٺ سامهون ايندڙ ٽانگي تي چڙهي ويٺس. اهو ٽانگو به هو ته سهڻو، پر ٽانگي وارو سکل ۽ سنهو هو. چڻ مرندي مرندي بچيو هو. خيال ڪيم، جي هن ڪجهه گهٽ وڌ ڳالهايو، ته ڳنڍ ڪان جهلي به چار چنبا به وهائي وٺندوسانس. ماڻهو ضرور منهنجو پاسو ڪندا. ڪنهنکي خبر نه آهي ته ٽانگي وارا بدمعاش ٿيندا آهن. پر ٽانگي واري سان ڳالهيون شروع ڪيم، "استاد، تنهنجو ڪم ڪئين پيو هلي؟"

"سائين لک شڪرانا مالڪ جا، مڙيو گذر سفر پيو ٿئي."

هن وراڻي ڏني.

"توهانجو شهر وڏندو پيو وڃي ۽ ظاهر آهي ته شهر جي وڌڻ سان شين جون قيمتون به وڌنديون هونديون." مون کانئس پڇيو، "تنهنجو گذارو مشڪل سان ٿيندو هوندو."

"مهانگائيءَ جون ڪهڙيون ڳالهيون ٿا ڪريو، سائين، وڏي لڙائيءَ ۾ به شيون ايڏيون مهانگيون نه ٿيون، جهڙيون هاڻي. ٻاهر ٻري ويئي آهي. ڪڻڪ وڃي ستاويهه رپيا لڳي آهي، سائين هن گناهگار ڇهين ستين رپئي مڻ ڪڻڪ وٺي ڪاڌي آهي."

مون کانئس ٻيو سوال ڪيو، ”ٻوء مزدور ته مري ويندا. ٻيو سوا ڪمائيندڙ ساڌو ڪٿان پوري ڪندا هوندا.“

منهنجو سوال ٻڌي، هن نهايت معنيٰ خيز انداز ۾ مونکي ڏٺو ۽ چپن تي ڪجهه پريل مرڪ آڻيندي چيائين، ”سائين، ٻڪ اهي ٻه ٽنا مرن، انهن جون ٽئڪسيون ٻه ٻيون هلن.“

مون ڇاڻي ٻجهي ڳالهه ڪندي چيو، ”ڇاجون ٽيڪسيون؟ ميان، هننکي ڪاڏهن لاء نه ليي، سي ٽيڪسيون رکن.“

چي، ” سائين توهان ته ڏاڍا سادا آهيو، چمڙي جون ٽيڪسيون چمڙي جون. غريبن تي کهڙي ميار، هن گنهگار اکين چگن جون پگون لهندي ڏٺيون آهن.“

مون کيس ٺاهء ڏيارڻ خاطر چيو، ”چئين ڇا پيو؟ ائين نه هوندو.“ مون ڏٺو ته هو ذري گهٽ ٽانگي ۾ اپو ٽيو هو. سندس شڪل ائين پئي لڳي، چڻڪ گهوڙي وارو، گرلان پريل چهبڪ، کيس اگهاڙي پٺيء تي لڳو هجي.

هن مونکي گهوري ڏٺو ۽ پوء آهستي آهستي هڪ هڪ لفظ چٿي چٻي چوڻ لڳو، ”ائين....نه....آهي. هين هين. واه سائين واه. هن گناهگار بندي، پاڻ هن ٽانگي تي ڪٿي ڀهچايون آهن. انهيء ساڳي سيٽ تي، جتي توهان ويٺا آهيو، اڪثر ويهندڍيون آهن.“

مان ٿورو سرڪي ويٺس.

”واه صاحب واهه. شهر حو ڪم لٿو پيو آهي. پلا مرد ٿيا تيسمار، نه ڪن ڪم، نه ڪار. رکو وڏيون مڇون رکايو، سينڍون هڻندا وتن ته عورتون ڇا ڪنديون؟“

منهنجي ذهن ۾ مڙڙي لطيف جي سٽ ’هيڏا هاچا ٿين، پينر ٻڙي هن پنيور ۾‘ ياد آئي. مونکي جا ڳالهه ڪپندي هئي، سا معلوم ٿي چڪي هئي. مون جهڪي، ٽانگي واري جي ويجهو ٿي چيو، ”استاد، پوء اسان سان به پهر وهي وڃ.“

هنجو رنگ هڪدم بدلجي ويو. ۽ اکيون ڪٿي منهنجي منهن تي کپايائين. نيٺ چپن تي زبان ڦيري چيائين، ” سائين توهان

ته نيڪ ڏسڻ ۾ اچو ٿا."

مون چيو، "يار، ڇا ڪريان؟ زال سٺن اٺن مهينن کان بيمار آهي. مجبوري آهي."

هن، بي‌اعتباريءَ وچان ڪنڌ ڌوڻ ڪندي چيو، "سائين، هرڪو ائين چوندو آهي." مان شرم ۾ ٻڏي ويس. زمين جاءِ ڏئي ها ته جيڪر گهڙيءَ وڃان ها. پر هاڻي ڇا ٿي ٿي سگهيو. ڏڏو ڪير ڪو ٿڪين پوندو. ڳالهه نڪري چڪي، واپس ٿي نٿي سگهي. اکيون ڪٿي هيٺ ڪيم.

ٿوري دير ڪانپوءِ، هن پڇيو، "سائين، ڪٿي رهندا آهيو؟"

مون کيس وڪيل صاحب واري جاءِ جو ڏس ڏنو. هن ٿانگو ورائي، اوڏانهن هڪلڻ شروع ڪيو ۽ مونکي اُتي اچي لاٿائين. ڏيمي آواز ۾ چوڻ لڳو، "توهان فڪر نه ڪريو. رات سادي يارهين وڳي، ميل پاس ٿيڻ ڪانپوءِ، مال توهانکي پهچي ويندو."

۽ مقرر وقت تي هوءَ به اچي پهتي.

هن برقعو لاهي رکيو.

هوءَ خوبصورت ۽ پُر اثر شخصيت جي مالڪ هئي. سونهن پريو چهرو ۽ وڏيون ڪاريون اکيون. گهاٽا ڪارا پرون. موتين جي لڙهين جهڙن ڏندن کي لڪائيندڙ سنها چپ، جن تي لپ اسٽڪ ٿمل هئي. لپ اسٽڪ مٿان لازوال مرڪ، ڳلن ۾ کڏ، اکين ۾ شوخي، شرارت، موج، مستي ۽ مقابلي جي للڪار. جسم پريل ۽ خوبصورت نموني تراشيل، جو نرم نرم، چڪيل چڪمل ريشمي ڪپڙن مان، ٻاهر نڪرڻ لاءِ بيتاب ٿي ڏٺو. ڪيڏي نه جنسي ڪشش هئي منجهس. دل ٿي چاهيو ته کيس جهلي، ايترو ڌونڌاڙيان، ايترو ڌونڌاڙيان، جو کيس سڀڪجهه وسري وڃي ۽ آءٌ به پاڻ وساري وهان. پر اهو سوچي ڪٿي نس ڪيم ته اچا ويٺي به ڪانهي. سو جي تڪڙ ڪئي ته ڪنهن چٽ ۽ بدتهذيب سان پلئه اٽڪيو

اٿس. مون کيس چيو، ”تشريف رکھيئے۔“ ھن بينيازيءَ سان مون ڏانھن ڏٺو، ڄڻڪ مان کو حقير ڪيڙو ھوس، جنھن تي سندس اک ئي نٿي پڙي.

ڇپن تي مُرڪ آڻيندي چيائين، ”شکريہ۔“

پر اڪين ۾ اھا ئي دعوت. مون ان دعوت کي نظرانداز ڪري ڇڏيو. مان تہ سوچي رھيو ھوس تہ اھي للڪار ڀريون اکيون، لازوال مرڪ وارا چپ، مون اڳ بہ ڪٿي ڏٺا آھن. مونکي انھن جي مالڪياڻي ڪجھ مانوس لڳي رھي ھئي، پر ڇو؟ ظاھر ھو تہ مان پنھنجي ساٿياڻيءَ کي اڳي بہ ڏٺو ھو، ڪنھن بزار ۾، ڪنھن اسٽيشن تي، ڪنھن تقريب ۾. پر اھين ئي نٿي سگھيو. ڪٿي مان، ڪٿي ھيءَ. آخر انھيءَ نتيجي تي پھتس تہ ممڪن آھي تہ ٻارن کي آڻيندي نيندي، ڪڏھن ڪنھن زناني گاڏيءَ ۾ انکي ڏٺو ھجيم ۽ انجو چھرو منھنجي لاشعور ۾ ويھي ويو ھجي. خير ڪجھ بہ ھجي، منھنجو ان سان ڇا. منھنجو تہ ھو پنھنجي مطلب سان مطلب. مون دل ئي دل ۾ سندس حسن کي سلام ڪيو ۽ سندس عمر جو اندازو لڳائڻ شروع ڪيو. ھوءَ مشڪل سان ويھن ٻاويھن جي لڳي رھي ھئي. پر منھنجو محتاط اندازو ھو تہ ستاويھن کان گھٽ نہ ھئي. ھوءَ مونکي ان ريت گھوريندو ڏسي، وري بہ مرڪي. اھا مرڪ ئي ھئي، جنھن منھنجي دل کي بيتاب ٿي ڪيو. ڇو تہ ڪا ياد منھنجي لاشعور جي خزاني مان ٻاھر نڪرڻ لاءِ ھٿ پير ٿي ھنيا، پر نڪري نٿي سگھي. چوڻ لڳي، ”ارے يہ آپ مجھے ٹکر ٹکر کيوں تک رھے ھيں.“ ھنجو انداز بہ عجيب ھو. مان فيصلو نہ ڪري سگھيس تہ ھوءَ مذاق ڪري رھي ھئي يا شڪايت. مونکي جڏھن ڪجھ سمجھہ ۾ نہ آيو تہ بيوسيءَ وچان مرڪيم. نيٺ اردو جو ھڪ شعر ذھن تي تري آيو، جو کيس ٻڌايم:

وہ آئيں ھمارے گھر، خدا کی قدرت،
کبھی ھم انکو کبھی اپنے گھر کو ديکھتے ھيں.

عورت جي تعريف ڪريو تہ سندس دل جو ڪنول ٽڙيل پوندو آھي. کيس دنيا جي ساري دولت ملي ويندي آھي. اھو حربو دنيا جي ھر

عورت تي ڪامياب ويندو آهي ۽ هوءَ به آخر عورت هئي. ڏاڍي خوش ٿي ۽ شرمائجي به ويئي. پر هڪ ڪن لاءِ شايد سندس اندر جي عورت سجاڳ ٿي اٿي هئي. چوڻ لڳي، ”آپکو بنانا خوب آتا هے“ ايتري ۾ پاڻ به جهلي ويئي، سو مون تي جوابي حملو ڪندي چيائين، ”دوسرے مردون کو يه بات زيب ديتي هيں، آپ تو ماشاء الله چهرے مهرے سے نيک آدمی دکهائی ديتے هيں.“ سچ ته اهو آهي ته سندس انهيءَ جملي مون تي اهڙو اثر ڪيو. جهڙوڪ ڪنهن نانگ ڏنگيو هجيم. منهنجو ضمير جو هن وقت تائين خاموش هو، سو به چيخي اٿيو. چي: خوف ڪر، خدا جو خوف ڪر. سڏائين ٿو ملو ۽ ڪم ڪهڙا پيو ڪرين. الله وٽ وڃڻو ڪونه اٿيئي. اهو ته گناهه ڪبير آهي. پوءِ پنهنجي منڙي شانوءَ سان به پيو دغا ڪرين، دو کو ڪرين، پر اٿيئي نفس مونکي همت ڏياريندي چيو. خدا ته بخشڻهار آهي. اهو ته جتي پيا گناهه بخشيندو اتي اهو به بخشيندو. باقي شانو، انجي ڀلائي لاءِ ته اهو ڪم پيو ڪرين. هيءَ هڪ رات جي ڳالهه آهي، جي مجبور ٿي ٻي شادي ڪندين ته اها ساري زندگي عذاب ۾ مبتلا نه رهندي. جو ٿو انڪان اهو آرام وڃائين. پوءِ انکي خبر نه پوندي، تنهنجي بي آرامي ۽ بي چيني به دور ٿي ويندي. مون تي نفس غالب پئجي ويو ۽ ضمير وري خاموش ٿي ويو. ڳالهه ڪي نباهڻ لاءِ ڏند ڪڍي کلندي چيم، ”خدا جب حسن ديتا هے، نزاکت آ ہی جاتی هے.“

هن ڳالهه بدلائيندي چيو، ”ارے آپ تو ابهي تک کهڑے هيں، تشريف کيون نهيں رکهتے؟“ هاڻ هوءَ حالتن تي ضابطو ڪري چڪي هئي ۽ گهر جي مالڪياڻي بنجي ويئي.

آخر هن خاموشي ٽوڙي چيو، ”کهانے پينے کو بهي کچهه هے کہ نهيں.“

مون سندس ڳالهه سمجهي. درحقيقت مون کان به غلطي ٿي ونئي هئي. پنهنجي بي‌تجربيڪاري وچان اهو سوچيو به نه هوم، جو ايندو تنهن‌جي خاطر تواضع به ڪرڻي پوندي. سو شرمساريءَ وچان چيم، ”ميں تو اناڑي هوں، مجهے معلوم نه تها کہ کيا کيا منگوانا

هوندو آهي."

هن مونکي ڏسندي چيو، "بڑے نا سمجهه هو، تمهيں پيار کرنا سکهانا پڑيگا" ۽ پوءِ ڌيمي آواز ۾، اها سٽ سُر سان دهرائڻ لڳي. آءٌ سندس 'حسنِ ڪرشمه ساز' ۽ مٺڙي آواز ۾ پنهنجي پاڻکان به غافل ٿي ويس.

مونکان اهو به وسري ويو ته مون انکي ڪهڙي مقصد سان گهرايو هو. منهنجون اکيون، هنجي چهري تي ڪتل هيون، پر ذهن اهو سوچي رهيو هو ته آخر انکي انهيءَ پيشي جي ڪهڙي ضرورت هئي؟ ڇا ڪتي پيٽ خاطر ائين ٿي ڪيائين؟ ڇا ائين ته نه هو ته زماني سان ڪلهو ڪلهي ۾ ڏيئي هلڻ لاءِ، روز بروز نوان چمڪيدار وڳا اوڍي، جيڏين ۾ پنهنجي برتري قائم رکڻ لاءِ، يا ڪيس پيسي جي گهرج ٿي پيئي ۽ اهو پيسي حاصل ڪرڻ جو آسان طريقو ٿي سمجهيائين؟ ڇا اهو ڏنڊو پنهنجي جنسي تسڪين لاءِ، شوقيه ڪري رهي هئي؟ ويچار به آيو ته ڪيس چوان: 'اي سونهن جي ديوي، اي مونالزا جي مرڪ، اي عورت جي عظمت، تو ڪي هن ذليل پيشي اختيار ڪرڻ تي ڪنهن مجبور ڪيو آهي؟ تو ڪي ممتا جي سٽ، مارئيءَ جي عصمت وڪڻڻ لاءِ ڪهڙي ضرورت آهي؟ پر پوءِ ان خيال کي وري تڙي ڪڍيم ۽ سوچيم ته هوءَ الائي ڇا سمجهندي؟ سوچيندي هيءَ شخص مونکان اهڙا شخصي سوال ڇو ٿو ڪري؟ هونءَ به مونکي پنهنجي ڪم سان ڪم هو، هوءَ ڇا هئي، ڪير هئي، تنهن سان ڪهڙو مطلب؟ مون پنهنجو منهو ڏونڌاڙيو ته جيئن اهي خيال، پکيل پيرن وانگر ڪري پون.

مون اُٿي لائيٽ آف ڪئي. مونکي پهريائين ته ڪجهه نه پيو سُجهي. پر پوءِ، آهستي آهستي منهنجيون اکيون اونده سان مانوس ٿي ويون. هنکي ڏٺم ته ڪرسيءَ تي ويٺي هئي. اونده ۾ نهايت پراسرار لڳي رهي هئي. منهنجي ذهن ۾ هڪ ڀيرو وري به اهو خيال ڪنڌي آيو ته هيءَ منهنجي ڏٺل آهي. ڇاڻل سڃاتل آهي. اها لازوال مرڪ مون اڳ به ڀوڃي آهي. انهيءَ 'حسنِ ڪرشمه ساز' کي اڳ به

۽ سجدا ڪيا آهن. اهو جلترنگ جهڙو آواز اڳ ۾ ٻڌو آهي، پر ڪٿي، ڪڏهن، سو ياد نه پيو اچيم. مان وڌي اچي پلنگ تي ويٺس ۽ اونده ۾ انکي گهورڻ لڳس. هوءَ ان وقت سگريٽ پي رهي هئي. سگريٽ جو سوٽو ٿي هنيائين ته سندس سهڻي صورت تي جهڪي ڳاڙهي روشنيءَ جو هڪ تهه چڙهي ٿي ويو. سندس مهانڊا ڌنڌ ۾ ٿي آيا، پر روشني گهٽجڻ سببان، اهي ۾ ڦهليا ڦهليا، اونده مان ملي ٿي ويا. اسان هڪٻئي سان ڳالهايو ڪونه ٿي. ڪمري ۾ گنڀير خاموشيءَ جو راڄ هو. فقط ساهه هئا، جي اچي وڃي رهيا هئا. هوءَ سگريٽ پيئندي رهي ۽ مان انکي ڏسندو رهيس. نيٺ اها تڪليف ڏيندڙ حالت مونکان برداشت نه ٿي. مون ٽورو نوڙي، هنکي ٻانهن کان وٺي، پاڻ ڏانهن ڇڪيو. هوءَ آئي اچي، منهنجي پرسان ويٺي. منهنجي نامن ۾ مست ڪندڙ خوشبوءِ آئي، جا سندس جسم مان اچي رهي هئي. منهنجي ذهن ۾ خيال گڏجڻ سڏجڻ لڳا. منهنجو ذهن مائوف ٿيڻ لڳو ۽ رت جي جاءِ تي ٽهڪندڙ پاڻي ڦرڻ لڳو. منهنجو انگ انگ هنجي موجودگي محسوس ڪري رهيو هو. مون محسوس ڪيو ته منهنجي جسم ۾ پيدا ٿيل هلڪو سور هيئنئر باهه وانگر مونکي ساڙي رهيو هو. منهنجي اکين مان لاٽون ٿي نڪتيون. منهنجا چپ خشڪ ٿي ويا هئا. منهنجو ساهه تيز ٿي ويو هو. مان، انسان مان ڦري حيوان بڻجي چڪو هوس. بلڪل وحشي، جنهن ٿي چاهيو ته هنجي رڳ رڳ ۾ ساڳي ڪيفيت پيدا ڪري ڇڏجي. هنجو جسم منهنجي بدن کي ڇهي رهيو هو. تنهيءَ تي تيل پئجي ويو. مان آپي کان ٻاهر نڪرندو ويس. مون هنجو خوبصورت مُنهن پنهنجي هٿن ۾ جهليو. ۽ پوءِ مون سندس چپن پويان ڏندن جي سختي محسوس ڪئي، پر آهستي آهستي هوءَ پگهرجڻ لڳي. هنجي چپن ۾ جوابي چرپر ٿي. ۽ پوءِ مونکان هٽندي چيائين، ”آپ تو بهت جلدي مين هين- کچهه صبر تو کيجئے-“ چوڻ ڪاڻ ته هن ائين چيو هو پر سندس منهن مان، محسوس ڪيم ته جذبات ۾ اچي مان هنکي چڪ ٽورڙو ڏاڍيرو هٽي ويو هوس. هن پنهنجو ساهه ٺيڪ ڪندي چيو، ”آپ نے تو ابهی تعارف بهی نهيں کرايا-“ پر مون ۾ ته جواب

ڏيڻ جي سگهه ڪٿي هئي. مان چپ چاپ هنڪي گهوريندو رهيس. هن مونکي اڻين تڪيندو ڏسي، ٿورو مرڪيو ۽ چيو، ”آپ تو ايسے ديکهتے هين، جيسے پهلے ڪبهي عورت ديکهي نه هو.“ مان سندس ٽوڪن ۽ ۽ طنزن ڪان مٿي چڙهي ويو هوس. مان اڃا به خاموش رهيس. منهنجي خاموشي ڪيس ناگوارا گذري ۽ ٿورو خفا ٿيندي چيائين، ”يه آپ نے چپ ڪيون سادهه لي هے- بات ڪيجئے- ڪچهه اپني سنائيے- ڪچهه هماري سنيئے.“ پر مان ته اڃا به پنهنجي پاڻ ۾ ڪونه آيو هوس، سو جواب ڪٿان ڏيانس ها. هوءَ صفا ڪاوڙجي ويئي، سندس حسين نقش و نگار ڪاوڙ جي تهه هيٺان سخت ٿي ويا. غصي وچان پڙڪندي چيائين، ”عجيب آدمي سے پالا پڙا هے.“ پوءِ مونکي گهوريندي رڙ ڪيائين، ”آپ بولتے ڪيون نهين- اپنا تعارف ڪيون نهين ڪراتے- ارے بتاتے ڪيون نهين، ڪيا نام هے تيرا.“ پويان جملا منهنجي ذهن تي هٿوڙن جيان لڳا. ’ارے بتاتے ڪيون نهين ڪيا نام هے تيرا؟‘ اهي لفظ، اهو آواز، اهو انداز، اهو لب ۽ لهجو مون اڳ به ٻڌو آهي. اوچتو ئي اوچتو لاشعور جي ڪوٺ ڪي ڪيرائيندي ڪا ياد ٻاهر نڪري آئي. سارو طلسم ٽٽي پيو.

”اس عورت ڪي شڪل بتاتي هے ڪه يه وه نهين، جس ڪا ووٹ دينے آئي هے.“ اعتراض ڪندڙ جو چهرو خوبصورت، اکيون وڏيون ۽ ڪجليون، گهاٽا خمدار پرون ۽ ٻهڪندڙ منهن. موتين جي لڙهي جهڙن ڏندن کي لڪائيندڙ سنهن حساس چپن تي لازوال مرڪ، جنهن مان بجليون ٿي نڪتيون. ڳلن ۾ سنها کپ ۽ اکين ۾ شوخي، شرارت، موج ۽ مستي.

منهنجي دل رڙ ڪئي، اها مرڪ ته مون ڏٺي آهي، ڏٺي آهي. اڙي ڪٿي؟ ها، مونالزا جي چپن تي. ليونارڊو ونسيءَ جي سدا حيات شاهڪار تصوير، ’مونالزا‘ جي لبن تي.

ايتري ۾ انجو جلترنگ جهڙو آواز آيو، ”ارے، بتاتے ڪيون نهين، ڪيا نام هے تيرا.“

هينئر به اهي ساڳيا لفظ، ساڳيو سوال مون ٻڌو هو. اهوئي جلال ۽ اهو ئي حسن منهنجي اڳيان هو. اهو ئي لب ۽ لهجو، اهوئي

انداز هو- تہ ڇا هيءَ اها ئي 'مونالزا' آهي، جنهنجي ياد قائم رکڻ لاءِ، مان پنهنجي منڙيءَ کي ممالن کان 'شهنو' ڪوٺيندو پيو اچان؟ ڇا هيءَ اها ساڳي 'شهناز پروين' آهي، جنهنجي ڳولا ۾ مان پنهنجن دوستن سميت حيران پريشان هوس. ڇا هيءَ اها ئي ايجنٽ عورت هئي، جنهنجي حسن جي تاب جو اثر اڃا بہ منهنجي دل تي آهي؟

منهنجي دل ۾ درد جي هڪ سٽ اڀري . ائين معلوم ٿيو ڄڻ ان درد کان دل ڦاٽي پوندي. منهنجو انگ انگ ان سور کان لڇي پيو، منهنجو جسم ان پيڙا ۾ پسجي ويو. مونکي سمجھہ ۾ نٿي آيو تہ هيءَ ڪهڙي ماجرا هئي. آخر مان ڇا محسوس ڪري رهيو هوس ۽ ڇو؟ پر ٺڏهن بہ مان دل جهلي نہ سگهيس.

مون آئي وڃي بتي ٻاري ۽ هن تي هڪ نظر وڌم. ها، هيءَ اها ساڳي 'شهناز پروين' هئي. منهنجي دل ٻڏي ويئي. منهنجي خيالن جو تاج محل مسمار ٿي ويو . جنهن عورت جي مون سالن جا سال پوڄا ڪئي هئي، جنهن حسن جي مجسمي کي مون سوين سجدا ڪيا هئا، جنهنجي چپن تي 'مونالزا' جي لازوال مُرڪ هئي ، سا وهندڙ درياه هئي ، جنهنجو فائدو سڀڪو وٺي ٿي سگهيو . ايتري بلندي تان ايتري پستي! ائين ٿيڻ ناممڪن، بلڪل ناممڪن.

منهنجي دل دعا گُهري تہ خُدا ڪري اها نہ هجي. مون چاهيو پئي تہ سيتا جو سَت ۽ مريم جو تقدس سلامت رهي. ماروئيءَ جي نانءَ تي آنچ نہ اچي . مون دل کي دلداري ڏني تہ عورتون هڪجهڙيون ٿي سگهن ٿيون. ان واقعي کي ڪئين سال ٿي ويا آهن. آءٌ ڀلجي بہ سگهان ٿو. ڪٿي سندس شهر، ڪٿي هي شهر . ائين ٿي نٿو سگهي. ائين هرگز نہ ٿيندو. منهنجي مونالزا اها هرگز ٿي نٿي سگهي. هرگز نہ، بلڪل نہ....

هوءَ واڻڙي تي مونکي ڏسي رهي هئي. ڪيس پتو ئي نٿي پيو تہ آخر ڇا قصو هو؟ اوچتو ئي اوچتو مان ڪهڙن ويچارن ۾ ٻڏي ويو هوس. سندس لازوال حسن، اڻڄاڻائيءَ جي پردي هيٺان، وڌيڪ پُرڪشش ۽ دل کسيندڙ ٿي پيو هو. سندس معصوم چهري مان معلوم ٿي ٿيو تہ ڄڻ ڪيس گناهہ ڪڏهن ڇهيو بہ ڪين هو. پر

پنهنجي نامراد دل کي ڇا ڪريان ها، جا بار بار رُئندي رڙندي چئي رهي هئي ته اها ساڳي آهي، اها ساڳي آهي.

طلسم ته ٽٽي چڪو هو. مون دل ئي دل ۾ حقيقت تائين پهچڻ جو عهد ڪيو ۽ ڪائنٽس پڇيو، "ڪيا آپڪا نام شهناز پروين هے؟"

هن حيرانيءَ منجهان مونکي گهوريو، ڪا گهڙي ماٺ رهي، پوءِ هن ڪنڌ ڌوڻي ها ڪئي. مان هزارن فوٽن جي اوچائيءَ تان ڪري وڃي ڪنهن کاهيءَ ۾ پيس، اکين اڳيان اونده اچي ويم. سوين نانگ هڪ ئي وقت ڏنگي ويا. منهنجو روح چيخي آٿيو.

مون ڪيسي ۾ هٿ وڌو، جيڪي هوم سو ڪيس ڏيئي ڇڏيو. ڏکندڙ زبان سان چيم، "آپ يهان سے چلی جائين، چلي جائين، چلي جائين." ۽ بستري تي ڪري پيس. حسين يادن جو محل ڊهي اچي پٽ پيو. اکين ۾ ڳوڙها تري آيا. مون فيصلو ڪيو ته آءٌ پنهنجي زال کي وري ڪڏهن به 'شهنو' ڪري نه سڏيندس، ڪڏهن به نه. هرگز نه.

سنڌيءَ جي برک ڪهاڻيڪار

نجم عباسي

جي ڪهاڻين جو نئون مجموعو

پٿر تي ليڪو

۲۰ بهترين ڪهاڻيون، ۱۹۸ صفحا،

وڻندڙ ٽائيٽل گرد پوش سان

قيمت: ۴ رپيا

گهرائڻ لاءِ لکو:

محمد شفيع

نيوز پيپر ايجنٽ، ڪاڏي ڪاتو، حيدرآباد، سنڌ

البرٽو موراويا

سنڌيڪار: قبول ابڙو

حڪم ڪر....

COMMAND & I WILL OBEY YOU

مان بئنڪ ملازم هوس. منهنجو ڪم بئنڪ جا پيغام وٺڻ هو. جيئن ته هر عملي کي مخصوص ڊريس هوندي آهي، مونکي به بئنڪ جي طرفان هڪ ڳوڙهيءَ ڪان به کهري ڊريس ملي. پهرين ته ڏاڍي پريشاني ٿي، پر پوءِ آهستي آهستي انهيءَ ڳوڻ ۾ ڏي هري ويس. نفس به ڪڏهن ڪڏهن اهڙين ڳالهين تي مري ويندو آهي، جو حيرت سان گڏ کل به ايندي آهي.

بئنڪ جو هر پيغام، هر حڪم مونکي وٺڻو پوندو هو. گهنٽي وڳي، مان حاضر. ساڻو سنگل ٿيو، مان حاضر. ڳاڙهو بلب ٻريو، مان حاضر. بهرحال مان حڪم جو ٻانهو هوس. ڇو ته منهنجو پيدا ڪندڙ ئي حڪم (Order) هو. حڪم نامو مليو ناهي، مان حاضر ٿيو ناهيان. ۽ پوءِ اوچتو سواءِ اوٻاسين ڏيڻ جي ڪجهه نه رهيو. سڄو ڏينهن چنگهه چنگهه تي چاڙهيو، ٻانهون ٻڌي وات ڦاڙي، اکيون ٻوٽي بي سريون اوٻاسيون ڏيندو رهيس. اوٻاسين سان گڏ بک جون اوگرايون به ايندون رهيون. شايد اهڙيون اوگرايون اٺ جي ماءُ خواب ۾ به نه ڏٺيون هونديون. توهان غلط فهميءَ ۾ نه پئجو. متان ائين سمجهو ته مونکي نوڪريءَ مان ڪڍيو ويو، پر ڳالهه اها نه هئي. هاڻي ڪنهن ماڻهو مونکي حڪم ڏيڻ پسند نٿي ڪيو. توهانکي اها ڳالهه معمولي نظر آئي هوندي، ڇو ته توهانکي شايد مونکي حڪم ملڻ يا نه ملڻ ۾ ڪو فرق محسوس نه ٿيندو هجي. پر سچ پڇو ته منهنجي لاءِ اها تمام وڏي ڳالهه هئي. سوچيو نه، جڏهن حڪم منهنجي لاءِ پالڻهار، خلقڻهار جي حيثيت ٿو رکي ته

منهنجي لاءِ انجو پري ٿي وڃڻ ڪيڏو نه ڏکيو هوندو. منهنجو خانو خراب ٿيو يا نه؟ بغير حڪم ملڻ جي مون جيئڻ محال ٿي سمجهيو. عادي جو بڻجي ويس. نشي وارا ٿي عادت ننا مٽائي سگهن، نه پوءِ مان ڪيئن ٿو اهڙي فائدي واري پاڪ عادت مٽائي سگهان. پر هڪ ڳالهه ۾ اچا به وڌيڪ خوش آهيان. حڪم وٺڻ جي عادت پئي، چاپلوسيءَ کان نه بچي ويس. چاپلوسيءَ ۾ جي مرمت به ٿي وڃي ته ڪو ڪنگهي ڪونه. الٽو اچا وڌيڪ هنجي ئي مٿان ڦٽ لعنت.

ڪجهه ڏير ڪانپوءِ، هڪ ڏينهن صبح جو مان هرويرو زور سان اکيون پوٽيو سٽو پيو هوس. ننڊ نه ڪانه هئي، پر پاڻکي انهيءَ دوکي ۾ رکيو اکيون پوٽيو پيو هوس ته مان اجان ننڊ ۾ آهيان. اوچتو منهنجي زال جي آواز ڇرڪ پري اٿاريو. هنجو آواز ڪاوڙ ۾ ڀريل هو، چيائين: خبر ٿي گهڻو ٽائيم ٿيو آهي، اجا سٽو پيو آهين؟ شرم ننو اچئي، سج اُڀري آيو آهي. پيو شايد ٿي ڪو دنيا ۾ توجهڙو ڪمبخت هوندو. جلدي وهنجي ناشتو تيار ڪر، تيستائين مان ڪپڙا پائي سنيري وٺان.

لفظ ته معمولي ۽ عام رواجي هئا، پر منهنجي لاءِ هڪ وڇونءَ کان گهٽ ڪونه هئا، جو سوڙ ۾ گهڙي آيو هجي، ۽ مان انجي ڏنگ کان بچڻ لاءِ سوڙ مان ٽپو ڏئي اٿان. مون دل ۾ چيو: 'اٽ ميان، خواهخواه ٽڪڻ نه ڪٽاءِ، ڪپڙا پائي تيار ٿي ناشتو ناهه....اهي به حڪم آهن، اصلي ۽ سچا حڪم. ڪهڙي به نموني اُنهن حڪمن کان قطعي گهٽ ناهن، جي مونکي بئنڪ ۾ وٺڻا پوندا هئا.' ۽ پوءِ مون پنهنجي اندر ڪجهه ڪاوڙ محسوس ڪئي. پر زال سگهوريءَ جي ڪاوڙ مان ڪير ٿو ٽڪر کائي. زندگي نه تباه ناهي ڪرڻي. سڄي عمر سمهڻ کان به جواب. وٺان سڄي عمر فقط آفيم کائيندو.

اهو سوچي، سوڙ لاهي ٽپ ڏئي اٿيس. غسلخاني ۾ وڃي، وهنجڻ بجاءِ ڇڙو منهن ٿي اڌو ڳابرا چندا هنيم ۽ پوءِ جو حڪم مليو، ان ڪم ڪي لڳي ويس.

مون سوچيو، جيتوڻيڪ حڪم نه بيحد سولا ۽ معمولي آهن، پر انهن ۾ ٻيا به ڪيترائي حڪم لاڳو ٿي وڃن ٿا، هڪ وڏي حڪم سان ننڍن حڪمن جي قطار ٿي لڳي وڃي. انهن حڪمن کي درجا ڏئي سگهجن ٿا. منهنجو نه خيال اهو آهي، توهان ڪيئن به چئو. جيڪو حڪم ماي، سو پهرين درجي ۾ ۽ ٻين لاڳو حڪمن کي ٻي ۽ ٽئين درجي ۾ ورهائي سگهجي ٿو. مثال وٺو: 'ناشتو تيار ڪر.' ٺيڪ آ. هن جملي جو مطلب ٿيو ته پهرئين بورچيخاني ۾ وڃ، پيو چلهو ٻار، ٿيون پاڻي ۽ ڪافي چلهي تي رک، چوٿون سلائيس جا ٽڪرا ڪٽ، پنجون ڪباب سلائيس تي رکي گرم ڪر. ڇهون ٽري، ڏوئي صاف ڪري ان ۾ ڪوپ، شگرپاٽ ۽ ٻئر رک. اٺون ٽري بيڊ روم ۾ رک ته سائڻ ناشتو ڪري. ان ۾ ضرورت پئي ته ناڏون حڪم به ملي سگهي ٿو، جيئن گرهه ٿاهي سائينجن جي وات ۾ وجهه. انهن حڪمن جو سرشتو، جيڪو مونکي پنهنجي بزرگ جوء جي طرفان مليو، يادگيريء لاء رجسٽر ۾ داخل نه ڪري سگهيس. چو نه انهيء ۾ دير لڳي ها ۽ ممڪن آهي ته انهيء دير جي سزا ۾ ٻيو ڪو حڪم ملي ها. جيڪڏهن ائين ٿئي ها ته به مڙڻي حاضر چوان ها. پوء ڪٿي پريشاني ۽ جنجل ۾ وڌيڪ ڇو نه پوان ها. توهانکي پڌايو هوم ته اهڙين پاڪ هستين جي حڪم جي ڪهڙو ڪمبخت خلاف ورزي ڪندو. پر جي ڪو ڪرڻ وارو به هوندو ته پوء جيڪي ويل ان سان ٿيندا هوندا سي ڪٻي ۽ مڇي پاسي ويٺل ملائڪن جي دفتر ۾ وڃي ڏسو.

بهرحال اهي هئا ٻئي درجي جا حڪم، پهرين درجي سان لاڳو ٿيل. انهن ٻئي درجي وارن حڪمن سان وري منهنجي خيال ۾ ٽين درجي جا حڪم لاڳو ٿيل آهن. جيئن ته 'ٽري ۾ مکڻ رکڻ جو حڪم.' انجو مطلب اهو ٿيو ته مکڻ رفريجريٽر مان ڪڍ، مکڻ جو ڪاغذ لاهه، مکڻ جا ٽڪرا ڪٽي ڊش تي رک وغيره وغيره.
انجو آخر ڪهڙو مطلب؟ مطلب صاف آهي ته مان اهي حڪم مڃي پنهنجي ٻڍڪ جي روايت کي جاري رکندو اچان ۽ حڪم جو ٻڌو ٻانهو ٿيو رهان.

منهنجي زال شارٽ هينڊ ٽائيپسٽ هئي ۽ آفيس ويندي هئي. انهيءَ ڏينهن هن مونکي وڏيڪ پيو کو حڪم ته نه ڏنو، پر رڪت به ڪونه ڪيائين. ڪڙڪيدار آواز ۾ گجندي (جيئن منهنجي سُس کي جڏهن چريائپ جو دور پوندو اٿس ته گجندي آهي) چيائين: 'جيڪا ٽيليفون اچي، انکي جواب ڏجانءِ ۽ نالو نوٽ ڪجانءِ.' مان ڪمري ۾ ويٺس. اڪيون ٽيليفون ۽ ڪن سيهڙ وانگر انجي گهنٽي ٻڌڻ لاءِ ڪڙا هئا. مان ويٺو رهيس، پر ڇو؟ توهان پاڻ سمجهو. حڪم جي تعميل لاءِ. مان پوري خيال سان ٽيليفون جي انتظار ۾ هوس. مونکي نڻانٺو نه هو، ڪيپانٺو نه هو. جي نڻايم ته ڪيپايم ته ضرور حڪم جي تعميل پوري نه ٿيندي ۽ ٻيءَ صورت ۾ منهنجو حشر قيامت اچڻ کان اڳ ئي چڪتو ٿيڻ لازمي هو. مان انهن ئي خيالن ۾ هوس ته سامهون ٽائيپ رائيٽر تي نظر پئي، جنهنکي منهنجي زال هر شام جو رهيل ڪم پوري ڪرڻ لاءِ استعمال ڪندي آهي. جيئن ئي منهنجي نظر ٽائيپ رائيٽر جي ڪي (key) تي پئي، جنهن ۾ لفظ لڳل هئا ۽ اهي خاموش، بي حرڪت هئا ته الائي ڇو مونکي ٽائيپ رائيٽر سان پاڻپيءَ جو احساس ٿيو. مان به بلڪل ٽائيپ رائيٽر جيان هوس. خاموش، جڏهن زال هجي، حرڪت ۾، جڏهن زال موجود نه هجي خاموش. مون سوچيو: ٽائيپ رائيٽر ۽ مان سڳا ڀاءُ پيڻ مثل آهيون. اسانجو رشتو زال جي طرف کان ڀاءُ ڀيڻ کان وڌيڪ ويجهو آهي. ڇو ته ٻنهي جي حرڪت ۽ خاموشيءَ جو دارو مدار زال جي هئڻ ۽ نه هئڻ تي آهي. هر هڪ ڳالهه مونکي مشين ۾ پاڻ کان وڌيڪ سٺي نظر آئي. گهٽ ۾ گهٽ ٽائيپ رائيٽر جي مشمن کي آواز ته پنهنجو آهي. جڏهن مان هر وقت جوءِ جي اڳيان گونگو. ڇڻ منهنجي زبان جوءِ جي وات ۾ هلي ويندي آهي يا وري مونسان گڏ زبان به هنجي اڳيان بيوس ٿي ويندي آهي.

انهيءَ ڏينهن مون نه فقط ٽيليفون تي ڳالهائيندڙن جا نالا نوٽ ڪيا، پر ان سان گڏ هڪ ٻي ڳالهه جي به پروڙ پئجي ويئي. اها ڳالهه، ته هر گهڙيءَ هر ڪو جدا جدا نموني حڪم ضرور مڃيندو آهي. ڪو حڪم ڏئي يا نه، ان ۾ حڪم صادر زور هوندو آهي.

جيئن 'دروازي جي گهنٽي وڳي.' هاڻي ان ۾ اٽڻ جو حڪم، در ڏي وڃڻ جو حڪم ۽ در کولي ٻاهر ڏسڻ جو حڪم، ته ڪيرآهي. مثال طور: ٻه عورتون جهيڙو ڪري رهيون هيون. (جيئن منهنجي سَس، سهري سان جهيڙو ڪندي آهي). ان ۾ ازخود در کولي ڏسڻ جو حڪم، ۽ انهيءَ ڳالهه جي معلوم ڪرڻ جو حڪم، ته ڇا ٿي ٿيون جهيڙو ڪن. نلڪي مان پاڻي ٿو وهي ته اٺي نلڪي جي پنجي بند ڪرڻ جو حڪم. اهڙيءَ طرح پاڻمرادو حڪم ملندا رهن ٿا. پر جو حڪم ٻئي ڪان ملي، خاص ڪري زال ڪان، ته انجي ڪهڙي ڳالهه ڪجي. ڇڻ وات ۾ رس گُلو پڻجي ويو. صحيح آهي نه؟

حقيقت ۾ مان خوش هئس. پاڻمرادو حڪم ملڻ ۾ فائدي جي ڳالهه ته ڪري وٺجي ٿي ۽ انهيءَ ڳالهه ۾ مان وري ٽائيپ رائيٽر ڪان وڌيڪ سٺو ٿيس. ڇو ته جڏهن هڪ ئي وقت سؤ نلڪن جون ٻجيون ڪلن ٿيون، ته مونکي بند ڪرڻ جو خود بخود حڪم ملي وڃي ٿو ۽ مان اهو پورو ڪريان ٿو ۽ ٻئي طرف ٽائيپ رائيٽر ساڳئي نموني خاموش ٿو رهي. جي مان ٻه زال جي اچڻ تائين خاموش رهان ته ٻهڙو ئي ٻڏي وڃي.

جڏهن ڪان منهنجي زال بئنڪ مئنيجر ٿي آهي ته منهنجي حڪمن ۾ تبديلي اچي ويئي آهي. هاڻي وڏا ۽ تڪڙا حڪم ملندا رهن ٿا. جيئن ته: 'تون ڪنهن ڪم جو ناهين، بيڪار ۽ ٻي ڍنگو آهين، گهٽ ۾ گهٽ پاڙڪي سڌار ته سهي، صفائي ڪر، ڪپڙا ڌوءِ، چولو استري ڪر، مارڪيٽ وڃ، ماني پچاءِ، ٻوڙ رڌ، فليٽ مان ٻهاري ڏي وغيره'. شايد ڪنهنجو اهوخيال هجي ته ٻئي نموني هوءَ مونکي انهيءَ حڪن ذريعي بي روزگاريءَ جي سزا ڏئي رهي آهي، ته جيئن مان نوڪري ڪريان، پئسا گهر آڻيان. پر الٽو مونکي حڪمن وٺڻ ۾ راحت ٿي محسوس ٿي. ڇو ته حڪم وٺڻ ئي منهنجي سڀ ڪان وڌي خوشي ۽ راحت هئي. ٻيو ته انڪان وڌيڪ ٻي ڪهڙي خوشي، جو حڪم ڏيڻ وارو ساڳي وقت بئنڪ مئنيجر به آهي. صبح جو مون هنجا سڀ حڪم نوٽ ڪيا ۽ سچو ڏينهن هڪ ايماندار، وفادار

مڙس ۽ مشين جي پرزي وانگر باقاعدگيءَ سان حڪم پورا ڪندو رهيس. جنهن گهڙيءَ ڪو حڪم پورو ڪرڻو نه هو، يعني واندو ٿي ويٺس ته چڱيءَ سوچ ويچار ڪانپوءِ انهيءَ راز کان واقف ٿيس ته منهنجو دارومدار سڄو جوءِ تي آهي. منهنجون چنگهون، ٻانهون، هٿ پير، آڱريون منهنجي مرضيءَ تي نه، پر زال جي حڪم تي هلنديون آهن.

اسان هڪ سال تائين گذاريندا رهياسين. پر ٿوري ڪروڙ ڪري مون محسوس ڪيو ته اسانجو هي صحيح ۽ ڪم وارو رشتو آهستي آهستي بگڙجندو ٿي ويو. آهستي آهستي ان ۾ پراڻيءَ مشين جيئان گڙٻڙ پيدا ٿي وئي. ٽائيپ رائيٽر ۽ پنهنجي وچ ۾ اهو رشتو مشين ۽ پُرزي جيئن ٿيندو محسوس ڪيو. شايد منهنجي زال اهو سوچيو هو ته هو مونکي حڪم ڏيئي، سزا بجاءِ جيئڻ ۾ مدد ڪري رهي آهي، يا شايد هن پيو ڪو ماڏهو هٿ ڪيو آهي، جو مونکان وڌيڪ سٺي نموني ۾ هنجا حڪم پورا ڪندو هجي.

آخر حقيقت اني وچي بيٺي، ته هوءَ مونکي مسلسل نظرانداز ڪرڻ لڳي ۽ گهر سان وچڻ کان پهريون نه ڪو حڪم نه ڪا هدايت ڏيندي هئي. اهڙيءَ طرح سان آهستي‌آهستي سست، خاموش، بي حرڪت بڻبو ويس ۽ صوفي تي ٽنگون ٽيڙي، ٻانهون پڌي، وات ڦاڙي، خالي بي معنيٰ ڇت ۽ پکين کي گهوريندو رهيس. انهيءَ اميد تي ته شايد هاڻي اهيئي حڪم ڏيڻ شروع ڪن. ڇو ته منهنجو مطلب ته حڪم وٺڻ هو، پوءِ چاهي اهو ڪنهنجي به طرفان ڪئي ڇو نه هجي. منهنجي زال ٽڙ تڪڙ ۾ ڪپڙا بانئي، مونسان بنا ڪجهه ڳالهائڻ جي پنهنجي ڪافي تيار ڪري ۽ پوءِ خدا حافظ ڪري ٻاهر هلي ويندي. ۽ هوءَ ان ذليل حرڪت کان خوش ٿي ڏسڻ ۾ آئي. پر سان هوس، جو حڪم ملڻ کانسواءِ بي آرام. هو سڄو ڏينهن ٻاهر گذارڻ لڳي ۽ گهڻو ڪري رات به. انهيءَ عرصي ۾، جنهن ۾ هوءَ نه هوندي هئي، ٽيليفون ڪال به نه ايندي هئي ۽ نه وري دروازي جي گهنٽي ئي وڃندي. سان ڪا صفائي به ڪونه ڪندو هوس. ڇو ته مون انهيءَ خيال کان صفائي ڇڏي ڏني ته شايد هن جو اهو حڪم

نه هجي. باقي ڪاڏي لاءِ سو پنهنجي پيٽ کي بک کان ڪٽيندو ڏيڻ لاءِ نافرماني ڪري، ڪجهه پنهنجي حڪم سان ڪندو رهيس. هاڻي فقط منهنجي لاءِ ئي حڪم بچيا. ٻيو سڀ ختم.

اهڙيءَ طرح اسانجو گهر، ڏينهون ڏينهن ويو گندو ٿيندو. فرش ميرو، فرنيچر بي‌ترتيب، ٿانو ميرا، ڪاغذ ڪچرو ڪُنڊن ۾ پيل، ڪپڙا ڪرسين تي، هتي اُتي ويڙهيل. مطلب ته هر شيءِ بي ترتيب ۽ اڻنگي. منهنجي زال کي انجي سڄي ڄاڻ هئي. ٻيو ڪو سمجهندو ته هُنَ ويچاريءَ جو ان اُبتي سُبتي ٽپڙن ڏي ته ڪو خيال ڪونه ويو آهي، پر هن ڄاڻي واڻي مونکي ڪم ڏيڻ کان پرهيز ٿي ڪيو. ۽ شايد مان هنجي حڪم بجا آڻڻ ۾ ناڪام رهيو هوس. اڄڪر تي هوءَ به ٽي ڪلاڪ گهر ۾ رهندي هئي ۽ ڪڏهن فليٽ جي ننڍڙي ڪمري جي بي دليءَ سان صفائي به ڪري وٺندي هئي.

هڪ ڏينهن مون صبح جو ننڊ مان اکيون پٽي هنکي ڏٺو. هوءَ اڄ سوير اٿي هئي ۽ ڪپڙا پائي تهي ٿڪي سوٽ ڪيس ۾ ڪپڙا وجهي رهي هئي. مان گهڻي وقت تائين هنکي ائين ڏسندو رهيس. هوءَ هر گهڙيءَ خانن مان شيون ڪڍي سوٽ ڪيس ۾ پريندي وئي. آخر مون اِها اُبهرائپ ڏسي ڄڻ ڪنهن حڪم طور دخل ڏنو. جنهن راز کان هن پردو مٿي ڪيو. مونکان چرڪ نڪري ويو. منهنجي پرسان ڄڻ ڪو وڏو ڌڪاءُ ٿيو هجي. زبان تاروءَ سان لڳي وئي، ٽنگون ٽڙڪڻ ۽ چپ ڏڪڻ لڳا. مشڪل سان ڏڪندڙ چپن سان چيم، "ڇا ٿي ڪرين؟"

هن مُڙي مونتي ڪرڙي نظر وڌي ۽ پوءِ اچي هنڌ تي ويٺي ۽ چيائين، "اسانجي جدا ٿيڻ جي گهڙي اچي وئي آهي. مون توکي هر نموني ذهن نشين ڪرائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر تون ڪمبخت ائين ڪئي ٿو سمجهين، آخر توکي زبان سان ٻڌائڻ لاءِ مجبور ٿي پيس. اسانجي شادي ختم ٿي وئي آهي. مونکي اهڙو ماڻهو مليو آهي، جو مونکي چاهي ٿو ۽ مان هنکي چاهيان ٿي. هنجو مونسان پيار آهي ۽ منهنجو هن سان. اٽڪل ٻن مهينن کان مان هن سان تجربي طور گڏ رهندي ٿي اچان ۽ انهيءَ ڪري هتي گهڻو نه

رهندي هيس. تنهنجو ان ڳالهه ڏي ڪو خيال ئي نه. ويو. ڏيکو آخر ڏيکو هوندو آهي. انکي ڪهڙي خبر ته ڇا ٿو وهي واپري. ايترو به نٿي سمجهيم ته فليٽ ۾ – سواءِ ٽائيپ رائيٽر ۽ پراڻن هڪ اڌ ڪپڙن ڪانسواءِ ٻي ڪا شيءِ مشڪل سان بچي آهي. هاڻي به تون هميشه وانگر ضرور مهربان ۽ فرمانبردار ثابت ٿيندين. شاباس.“

”جنهن ماڻهوءَ سان مان رهڻ لاءِ وڃان ٿي، سو هيٺ گهٽيءَ ۾ منهنجي انتظار ۾ ڪار ۾ ويٺو آهي. اهو ٽائيپ رائيٽر کڻي هيٺ ڪار ۾ رک. بس اهوئي ڪم اٿئي.“

مون پنهنجي اندر سيني ۾، دل جي جاءِ تي، سور محسوس ڪيو. مون محسوس ڪيو ته اهو سور وڌي وڃي ’پر‘ چوڻ جو حڪم ڏيندو ۽ ٿيو به ائين. مون چيو، ”پر مان تو ڪانسواءِ رهي ڪونه سگهندس.“

اها حقيقت به هئي، هنجي حڪم ملڻ ڪانسواءِ منهنجو جيئڻ محال هو. پر هُنَ منهنجي ڳالهه اڌ ۾ ڪٽيندي چيو، ”افسوس، پر مان ته تو ڪانسواءِ آرام ۾ گذاري سگهنديس. تون پنهنجو پاڻکي ٺيڪ ڪري ڇڏجانءِ. پر زال ۽ مڙس جي ناتي ۾ تنهنجي لاءِ برابر اهو مشڪل آهي، ته تون پاڻ تي قابو پائي سگهين. اها، هڪ ضروري ڳالهه به آهي. پر هاڻي ته تون بلڪل غيرضروري آهين. تو وارو ڪم مان اليڪٽرڪ واشنگ مشين ۽ آٽوميٽڪ جواب ڏيندڙ ٽيليفون کان به وٺي سگهنديس.“

منهنجي سيني ۾ اڃان به درد جون لاٽون اٿي رهيون هيون، تنهنڪري درد جو حڪم ڏيندي چيم، ”مان تو کي وڃڻ نه ڏيندس.“

هن سنجيدگيءَ سان چيو، ”جلدي ڪر. ٻارن واري ضد ڇڏ. ڪپڙا پائي وٺ، ٽائيپ رائيٽر کڻي هيٺ ڪار ۾ هلي رک. سوٽ ڪيس مان پاڻ ئي ٿي کڻي هلان.“

اڄ پهريون ڀيرو هن سان گڏ رهندي، مونکي هڪئي وقت ٻن حڪمن سان منهن ڏيڻو پيو. ٻئي حڪم هڪٻئي جي اُبتڙ هئا. هڪ پاسي دل جو سور جيڪو هنکي روڪڻ جو حڪم ڏيئي رهيو هو. ۽ ٻئي پاسي هنجو پنهنجو حڪم. مان سوچ ۾ پئجي ويس ته

هاڻي مونکي ڇا ڪرڻ گهرجي. انهيءَ سوچ ۾ ڪپڙا بہ پائي ورتم. منهنجي زال جي اچ وڃ لڳي پئي هئي. سوٽ ڪيس بند ڪري دري وٽ وڃي هيٺ تي ڏٺائين ۽ پوءِ موٽي اچي منهنجي مٿان تي بيٺي. منهنجو جوش وڌي ويو، مون رڙ ڪندي هنکي چيو، ”تون مونکي نٿي ڇڏي سگهين.“ ۽ نڪ تي مُڪ وهائي ڪيڏي مانس. هوءَ ٿاپڙجي، چڪر کائي، منهنجي مٿان اچي ڪري. مون ڪيس کولي، هنڌ تي اونڌي منهن سمهاري، ٻانهون پٺتي ورائي ڇڏيون مانس.

منهنجي لاءِ هاڻي ڪافي وقت بچيل هو، جو مان پئي حڪم جي تعميل ڪري سگهان. مون سوٽ ڪيس ۾ ٽائيپ رائيٽر رکيو ۽ لفٽ ذريعي هيٺ لهي ويس. ڪار ٺيڪ دروازي جي ٻاهران بيٺي هئي. شيشي جي چمڪ ڪري ڊرائيور مونکي ڏسي ڪونہ سگهيو. ڦري ڪار جو دروازو کوليم ۽ سوٽ ڪيس، رائيپ رائيٽر سوڌو ڪار ۾ رکيم.

پوءِ ٽڪڙو ٽڪڙو واپس فليٽ ۾ آيس ۽ صوفي تي ڄنگهون ٽيڙي، ٻانهون ٻڌي، اکيون پٺي خالي ڇتين ۽ ڇت کي گهوريندي، کنهن پئي حڪم جو انتظار ڪرڻ لڳس.

اڻ وسرندڙ ڪهاڻيون

(ريگستاني ڦول)

هڪ اڻ لڀ ڪتاب

١٣ وڏن ڪهاڻيڪارن جون

١٣ اڻ وسرندڙ ڪهاڻيون

ٽہ رنگو ٽائيٽل　　　　قيمت: ٥٠ـ١

سوڀي پبليڪيشن

الهندو ڪڇو حيدرآباد، سنڌ

بيت
نظم
گيت
غزل
غزل
غزل
نظم

شعر

شيخ اياز
فتاح ملڪ
قيوم طراز
زيب پنهي
سيد اڪبر
ميرمحمد پيرزاد
نوفو

شيخ اياز

جي تو سڌ سڳنڌ جي

جي تو سڌ سڳنڌ جي ٿاريءَ ٿاريءَ ٽيڙ،
ها، تون هيئن نہ ڪيڙ، هيڪل پنهنجي هانوَ ۾.

جي تو سڌ سڳنڌ جي هان هي موڪيءَ مٽ،
پهرين سيرَ جي سٽ، پوءِ سري جون سرڪيون.

جي تو سڌ سڳنڌ جي آءُ وڻيءَ ڏي وڌ،
مُلهہ مهانگو مڌ، چڪيءَ چڪتو جيئڙو.

جي تو سڌ سڳنڌ جي قول آسانجو ٽٽ،
مور نہ تنهنجو مٽ، ڪوئي گل گلاب جو،

جي تو سڌ سڳنڌ جي تار نہ سيرَ جي سٽ،
ڳوڙا پاڻ نہ ڳٽ، آڌن جيڪي آ جهو.

ڳوڙا پاڻ نہ ڳٽ، هي چٽ ٿانگر تاريون،
سيرَ جي ڏيئي سٽ، آجو ٿي انباهہ کان.

مَنڇرَ تــي مـــاريءَ اڄُ به ماريون هنجرون،
ڪڇيوُن رُتَ چڪندڙيون واتَ مٿان واريءَ،
ڪيڪيءَ جي ڪاريءَ چا چا ڪَنيپَ ڪٽي ويو!

جَرَ تي لٿين جيئن شـــال مَرين هــا هنجڙا!
ڪا نِهارَ نَ سانَ ڪيئن گهاريئه ايـڏا ڏينهڙا؟

ڪونجو! مون چاتي پٿي ساري ماريءَ مامَ،
اوچي ڳاٺِ آڏامَ، پوءِ به مـــونکي آئُڙي.

ڪونجو! ڪَرڪوَ پـــارَ ڏي نهٺي نياپو،
'مُنهنجو جياپو ســارَ، اوهان جـــي سُپرين.'

هَلَنِ هاريون ڪونجَڙيون اِجهو چاڻُ وَيون،
ڪَڙِي روهَ رَيون، آڏيءَ جو آلاپَ سان.

هَلَنِ هاريون ڪوُنجڙيون گهٽو نه گهارِين،
سَدائين سارِين، تن کي راتيون روهَ جُون.

هَلَنِ هاريونُ ڪونجڙيون، وِهائيءَ آڪاسُ!
رهندو روهُ آداس، تــن لئه ڪيئي راتڙيون.

هَلَنِ هاريون ڪُونجڙيون روڪي ڪونهُ رَهَنِ.
ويندِي واڪا ڪَنِ، ڪَهنڌِي ڪاريءَ رات ۾.

ڪونجو! ڪاريءَ رات ۾ سَنپُ ڪُجهه آڪَنڪُنُ،
چوڏاري چُنڪُنُ، رائي انـــدر روهَ جي.

فتاح ملڪ

ٻه ٻار

ڀوريون -

امڙ آءُ وڏو جـي ٿيندس
ڏسجان آخر ڇا ڇا ٿيندس
پنهنجي ٻيءَ ڏڱاڻي وانگي
ليئيل جيئڻ وهاڻي وانگي
ڪٿ تي ويهي ڏرڏو ماري
هاري ناري هيٺ وهـاري
هرڪنهن نياڻي ڳار ڏريندس
امڙ آءُ....

پنهنجو سرخو گهوڙو سنجي
ويندس تنهنکي ڪوهن ڪنجي
ڪڙمين جو ڪو ننگ نهاري
ڇوندس تنهنکي اچ ڪنهن لاري
يا ڪنهن مانيءَ ڪيپي سهاري
ڏمـر جـي ڏاڍ ڏيـڪـاري
آڻي پنهنجو ڇوهو ڇنڊيندس
امڙ آءُ....

ٻئو

پر هُو ڪـڙميءَ وارو ڇورو
مونکي لڳيتو جيئن ڪو ڀورو

ڪـالهہ چيـائين ڀونگي ڦيري
سارا ڪندو ڍنـــگر ڍيـــري

ڇو جو تن مان ســيءُ لـڳيتو
هُن جو سارو جـــيءُ ڏڪيتو

ڀيڻ بہ روئي ڀـاءُ بہ روئـــي
ٻئس ڍي ٿـــو لـڙڪ سموئي

تنهن لئہ ٻڪـــو گهر اڏيندو
تنهن ۾ چڙ هو ڇا ڇا نيندو

ڀيو ڇا هُن ڇيو هو مونـکي
ڳهلي هيئن ڇيو هو مونـکي

ســاري وڏيـــري واري ٻني
هنجي ٽيندي جيئن ڪا ونـي

پو هو سارا ڪـــڙمي ميڙي
گهلي ايندو پنهنجي ويڙهـــي

سارا خـــالي پـــات ڀـرينڊا
گڏجي پو هـو جاٽ جهلينڊا

هر ڪنهن گهر پو آنُ ڌرينڊا
ڏسندس ڪــهڙو ڌَنُ ڌرينڊا

پنهنجي اگهاڙي ماءُ کي آٽي
پنهنجي مــرنڊڙ ڀاءُ کي آٽي

ڪپڙو ڏيندو درمل دارون
تن جون ڪندو سڀ سنڀارون
ڪوجي ڪنهنجي لڄ تڪيندو
پل جي خان وڏيندو ايندو
تنهن کهاڙي ڪنڌ وڍيندو
ٻانهون ڄنگهون سنڌ ۾ وڍيندو
پو جيئن تون ٿي ڏ ڏ ولوڙين
يا جيئن پنهنجا وڳ ٿي ووڙين
سڀڪنهن سيني سڄ ڪڍي هو
پاڇارين مان پڄ ڪڍي هو
غيرت وارا عظمت وارا
ووڙي ايندو همت وارا
هن جا پو مون نيڻ ڏٺا ها
تن ۾ ڪيئي ويڻ ڏٺا ها
لک ڪروڙين ڏاتا ڏاتا
هر ڪنهن جا ها ڳهرا ڳاٽا
هرڪو ڏاڍيان هيئن چوي پيو
ٻانهون لوڏي هيئن چوي پيو
هاڻي ڌرتي ڌڙ ڌريندس
هاري ٿيندس هاري ٿيندس
پر تون ڏسجان مان ڇا ٿيندس
سڀ کان وڏ وڏيرو ٿيندس
ڇنن جا جيئن چوڏا ڇرڪن
مونکان وڏ وڏيرا ڇرڪن

جنهن تنهن کوڙا ڪس ڪرائي
يا ڪا ڪنهنجي لڄ ڪٽائي
ڇوريون ڏاڙا وهٽ وڃائي
مسڪينن جا خون ڪرائي
سارا ڪڙمين جيل پرينداس
امڙ آءُ....

قيوم طراز

گيت

رات ڏٺو مون آهي سپنو
يار اڱڻ تي ايندو
شمل لڙوي ڪو ڪانگل پٽ تي
سپنو ساپيا ٿيندو
رات ڏٺو مون آهي سپنو
يار اڱڻ تي ايندو.
هر هر در ڪان سيس ڪيدي مان
ويٺي واجهه وجهان
نيڻن جي مون راهه وڇائي
پورن ۾ پئي پچان

ڪا جي گھڙي ٻرَ دير ڪيئه
سيڪو ميارون ڏيندو
رات ڏنو مون آهي سپنو
يار اڱڻ تي ايندو.

ٻامون ٻاسيان پيرَ پوڇان
پڳ پڳ ديپ جلايان

هاءِ اميدون پائي سؤ سؤ
تر تون نيڻ نهاريان

ڪيئن گذاريان غم جون گهڙيون
ڪيئن جيئڻ هٿ ٽيندو
رات ڏنو مون آهي سپنو
يار اڱڻ تي ايندو.

برها ۾ مان ناهيان آرَهي
برها جيون جوت سڄي

پر او منڙا ڏکڙا سهندي
هينئڙو هاڻ پيو ته ڄجي

آهه لڇڻ لئه ريت ملڻ جي
تو کي آلهه آڻيندو
رات ڏنو مون آهي سپنو
يار اڱڻ تي ايندو.

زيب ڀٽي

تنها ڏينهن ۽ تنها راتيون،
پاتم تولئه جيءَ ۾ جهاتيون.

ڏک منهنجا ٿـو ڏيل ڏري،
ياد پون مون قربن ڪاتيون.

چاندوڪيءَ ڪي ٿي ڪنهن چهڪ ڏنا،
برهه سنديون سي تازيون ٻاتيون.

نيڻ نماڻا وسن نيسارا،
رُئنديون رهيون چڻ برساتيون.

اکيون اوميڙا توبن پيارا،
پيار ۾ پنهنجي چُپ چُپاتيون.

سيني تنهنجي سيس رکيو مون،
ڇوڙي ڇڏيون تو پنهنجون ڇاتيون.

ساهه جا سڏڪا چهرا چمڪيا،
ڪيئن وساريان وڻندڙ راتيون.

ڏکويل چنڊ جو 'زيب' وساڻو،
پوئين پهر آجهاڻيون حياتيون.

سيد اڪبر

اسان پنڌ پياسين ڙي! چاڻي سڄاڻي،
پرين پاڻ چاڙو ڪريو پل پڄاڻي.

پريان هوءَ پريات وڌندي اچي پئي،
لڳي آهي نارن کي ڏس ڙي! ڏڪاڻي.

گهڙي تار ترندي سياري ۽ سانوڻ،
پکو ڪين پڄندي وتي جا ويڳاڻي.

اچي پئي اچي پئي اي ميهار موتي،
پلي ڏم ڏوراپا ڏئي پيو ڏينهاڻي،

پڇي پب ڏٺي ڪيئن انهنکي اي پڳلي،
ستي جيڪي چونديون سگهي ٿيوم ساڻي.

ڪنڌيءَ ڪينجهر جي هي ميڙو مچي ويو،
اگهي تڙ تماچيءَ ڪا نوري نماڻي.

اسان ڪاڪ راڻا اسان ڪاڪ ڄاڻي،
اسان پنهنجي مقصد جي مومل ته ماڻي.

ڏياچن جا ڏسجو ته ڪئين ڪنڌ ڪرندا،
اتي ڪنهن به چارڻ رکيو تند تاڻي.

وڏو وڏ ڦڙو ۽ وچون ڪن وراڪا،
اجهو ٿرجي واريءَ جي آ اُڃ اجهاڻي.

پلي آڳ ٻاريو اسان چر جا چاڙون،
اها چر اسانجي اچڻ سان اجهاڻي.

مير محمد پيرزادو

ڪالهہ ڦٽو جو ڪينجهر تي اڄ ڪنول اهو ڪوماڻو آهي،
سارو پاڻي سانت اندر اڄ ور ور ٿيو ويڳاڻو آهي.

هر ڪنهن مومل ماڻهوءَ جي سنڌ، هرڪو چاهي ڪاڪ - ڏٺي ٿيان،
جيڪو سر جو سانگو لاهي، مومل جو سو راڻو آهي.

ڪيئي جوڌا جوان پڄهن، جن رَتَ ڏئي ۽ سَتَ رکيو،
هوڏانهن ڪند تي ڪات وهي ٿو، هوڏانهن مومل ماڻو آهي.

ڪيئي ڪُسندا ڪوندرهن، پوءِ ڏاڍ جا ڏمندا ڏونگر هن،
هُو هوشو هو، هُو هيمو هو، پر ڪائي ڳڻ نہ ڳاڻو آهي.

منجهہ نہ ميا آ منزل اوڏي، مرڪي مومل ماڙيءَ پئي،
ڪاڪ سندي هيءَ ڳاڙهي مٽي، لنب ليارين لاٿو آهي.

ٿو مومل ڪارڻ مڙهو پئي ۽ ڪوندر چا چا ڪرڻو پئي،
ڪنهن نانگ ڏنگن، ڪنهن ڪرت وهن، ڪنهن گهات ڪرڻ لئہ گهاڙو آهي.

آ مومل سيج سجائي ويٺي، توڙي راڻي راهہ تڪي،
رت ڏني پي راڻو نہ آيو، ٿرندو ويو ڏس تاڻو آهي.

ٿو ماروئڙن جا ماڪ ڳنهين ۽ چوڙيان جا چاڪ ڳنهين،
جو ظلم جا هٿ مضبوط ڪري سو نَرِ دُئي هي ناڻو آهي.

هو لبچ رکڻ جي لاءِ لڙن يا پيٽ ٻچن لئہ پورهيا ڪن،
ساوڻ سياري سهمون سهندي ساهہ سندن ٿيو ماڻو آهي.

ڪنهن پيٽ نہ ٻکيو سمهڻو پئي ۽ انگ نہ اگهاڙو گهمڻو پئي،
برساتن ۾ پي شال ٻچي جو پيٽ تي اڏيل پاڻو آهي.

آ اهڙي آئي سنڌ مٿان، تہ منظر هي آ پيدا ٿيو،
جو ڪالهہ ڦٽو هو ڪينجهر تي اڄ ڪنول اهو ڪوماڻو آهي.

(چيني شعر) تـُوفو

سنڌيڪار: عبدالجبار جوڻيجو

عاج جهڙيون ٻانهون

اج رات فُوچـُو ۾ چانڊوڪي هوندي.
۽ هوءَ چانڊوڪيءَ ۾ جهاتيون پائي تڪي هوندي،
ٻار گهري ننڊ ۾ هوندا.
انهن کي پنهنجو پيءُ خواب ۾ به نظر ڪونه ايندو هوندو.
هـُن جا ڪارا ڪارا وار،
عاج جهڙيون ٻانهون،
ٺارَ ٺاري، وڏيون هونديون.
ڪڏهن؟
افسوس ڪڏهن اسين وري گڏباسين.
دريءَ وٽ گڏ ويهي،
چانڊوڪيءَ کي سڪل اکين سان ڏسنداسين.
اهو سات ۽ اهو فـُوچـُو!
افسوس آءٌ ڪيترو بيوس آهيان!
۽ منهنجي بيوس زال!

تـُوفو (٧١٢-٧٧٠ع) چين جي پراڻن شاعرن ۾ تمام اهم ۽ مشهور شاعر آهي. هن سڄي زندگي، بک، بيروزگاريءَ ۽ رجعت پسند حڪومت جي عملدارن جي ظلم کي سهندي گذاري. هي نظم ٿِوفِوءَ، چانگ آن قيد ۾ لکيو. ان وقت سندس زال فوچـُو شهر ۾ هئي.

سنڌي ٻولي ۽ رومن رسم الخط

مضمون

غلام محمد لالپر

پڙهندڙن جا خط

تنقيد ۽ رايا

پڙهندڙن وٽان

غلام محمد لاکو

سنڌي ٻولي ۽ رومن رسم الخط

ڪجهه وقت اڳ روزانا هلال پاڪستان (ڪراچي) ۾ سنڌي زبان جي رومن رسم الخط جي عنوان سان هڪ ايڊيٽوريل ڇپيو هو. انکي پڙهي عجب به ٿيو ۽ افسوس به. ان وقت سوچيم ته انهيءَ جي جواب ۾ مضمون لکي اخبار جي محترم مدير صاحب کي عرض رکان. پر وري سوچيم ته جنهن صاحب انجي فائدي ۾ هيڏو سارو ايڊيٽوريل لکيو آهي، انهيءَ صاحب تي منهنجي مختصر مضمون جو ڪهڙو اثر ٿيندو. سوچيم ته مضمون ڪنهن رسالي ۾ ڏيان. جڏهن ڏي ماهه نومبر ۱۹۷۲ جي سهڻي مخزن هٿ ۾ آئي ته ان مان طارق اشرف صاحب جو لکيل نوٽ نظر مان گذريو. بس دل ٻڌجي آئي، چاڪاڻ جو طارق اشرف صاحب اڳ ۾ ئي منهنجن خيالن جي عڪاسي ڪري چڏي آهي. جيڪا منهنجي خيال ۾ اسانجي عوام جي وڏي حصي ۽ ٻين اسانجي ترقي پسند اديب دوستن جي دل وٽان هوندي. منهنجي نظر ۾ ترقي پسند ادب يا ترقي پسند اديب اهو آهي جيڪو پنهنجي دور جي قومي جذبي ۽ وقار پٽاندر پنهنجي ايندڙ خيالن جي پالوٽ ڪندو آهي. جنهنجي لکڻين مان صحيح عوامي امنگن ۽ جذبي جي بوءِ ايندي هجي.

هر دور جي ادب کي انهيءَ دور دوران ترقي پسند چئي سگهجي ٿو، ۽ منهنجي خيال ۾ ترقي پسند ادب يا ترقي پسند اديب جو ڪو خاص وقت مقرر نه آهي. پر هي ٻئي هڪ ٻئي سان گڏ هر دور ۾، ان دور جي تقاضا ۽ سماجي حدود مطابق موجود هوندا آهن. ۽ وقت جي رفتار سان گڏ اڳتي وڌندا هلندا آهن، ۽ بوءِ هر گذرندڙ دور جي ادب ۽ اديب کي رجعت پسند يا دقيانوسي ادب چيو وڃي ٿو ۽ هر ايندڙ نسل پنهنجي پوئين ادبي ورثي کان حالتن پٽاندر منهن موڙيندو ۽ ان ۾ ڪجهه خيالن ۽ سماجي شعور جي ترقي ۽

اصلاح ڪندو اڳتي وڌندو هلي ٿو. ۽ انهيءَ ڪي ترقي پسند ادب چئي سگهجي ٿو. تنهنڪري ترقي پسند ادب اهو آهي، جنهن ۾ پنهنجي دور جي عوامي امنگن ۽ جذبي جي پوريءَ ريت اپٽار ٿيل هجي، ۽ پڻ ٻولي ۽ زبان جي ترقي ۾ سندس ادب، اديب، ۽ عوام جي امنگن جي ادبي دنيا ۾ عملي شڪل ڏيڻ سان ئي سگهي ٿي. ۽ اها عملي شڪل پڻ عوام جي پنهنجي روزمره جي ٻولي ۽ زبان ۾ ڏيڻ گهرجي، جنهنڪي اهي عوام ۽ انهيءَ ٻولي جا ڄاڻيندڙ ۽ ڳالهائيندڙ ۽ جن ان ٻولي کي پنهنجي ٻولي تسليم ڪيو هجي ۽ جيڪي انکي چڱيءَ ريت لکندا پڙهندا ۽ سمجهندا هجن. ڇاڪاڻ ته، جيڪڏهن قوم يا ملڪ جي ادب ۽ اها قوم جيڪا صحيح معنيٰ ۾ ان ملڪ جي عوامي ڪيريم هجي انجي ٻولي جو برابر استعمال ٿيل نه هوندو ته اها قوم ان ادب کي پوريءَ ريت سمجهي نه سگهندي ۽ ان مان پورو فائدو حاصل نه ڪري سگهندي ۽ اهو سمورو. ادبي سرمايو اجايو ويندو. ۽ ان ادبي سرمائي جي سهڙيندڙن ۽ خدمت ڪندڙن جو ڪوبه قدر نه ڪيو ويندو ۽ اهو سمورو ادب بي معنيٰ بنجي ويندو. انجو مثال دنيا جي ڪيترن ئي ملڪن ۽ قومن جي ادبي سرمائي مان ملي سگهي ٿو. انگريزي ادب ۾ انجا شاهڪار موجود آهن. پراڻو انگريزي ادب گهڻو ڪري سڀ ڪلاسيڪي (Classical) ادب آهي، جيڪو فقط بادشاهن جي درٻارن ۽ حڪومت جي ڪورٽن تائين محدود هو ۽ انگريز قوم جهڙي هوشيار ۽ سمجهو قوم جا فرد ۽ عوام به انجي ادبي خدمتن ۽ قدرن کان بيخبر رهيا. انهيءَ جو سبب فقط اهو هو جو ڪلاسيڪي ادب ۾ عوامي زبان جو استعمال تمام گهٽ هو ۽ سموري ادب ۾ شاهاڻي ۽ سرڪاري زبان جو استعمال هو، ۽ انگريزي ادب پڻ انهن منهن ڪري تيستائين مڪمل ترقي نه ڪري سگهيو، جيستائين ان ۾ عوامي امنگن ۽ جذبات جي عڪاسي، عوام جي پنهنجي زبان ۾ نه ڪئي ويئي ۽ عوام جي رسمن رواجن ۽ آڌي وهٽي جو بيان سندن ئي زبان ۾ نه ڪيو ويو، تنهنڪري انهيءَ ڳالهه جي پيش نظر پڻ انگريزي ادب جي ڪن ڪن پرين اديبن ۽ شاعرن عوامي ۽ عام ماڻهن جي زبان ۽ رسمن

رواجن ڏانهن موٽ ڪاڏي ۽ ڪلاسيڪي (Classical) ادب جي پيٽ ۾، جيڪو مٿي چاڙايل ڳالهين سبب هڪ محدود طبقي جو ادب هو، هڪ ٻئي ۽ انجي اُبتڙ قسم جي ادب کي جنم ڏنو ۽ عوامي تخليقي دنيا پيدا ڪئي. هي ادب هو رومانوي ادب، جنهنکي انگريزي ۾، Romantic Literature چئجي ٿو. انگريزي ادب ۾ هن قسم جي تخليقي ڪندڙ دنياجا مشهور اديب هئا- Wordsworth، Coleridge، Blake، Byron ۽ Southey وغيره ۽ ڪيترائي ٻيا. جڏهن هنن شخصيتن پنهنجي زبان جي ادب جو مطالعو ڪيو ۽ اندازو لڳايو ته سندن ادب ۾ عوامي ادب جي بوءِ موجود نه آهي ۽ سندن زبان جو ادب ڪنهن به قيمت تي عوامي نه آهي، تنهنڪري ڪيس ادبي دنيا ۾ صحيح مقام حاصل نه آهي. تنهنڪري هنن همراهن عوامي ادب کي جنم ڏنو ۽ Romantic Literatuer يعني ته رومانوي نثر ۽ نظم جو واڌارو ڪيو. ۽ ڪوشش ڪري ان ۾ عام غريب ۽ پورهيت ماڻهن واري روزمره جي ٻولي ڪم آندي ۽ انهن جي جذبن، خيالن، رسمن ۽ رواجن جو سندن ئي ٻهراڙي واري عام ٻولي Colloquial Language ۾ ڪيو. ۽ هنن اهو ادب پيدا ڪري تسليم ڪرايو ته صحيح ادبي خدمت تڏهن ئي ٿي سگهندي، جڏهن ڪنهن به قوم ۽ ملڪ جي ادب ۾ ان قوم ۽ ملڪ جي هڪ عام ماڻهو جي خيالن ۽ جذبن جي نمائندگي موجود هوندي. حقيقت ۾ مٿي ذڪر ڪيل شخصن کان به گهڻو اڳي مٿي ذڪر ڪيل ڳالهين جي ضرورت محسوس ڪئي ويئي هئي ۽ مشهور فرانسيسي اديبن ۽ سياستدانن جهڙوڪ Rousseau ۽ Voltaire وغيره، جن پنهنجن ادبي شاهڪارن ۾ عوامي انقلابي ادب جون پاڙون پختيون ڪيون ۽ سياسي، ثقافتي ۽ ادبي انقلابن جون عوام ۾ جڙون وڌيون. پر اجان به جيڪڏهن گهرو وڃبو ته انهن کان به گهڻو اڳي اسانکي عوامي ڪهاڻين ۾ عوامي ريتن رسمن جا ذڪر ملندو ۽ انان کان ئي رومانوي ۽ عوامي ادب جون ميحون ملنديون. جهڙوڪ Charle magne واريون ۽ ٻيون عوامي ڪهاڻيون، تنهنکانسواءِ دنيا جي ٻين ٻولين جهڙوڪ رومي ٻولي جي اديبن به انهيءَ جي ضرورت محسوس ڪندي انهيءَ طرف ڌيان

ڏنو ۽ عام ماڻهن جي لاءِ سنڌن ئي آسان ۽ سولي ٻوليءَ ۾ ادب پيدا ڪيو. هنن ڪتابن جو وڌيڪ ذڪر ڪرڻ هتي موزون نه ٿيندو، ڇاڪاڻ ته هي تمام وسيع موضوع آهن جنهن تي جيترو لکجي سو گهٽ.

جيئن ته سنڌي عوام جي ٻولي سنڌي آهي، جيڪا سنڌو ۽ جي ديس جي هزارين سال پراڻي ۽ جهوني آهي ۽ جنهنڪي پنهنجي پراڻي اصلي 'الف ب' آهي، جيڪا هر سنڌي سماجهڙي جي رڳ رڳ ۾ شهه رڳ جيان سمايل آهي. چاهي هو شهرواسي هجي يا هڪ سادو ڳوناڻو هجي. ۽ وري سنڌو ديس جي ان ورن مالها ۾ ايترو ته ميناج ۽ سوز آهي جو هرڪا قوم، جنهن سنڌ کي پنهنجو ديس بنايو، تنهن ان ٻولي کي به دل ۽ جان سان پنهنجو بنايو آهي، حالانڪ هن دور کان اڳ وارن سنڌ جي ڪيترن ئي غاصب حاڪمن سنڌ جي ٻولي کي مٽائڻ جي ڪوشش ڪئي. ارغونن ۽ ترخانن جو دور هن ڳالهه جو وڏو ثبوت آهي. خود انگريزن جي دور ۾، جيڪي سنڌي جي موجوده شڪل ۽ صورت ۽ الف - ب جا موجد آهن، تن به ٻهرين اهائي ڪوشش ڪئي ته سنڌيءَ کي رومن رسم الخط ڏجي، جيڪا انهن لاءِ سڪڻ ۽ سمجهڻ سولي هئي، پر هو به پنهنجو اهو مقصد حاصل نه ڪري سگهيا. ۽ سنڌي جي الفابيٽ جون پاڙون عوام مان نه اکوڙي سگهيا. ۽ مجبور ٿي نه فقط انکي قائم رکيائون، پر پينل ۽ ڪميٽيون مقرر ڪري انجي ترقي ۽ واڌاري جون واٽون ڳوليائون. انهن کان اڳ ۾ ٽالپرن ۽ ڪلهوڙن جي دور ۾ به پارسي سرڪاري ٻولي هئي، پر اها به عوامي ٻولي جي جاءِ والاري نه سگهي، ۽ آهستي آهستي سنڌ ديس جي ڌرتيءَ تان متجي وئي. نه فقط اهي ڌاريون ٻوليون سنڌ جي ڌرتي تان متجنديون ويون، ساڳئي وقت ڪيترن ئي ڪاتبن، شاعرن ۽ بزرگن سنڌي ٻولي کي سنوارڻ ۽ ترقي وٺائڻ لاءِ جتن ڪيا ۽ جڳ مشهور بزرگن پنهنجي معتقد شاعرن ۽ ڪاتبن کي سنڌن نقطهءِ نظر سنڌيءَ ۾ بيان ڪرڻ تي زور ڀريو ۽ هدايتون ڪيون. جيڪي حمل فقير جي هيٺين بن شعرن مان ظاهر آهن. حمل فقير سنڌ جي چند نام ڪٺن شاعرن مان هڪ آهي سو

لنواري جي بزرگن جو معتقد ٿيو ۽ سندس مرشد خواجه محمد حسن رح جي محفلن ۽ مجلسن ۾ موجود هوندو هو، سو فرمائي ٿو ته، ڪيس خواجه محمد حسن رح جز ڪيترائي دفعا ارشاد ڪيو ته هو سنڌيءَ ۾ سندن طريقت وغيره جو بيان ڪري. حمل جا انهيءَ لاءِ هيٺيان شعر ثبوت طور پيش ڪجن ٿا:

١- هڪڙي ڏينهن فرمايائون فضل سين مونکي مهر منجهان،
تـه جوڙ حمل تون هڪڙو صحيفو صحيحا،
صحيح صحيفو جوڙ تون، ساري سنڌيءَ واءِ،
مولي سنڌي سوڪڙي سمجهڻ سيني لاءِ.

٢- پاڻ چيائون پاڪ زبان، اعليٰ اڪمل عاليشان،
تـه جوڙ صحيفو سنڌيءَ وائي، سمجهڻ سيني ٿئي مٺائي،
انهي صحيفي منجهه عيان، قادرين جو ڪر بيان.

هنن بيتن مان ظاهر آهي تـه هن بزرگ جو مقصد هو ته سندن خيال ۽ طريقا سنڌي الف، ب، ۾ بيان ڪيا وڃن، جيئن انهنڪي هر عام ۽ خاص ۽ پڻ هر سنڌي سڀاجهڙو سمجهي سگهي. دور جو سنڌي اديب ۽ سنڌي سڀاجهڙو انهيءَ ڳالهه ڪيئن منهن موڙيندو ۽ ڪيئن موجوده سون ورني سنڌي ورن مالها جي جڳهه رومن رسم الخط کي ڏيڻ جي اجازت ڏيندو. جڏهن تـه هن دور جي هر ننڍي وڏي سنڌي جي اها جاکوڙ ۽ اهامنزل آهي تـه سنڌي ٻولي ترقي ڪري ۽ وڏي ويجهي ۽ دنيا جي ترقي يافته ٻولين جي صف ۾ اڳري هجي.

هتي آءٌ سنڌي ٻولي جي ڪن خاص نقطن جو ذڪر ڪندس، جنجو رومن رسم الخط وسيلي پيش ڪرڻ بلڪل ناممڪن آهي. حقيقت ۾ سنڌي ٻولي جي هيءَ وڏي ۾ وڏي خاصيت آهي تـه هن جهڙي شاهوڪار ٻولي شايد ئي ڪا دنيا ۾ هجي. هن ٻولي جي الف، ب، دنيا جي سيني ٻولين جي الفابيٽ Alphabet کان مختلف، نرالي، عظيم الشان ۽ شاهوڪار آهي. اسانجي ٻولي ۾ ڪل ٥٢ اکر آهن، جيترا شايد ئي ٻي ڪنهن ٻولي ۾ هجن. ۽ انجي جاءِ جنهن رومن Alphabet کي ڏيڻ جو بيان ٿا ڪن ان ۾ فقط آهن ئي ٢٦- اکر ۽ ٢٦- اکرن جي ڪوت آهي، جيڪا اسانجي ٻولي

جي اکرن جي اڌ جيتري آهي. جنهن ۾ باقي اکرن جو مٽ (نعم البدل) ملڻ ڏاڍو مشڪل آهي. ۽ جيڪڏهن وڏي جاکوڙ ڪانپوءِ ڪو ملندو به ته اهو بدليل ۽ بيڪار صورت ۽ شڪل ۾ -- جنهنجا مثال هيٺ ڏجن ٿا. هي آهن اسانجي ٻولي جا ڪل ٥٢ اکر:

ا ب ٻ پ ڀ ت ٿ ٽ ٺ ث ج ڄ جهه ڃ چ ڇ ح خ د ڌ ڏ ڊ ڍ ذ ر ڙ ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ڦ ق ڪ ک گ ڳ گهه ڱ ل م ن ڻ و هه ء ي --- ۽ انهيءَ جي بجاءِ رومن رسم الخط جي اکرن جو به جائزو وٺجي --- جيڪي ھيٺين ريت آهن.

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z.

هاڻي هن مان ظاهر آهي ته اسانکي اسانجي سنڌي ٻوليءَ جي ٢٤-اکرن جا نعم البدل نٿا ملن، جيڪي هن ريت آهن: ٻ ڀ ٽ ٿ ٺ ڄ جهه ڃ چ ڇ خ ڌ ڏ ڊ ڍ ش غ ڦ ک ڳ ڱ گهه ء ڻ.

هنن مان ڪنهن به اکر جو ڪو مخصوص نعم البدل نٿو ملي ۽ هنن جي استعمال لاءِ هڪ ڪان وڌيڪ رومن اکر جو استعمال ڪرڻو پوي ۽ جنجي ملڻ ڪري به مختلف اچار ملن ٿا. جيئن جيڪڏهن -- TH کي ملائجي ته ٽي اچار ملندا. هڪ ٿ جو ٻيو ٺ جو ۽ ٽيون ٽ جو انهيءَ ڪانسواءِ ٻين به ڪيترن اکرن جا ڪي مخصوص نعم البدل نٿا ملن، جيئن ته ض ز ذ ظ جي لاءِ رومن S ۽ Z ٿي استعمال ڪري سگهجن ٿا، ۽ فقط S به اسانکي ٽن اکرن لاءِ استعمال ڪرڻو پوندو. جهڙوڪ ص، س ۽ ث-- ۽ ق لاءِ ٻن اکرن ملائڻ سان به صحيح اکر نه ٺهندو. جيڪڏهن PH کي ملائجي ته به ف جو اچار ٿيندو. جيڪو ساڳئي وقت F ۾ اڳئي موجود آهي. ساڳي ريت DH کي ملائڻ سان ڌ جو اچار ٿيندو. ۽ JH کي ملائڻ سان جهه جو اچار ٿيندو، ۽ جيڪڏهن ڄ ۽ ڃ لاءِ ساڳئي اکرن کي استعمال ڪجي ته به صحيح اچار نه ملندو. انهيءَ نموني سان وري CH کي ملائڻ سان گهٽ ۾ گهٽ ٽي اچار ٿا ملن. هڪ چ ٻيو ڇ ۽ ٽيون ش ۽ ساڳئي وقت SH کي ملائڻ به ش جو اچار حاصل ڪري سگهجي ٿو. وري انهيءَ ريت GH کي ملائڻ سان ڳ گهه ۽ غ جا اچار ملندا ۽ گ جو اچار وري به

حاصل نہ ڪري سگھبو ۽ وري خ جو اچار حاصل ڪرڻ لاءِ اسانکي KH جو سهارو وٺڻو پوندو. پر انهن ٻن ٻن اکرن کي ملائڻ سان بہ ڪيترن اکرن جا نعم البدل نٿا ملن. جيئن ع ۽ ڻ منهنجا ڪي دوست شايد اها صلاح ڏين – تہ ع لاءِ I ۽ ڻ لاءِ N کي استعمال ڪجي. پر هنن مان بہ مقصد جو پورائو صحيح ريت نٿو ٿئي.

پر جيڪڏهن اهي سڀ مشڪلاتون در گذر ڪري ڪٿي رومن رسم الخط اختيار ڪجي تہ سنڌڙي جي عوام جي سڀاجھڙي، سهڻي ۽ سليس ٻولي جو هروڀرو خانو خراب ٿي ويندو. هن لاءِ آءٌ چند مثال پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪريان ٿو، جن مان ظاهر آهي تہ ڪيئن نہ رومن رسم الخط ۾ اسانجي ٻولي جي اچارن جو ستياناس ٿيو ٿو پوي. هتي آءٌ سنڌي لفظ، انجو رومن رسم الخط ۾ ڏانچو ۽ پوءِ وري ان رومن رسم الخط واري ڏانچي جو صحيح اچار پيش ڪندس.

مثال طور:

ٻولي	Boli - Bholi	بولي – ڀولي
مگريو	Maghryo	مغريو
ماگر	Maghar	ماغر
سگر	Sighar	سغر – سغار
وڄ	Wij -- Wijh	وج – وجھ
جھجھڻ	Jhjhan	جھجھن
مجٺ	Majhath	مجٿ – ماجٿ
ونڻ	Wan	ون
مڱڻو	Maghno -magno	مغنو – مگنو
مڱڻ	Maghan -Magan	مگن
چڱو	Chagho	چڱو يا چغو
رڄ	Ruj- Rugh	رُج – رجھ
اڄ	Uj-Ujh	اُج - اُجھ
نڱڻو	Nighao	نغو وغيره
ٽم	Tam-Tum	ٽم - ٽُم
ڄڄ	Jajh	ججھ

ڏِٿ	Dhith	ڏٿ
ٻِٺ	Bathu	ٻٺو
ڪاڄ	Kaj- Kajh	ڪاج - ڪاجھ

مٿين لفظن مان ڪنھنجو بہ صحيح اچار نٿو ملي، انھيءَ ڪانسواءِ سنڌيءَ ۾ پين بہ ڪيترن قسمن جي اچارن وارا لفظ آھن. جھڙوڪ:

ٻياڻي	Biyaii	بياڻي
ويڄ	Wej- Wejh	ويج - ويجھ
ٺِٽ	Nit	نٽ

تنھن ڪانپوءِ آءٌ ڪجھ اسانجي عظيم شاعرن ۽ اڻ وسرندڙ نثر نويسن جي نظمن ۽ بيتن ۽ مضمونن ۾ ڪم آندل اھم لفظ ۽ نثر جا شاهڪار ٽڪرا مثال ڏيئي پيش ڪندس، تہ ھننکي اسان مذڪوره رسم الخط ۾ ڪھڙي طرح لکنداسين. ۽ ڇا لکي سنڌن اصلي بناوت جو بگاڙو چاھينداسين؟ ۽ ڇا ان رسم الخط مان سنڌن اصلي مٺاج ۽ سوز و گداز ۽ سرور حاصل ٿيندو.

جيئن تہ:

سهڻي ساھ پريزءَ پر، اورينءَ پر اندام،
من ۾ مهار جي، قابو لڳس ڪام،
پئي ساھڙ سام، ڏکان ڇٽي ڏم جي.

(گرھوڙي)

رومن رسم الخط ۾ ھن مٿين شعر پيش ڪجي ٿو:

Sohni saah pareen bhar oreen bhar andam
Maan men mehar jey, kabu laghyas kam (calm)
Payee sahur saam, dhukhan chutti dam jey

ھاڻي ھنن سٽن ۾ ڪيترائي لفظ اھڙا آھن جنڪي زوريءَ ڌاقبل ٿا نظر اچن، ۽ ڪي ڪيترن ئي قسمن ۾ استعمال ٿي ٿا سگھن ۽ ڪن اچارن وارا لفظ انگريزي ۽ ھن ٻولين ۾ موجود آھن، جيئن ڪام Calm يا پيئي Payee ۽ جنجي ڪري ٻولين ۾ ڪيترو نہ مونجھارو پيدا ٿو ٿئي.

سڪ تنهنجي سپرين، سڀــو تـــار تـــران
پر انهيءَ لڄ مران، آءُ کِکي تون کٿورئين.
(گرهوڙي)

Sik (Sick) tunhinji supreen, sabho taar(tar) tarraan
Per (par) inhi Lajh marran, aun khikhi tun(toon) khathurain

مٿئين شعر وانگي هن شعر ۾ به ڪجهه لفظ اهڙا آهن جيڪي اڳيئي انگريزي ٻولي ۾ موجود آهن، جيئن ته Per, Sick يا Par ۽ انهن جي معني ٻي آهي.

هتي آءُ وري سنڌي زبان جي ٻن سرتاج شاعرن شاهه ۽ اياز جي بيتن ۽ هڪ نثر نويس جي لکڻي جا مثال پيش ڪندس، جن ۾ رومن رسم الخط ۾ بيان ڪرڻ ڏکيو ٿيندو ۽ پڙهندڙن کي اندازو لڳائڻ گهرجي ته هي ڪيڏو نه ڪٺن ڪم آهي.

ڪنڌيءَ نه سڳري، ٻير نه پلڙو!
سائو نه سلڙو، چانگون نه چيلڙا
مارو اڪيلڙا! (شيخ اياز)

جهڙ نيڻون نه لهي، ڪڪر هون نه هون،
ماري سپرين کي، لڙڪ ڳلن تي پون،
سي مر رويو رون، جن مسافر سپرين. (شاهه)

هنن شعرن کانپوءِ وري هڪ نثر جو ٽڪرو نظر مان ڪيدي ڏسو ته منجهس ڪهڙا نه ڳوناٺا لفظ ڪم آندل آهن، جنکي رومن ۾ لکڻ سنڌن اصليت کان انڪار ڪرڻ جي مترادف ٿيندو، هي ٽڪرو 'محمد بخش مجنون' جي لکيل ڪتاب 'مسڪين جهان خان کوسو' تان ورتل آهي.

'ڪرڙ وڏي، قد درمياني، جسم جو جانٺو، موڪري مانيٺي منهن تي، سفيد سهڻي چانپونئي سونهاري، اڇي جهڙي ٻوهه، مٿو اڪثر اگهاڙو، ڪڏهن ڪڏهن سياري ۾ ملن واري برقعي ٽائيپ ٽوپي يا اونهاري ۾ ڪجيءَ واري مولانا پاشاني ٽوپي. مليشيا جا ڪپڙا سي به ميل ۽ ڪيچ ۾ هڪ دفعو پائڻ کانپوءِ، سڄ ڪٽي يا ٻج ڪٽي،

پاڻيهي ٿي ڳري سڙي، پنهنجي جان ڇڏائين ته واهه، نه ته ٻيو ڪجهه خير. ساڳي ڳالهه ٿي پڙهڪ ڪتابن ۽ اخبارن جي، ڪاٻي ڪيچ ۾ به ٿي سير اخبارن جو پلندو ۽ ان سان گڏ ٻاوريءَ جو گيڏيو هٿ ۾ مس ڪپڙي، ڪڙيون پڄي، سپاٽا ٿي ويل سليپرن سان، ڪرٽ ڪرٽ ڪندو، مٿيءَ جي اڻ مئي ڪهه اڏائيندو، ٿرين جا ولرن جا ولر پويان لايو ڪنهن آفيسر ڏانهن واڪيندو ڪو ماڻهو ويندو ڏسو، ته پڪ سمجهو ته اهو مسڪين جهان خان ڪوسو!

هن ڪانپوءِ وري ڪجهه سنڌي جا لفظ مطالعي لاءِ ڏجن ٿا، جيڪي گهڻو ڪري شيخ اياز صاحب جي شاعريءَ ۾ ڪم آيل آهن.

پونئرو، سانءِ، مانئو، ڳمڳنڊير، ڪانئر، چونئرو، ڏونئرو، نئين، چانئٺ، ڏيئڙو، نوريئڙو، رانئيا، ڇاڳري، ڪامڻ، نردئي، مهٽو، چاريون، ڏهر، سرمئي، پونئو، پيول پڃڻ، زاڳو، ڳاءِ، ڳانئڻ، سرڪ، ڏوراپو ۽ ڏڳ وغيره.

هن موضوع تي هن ڪان اڳ به ڪافي بحث ٿي چڪو آهي، ۽ اسانجي ڪيترن ئي دوستن جي خيالن تي مشتمل اخبارن ۾ خط وغيره شايع ٿيندا رهيا آهن. ۽ منجهائن ڪيترن ئي دوستن رومن رسم الخط جون مٿي ذڪر ڪيل ۽ انڪانسواءِ ڪيترن ئي ٻين مشڪلاتن تي نظر وجهڻ بغير سنڌي ٻولي ۾ ڪم ايندڙ زيرن زبرن ۽ پيشن جي شڪايت ڪئي آهي. ۽ چيو آهي ته رومن رسم الخط اختيار ڪرڻ سان اسان زيرن زبرن ۽ پيشن وغيره جي تڪليف ڪان ڇٽي پونداسين. انهيءَ لاءِ عرض آهي ته هڪ يا ٻن تڪليفن ڪان ڇٽڻ جي ڪري خبر نه آهي ته ڪيتريون ٻيون تڪليفون نازل ڪرڏيون پونديون ۽ ٻئي طرف اسانجي شعر ۾ زيرن زبرن ۽ پيشن جو استعمال گهڻن هنڌن ضروري آهي. انهيءَ ڪري اچار بلڪل صحيح نڪري ٿو ۽ رواني پيدا ٿئي ٿي.

آلَـٻيلا آڙٻنگ، خيال وڏي سان خان هئا،
جن ٿي ڪُوُنـٽ ڪڏائيا، نازي نير ٺُر َنـگ،
ماري جن ٿي مُلڪ مچايا، ويرن پايو ونگ،

سهسين ساز سرور سندا هئا راڳ رهائيون رنگ،
تنجا هاڻ حمل چئي، قبرن منجهه ڪتر ننگ،
اهي لال للنگ ڪـائي خاڪ ڦٽا ڪيا. (حمل فقير)

مٿين شعر ۾ ڏسو ته ڪيڏي نه رواني آهي، ۽ درحقيقت سنڌي شاعري توڙي نثر ۾ زيرن زبرن جو استعمال تمام گهٽ، بلڪ نالي ماتر ٿئي ٿو. جيڪڏهن ڪٿي مٿيجي ته زيرن زبرن جي ڪري سنڌي ٻولي جي پڙهڻ ۽ سمجهڻ ۾ دشواري آهي، ته اها ساڳي انگريزي ۽ ٻين ٻولين يا رومن رسم الخط وارين ٻولين ۾ به ملندي. جيئن ته: Arif هن لفظ مان عارِف يا عَرَف ٻئي اُچار نڪري سگهن ٿا يا Urf هن لفظ جا به ٻه اُچار عَرَف ۽ عُرف ٿي سگهن ٿا. يا پڻ رومن رسم الخط ۾ زير جو اُچار ڪڍڻ خاطر I جو سهارو ورتو ٿو ٻوي. جيئن هِم 'Him' لفظ ۾ آهي. ۽ اهڙيءَ طرح ٻيا به لفظ انهيءَ مقصد لاءِ استعمال ٿي سگهن ٿا. هڙو مثال اڪيئي ڪنهن دوست اخبار ۾ پيش ڪيو هو. هُن صاحب لفظ 'Kandh' جو مثال ڏنو. جڪو سنڌي جي ٻن لفظن 'ڪنڌ' ۽ 'ڪانڌ' لاءِ ٿي سگهي ٿو.

مٿين سڀني ڳالهين ڪانسواءِ سنڌي ٻولي ۾ اجا به ڪيتريون ئي ٻيون ادبي صنفون موجود آهن، جنڪي هڪ جدا ۽ پنهنجي مخصوص افاديت موجود آهي. جنجو بيان ڪنهن ٻي رسم الخط ۾ ڪرڻ يا ڪنهڻ ٻي بدليل صورت ۾ پيش ڪرڻ تمام ڏکيو ڪم آهي. جيئن ته سنڌي ادب ۾ ڪيتريون ئي ڳجهارتون، پروليون، ڏٺون ۽ سينگار بيت ۽ وکر وغيره موجود آهن، جنڪي پنهنجي جداگانه ٻولي ۽ اچار آهن. ٻيا به ڪيترا محاورا ۽ اصطلاح آهن، جيڪي پڻ سنڌيءَ تائين محدود آهن. جنجو ذڪر ٻي ڪنهن به طريقي سان نامناسب ۽ ناممڪن آهي. اسانجي قوم جي پنهنجي خاصيت آهي ۽ سنڌي قوم ۾ ڪيترا ئي اهڙا نالا ۽ ذاتيون موجود آهن، جنڪي رومن رسم الخط ۾ پيش ڪرڻ تمام اڻ سونهندڙ ۽ اڻ ٺهڪندڙ ٿيندو. جهڙيءَ ڪ سنڌي ۾ نالو آهي 'مگڻ' جيڪو رومن ۾ ٿيندو Maghan ۽ هن جو اُچار ٿيندو 'مغن' ۽ نه ڪي مگڻ. نالي جو ٻيو مثال وٺو. جيئن 'مگيندو' جنهنجو پڻ رومن ۾ پيش ڪرڻ غلط ٿيندو

جيئن ته 'Magheen-ladho' ۽ وري هي ٿيو 'مغينلڏو'.

جڏهن ذاتين جا مثال وٺبا ته به ڪيترين ئي اهڙيون ذاتيون ملنديون جنجو رومن رسم الخط ۾ لکڻ ناموزون ٿيندو. جهڙوڪ، مگنهار هنجو رومن مطابق اچار ٿيندو 'مغنهار' Maghanhar جيڪو لفظ 'مگنهار' لاءِ بلڪل ناموزون آهي. هڪ ذات آهي 'آڄڻ' جيڪو رومن ۾ هيئن لکبو 'Ugan' (آجن) هاڻي هن ۾ 'ج' ۽ 'ن' جا اکر گم آهن. ۽ انهنجي بدران 'ج' ۽ 'ن' جا اکر ملن ٿا. جيڪي ٻوليءَ کي بگاڙين ٿا.

هاڻي رومن رسم الخط اختيار ڪرڻ سان نه فقط مٿي ذڪر ڪيل دشواريون درپيش ٿينديون، پر انهيءَ ڪانسواءِ ٻيو به ڪيتروئي نقصان برداشت ڪرڻو پوندو. موجوده سنڌي ادب سنڌ ۾، پاڪستان ۾، هندستان ۾ ۽ دنيا جي ڪيترن ئي ٻين حصن ۾ موجود آهي. ڇا اهو سڄو ئي وري رومن رسم الخط ۾ مهيا ڪري سگهنداسين؟ ڪڏهن به نه. اهو ناممڪن آهي. اسانجو حال اهو آهي، جو موجوده وقت ۾ ڪو خاص نئون ادب به ڇپرائي نه سگهيا آهيون ۽ حقيقت ۾ جيڪو ادبي واڌارو اسانکي ڪرڻ کپندو هو سو نه ڪري سگهيا آهيون. تنهن هوندي به سنڌي ادب جو سرمايو ڪافي موجود آهي. جنهن ۾ ڪيترائي شاهڪار عالم آشڪار آهن. ڪجهه ڏينهن اڳ اسانجي هڪ هندو اديب دوست جي تحقيقات مطابق ڪل ۵۵،۰۰۰ (پنجونجاهه هزار) ڪن ڪتابن جو سرمايو هو، جيڪو هاڻي وڌي ۶۰،۰۰ (اٽڪل سٺ هزار) ڪن ضرور ٿيو هوندو. انهيءَ ڪانسواءِ روزانو ڪيترن ئي اخبارون، هفتيوار ۽ ماهنااما مئگزين، بڪليٽ ۽ پمفليٽ نڪرندا رهن ٿا. جن سڀني کان اسانکي دستبردار ٿيڻو پوندو. هينئر ته اسانجي موجود الف، ب، اڃان به ترقي ڪري رهي آهي، ۽ سنڌي ٽائيپ رائيٽر به تيار ٿي ويا آهن ۽ پڻ سنڌي جي ورن مالها، رومن الفابيٽ وانگي ٽائيپ به ٿي سگهي ٿي.

ڇا سهڻي شاهه لطيف جي موجوده شڪل ۾ موجود بيتن، وائين ۽ ڪافين تان دستبردار ٿينداسون؟ جيڪي هر سنڌي، پڙهيل توڙي اڻ پڙهيل جي دل ۾ ٿورو يا گهڻو ضرور سمايل آهن.

ڪن سڄڻن لکيو آهي ته رومن رسم الخط اختيار ڪرڻ سان

اسانجو ملڪ ترقي ڪري سگھندو. منهنجي خيال ۾ اهو چوڻ مناسب ڪونهي. ڇاڪاڻ جو ترقي جو راز ٻوليءَ جي رسم الخط ۾ نه آهي، پر ترقي جا راز ڪي ٻيا آهن. جن ملڪن ۾ رومن رسم الخط مروج نه آهي، انهن ملڪن به عظيم الشان ترقي ڪئي آهي. جھڙوڪ چين. خود اسانجي ملڪ ۾ به عوام جو هڪ اهڙو طبقو موجود آهي، جيڪو دنيا جي چند ترقي يافته طبقن مان آهي. ۽ انهنجي ٻولي آهي 'گجراتي'. جنهنجو پڻ رسم الخط رومن نه آهي. تنهنڪري اهو چوڻ ته مذڪوره رسم الخط اختيار ڪرڻ سان اسانجي زبان ۽ اسانجو ملڪ ترقي ڪندو، سو سراسر غلط آهي. ۽ حقيقت ۾ ملڪن ۽ قومن جي ترقي جا راز سندن ٻڌي، اتحاد، اڻٿڪ محنت، ارادي جي پختگي، اڻ ورچائي، جذبي جي استقلالي، ايمانداري ۽ وسيلن جي موجودگي تي منحصر آهي.

نيو يارڪ (آمريڪا) ۾

ماهوار

سُهڻي

هيٺ ڏنل ايڊريس تان وٺي سگھجي ٿي
يا خط لکي گھرائي سگھجي ٿي.

Salim Shah
'SHALIMAR'
2933, B. Way,
N. Y. N. Y. 10025

تنقيد ۽ رايا

مان اوهانجي هن حق لاءِ سدائين وڙهندس،
نه اوهين مون سان اختلاف راءِ ڪري سگهو.

— والٽيئر.

■ سدا جيئي جيجل سنڌ، ڊسمبر کان ماهوار سهڻيءَ جو باقاعدي ديدار ٿئي ٿو. اڄ مارچ جو پرچو مليو اٿم ته سچ پچين ته اڄ ٿي انڪي پڙهي پورو ڪيم. دوست، تون جيڪا جدوجهد ڪرين پيو ۽ جن حالتن ۾ ڪرين پيو، انجي تعريف ڪرڻ لاءِ لفظ ڪونه ٿا لڀن. مارچ جي مهيني واري رسالي جو 'پنهنجي طرفان' هميشه وانگر اڳي کان اڳرو آهي. ■ اوهانجي ايڊيٽوريل مان سنڌي قوم جي بيڪسي پئي جهلڪي ۽ اهو به ثابت ٿيو آهي ته سنڌ جا ماڻهو شخصيت پرستي ۽ نعري بازيءَ ۾ اچي هميشه غلط فيصلا ڪري ويهندا آهن. اسانجي سياست طرف بي توجهي، بي علمي ۽ اڻ واقفيت ظاهر ٿئي ٿي. سنڌ ۾ جڏهين به 'ووٽ' ٿيندا ته وري به ساڳيو ليڊر اچي وڃڻ، جيڪو ڪرسيءَ جي شڪل ڏسيو 'پارٽي' ٿيو پوي. اوهان رعنا لياقت عليءَ جو مثال ونو. هوءَ صاحبه اچان ڪرسيءَ تي ويٺي ئي ڪانه هئي ته سنڌي وڏيرن جي مبارڪن جا پيغام اڳ ۾ ئي اخبارن ۾ ڇپيا. اسانجي قوم جي ذهني ڏيوالي جي اها حالت آهي. صحيح طور سنڌ ليول تي اڃا تائين اسانجي سياسي قيادت اهڙي نه اڀري آهي، جيڪا قوم پرست ۽ مقبول عام هجي. اسان وٽ قوم پرست سياسي اڳواڻ به آهن، مقبول عام به آهن. پر ساڳيو ماڻهو هڪ ئي وقت قوم پرست ۽ مقبول عام نه آهي. مثال طور جي. ايم. سيد سچي حياتي سنڌ سنڌ ڪندو رهيو آهي، پر اسان ايڏا خود غرض آهيون، جو سچي سنڌ مان ڪيس هڪ اسيمبلي سيٽ به نه ڏئي سگهياسون. يا ٻين لفظن ۾ اسان ايترا بي شعور آهيون جو پنهنجي ڪمزور آواز کي اسلام آباد جي حسين ايئرڪنڊيشنڊ هائوس ۾ پهچائڻ لاءِ به ووٽ نه ڏناسون. ■ ان ڪانپوءِ اچو پنهنجي روايتي Idology Crisis تي. جڏهين کان آءٌ سڃاڻان، سنڌ ۾ نه اصل نظرين

جا نوان ايڊيشن آهن. اسانجو نوجوان شاگرد (جيڪو ڏي فقط سنڌ جي واحد اميد آهي.) اهو هزارن هڙادو نظرين جي چڪر ۾ قائل آهي. ۽ نتيجي طور سؤ کن شاگرد جماعتون پنهنجي ميشن ۾ رڌل آهن. مون جهڙو عام سنڌي اهو سوچي ٿو ته: پلا آخر پليا ڇا ۾ آهيون؟ وڙهون ڇا تي ٿا؟ اسانجي نظر ۾ سنڌ لاءِ ڪم ڪندڙ جوان، اديب، شاعر، مزدور، هاري سڀئي ڪي فقط سنڌ جي مفاد ڪي سڀ ڪان آئم رکڻ گهرجي. اسان سياسي پارٽين، سنڌن پاليسين ۽ ڏاڍي جي لٺ کي به مٿا واري پاليسي جي خلاف آهيون. اسان لاءِ سنڌ سڀ ڪان اتم آهي. جڏهين اسان 'جيئي سنڌ' ٿا چئون ته انجو مطلب به اهو واضح آهي ته اسان فقط سنڌ، سنڌين ۽ سنڌي ٻوليءَ جي مفاد لاءِ ڪم ڪنداسين. ان نصب العين وارا جيڪي جوان ميدان ۾ آيا، اهي ٻُريءَ طرح ناڪام ٿيا. سنڌ جي جهونجهار يوسف لغاريءَ جو مثال سڀني جي اڳو آهي. يوسف جڏهين سرڪاري نوڪريءَ کي لت هڻي بيروزگار ٿيو ته ڪيترن شاگرد رهنمائن کيس تحريڪ ۾ شامل ڪرڻ کان ڏي انڪار ڪري ڇڏيو. ڇاڪاڻ جو يوسف جي اچڻ سان ليڊرشپ جو سچو Credit ان ڏانهن ٿي ويو، جيڪا ڳالهه ٻين ساٿين لاءِ ناگوار هئي. جڏهين قوم پرست باشعور پڙهيل طبقو به ان ريت جدوجهد جو قائل هجي ته پوءِ مستقبل ۾ ڪهڙي اميد رکجي؟ غلام نبي (مغل) جي خط ۾ اهو پڙهي افسوس ٿيم ته يوسف کان سنڌس وڪالت جو لائسنس به کسيو ويو آهي. سنڌ جي جنهن جوڌي، سُتل قوم کي اٿاريو. ان سان جڏهين هيڏو ظلم ٿيو ته آخر سنڌ مان آواز ڇو نه اٿيو؟ يوسف بکون ڪاٽي جدوجهد ۾ حصو ورتو آهي. اڄ وري سنڌس روزگار تي لت ڏني وئي آهي؟ آخر ڪير پلا ان ناشڪري قوم لاءِ هيڏيون صعوبتون سهي؟ پاڻ معاف ڪجانءِ، اسانجي قوم جي اها عادت آهي ته اسان ڪيريل کي هميشه وڌيڪ ڪيرائڻ جي ڪوشش ڪندا آهيون. هاڻي جيڪا به صورتحال آهي ان لاءِ ڇا ڪرڻ گهرجي ۽ ڪيئن ڪجي؟ انجو جواب سنڌ جي دانشور کي سوچڻو آهي. امر جليل جي سدا حيات ڪهاڻي 'مرد لاش'

جي تعريف نہ ڪرڻ بدذوقي آهي. 'امر' جي هن تخليق کي منهنجو سلام. ■ هڪ غلطي طرف اڳ بہ ڌيان ڇڪايو هوم، پر اهو خط نہ ڄاڻ ڇو شايع ڪونہ ٿي سگهيو. ٤- مارچ واري حادثي وقت ڊي- سي دادو مظهر رفيع (موجوده اڊمنسٽريٽر ڪي ايم سي) هو، نہ ڪہ آصف فصيح الدين وردڪ. منهنجي محترم دوستن مسعود نوراني ۽ يوسف لغاري ۽ کان اها ڀُل ٿي وئي آهي. منهنجو فرض آهي ٻڌائڻ، وڌيڪ وسوارا آهيو. سنڌ لاءِ سوين سلام.

— سليمان شيخ سرت، لبيا

■ جيئي سنڌ، عرض تہ اوهانجو ماهوار رسالو 'سهڻي' اکين اڳيان گذريو، جنوري ١٩٧٣ خاص نمبر (١) پڙهي ڏاڍو دل کي سڪون حاصل ٿيو. انلاءِ جو ڇهن سالن کان هن ملڪ ۾ ڪڏهن بہ سنڌي تحرير جو ڪتاب اکين سان ڪونہ ڏٺو هوم، اهوئي سبب آهي جو سنڌي رسالو ڏسي اکين ۾ پاڻي تري آيو.

— سيد غلام عباس شاھ رقام، دبئي

■ جيئي سنڌ، مارچ مهيني جي 'سهڻي' خوب هئي. تنهنجي ايڊيٽوريل کي داد ڏيڻ کان رهي نٿو سگهجي. ايڏي جرئت ۽ بيباڪي! اصل وڻ وڃائي ڇڏيئہ. هڪ باضمير ۽ خود دار اديب جي حيثيت سان جيڪو توتي قومي فرض عائد ٿئي ٿو، تنهنڪي تون بهتر طور ادا ڪري رهيو آهين. سهڻي جي مذڪور ايڊيٽوريل جو حڪومت نوٽيس ورتو آهي. ■ ٢٧- مارچ واري 'هلال پاڪستان' اخبار (ڪراچي) جي ادبي صفحي ۾ شايع ٿيل سين- ميم- لاهوتي جي مضمون بعنوان 'سنڌي رسالا ۽ جيئي سنڌ' ۾ سڀني سنڌي رسالن کي دڙڪائڻ ۽ دڙڪا دهمان ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي آهي، ۽ (مان ان مضمون کان متاثر ٿي هيءُ خط لکي رهيو آهيان. بروقت شايع ڪجي، جيئن ان اخبار کي جواب ملي وڃي، نہ تہ ڳالهہ پرائي ٿي ويندي ۽ توهانجو رسالو ماهيانو آهي). ياد صحتمند تنقيد جمهوريت جي واڌاري لاءِ هڪ قسم جي خوراڪ هوندي آهي. سڌي راهہ تي رهڻ لاءِ هڪ قسم جي مهميز. جيئن هڪ گهوڙيسوار کي پنهنجي گهوڙي کي سڌو رکي منزل تي پهچڻ لاءِ چهبڪ

جي ضرورت هوندي آهي، بلڪل تيئن صحتمند تنقيد حڪمران پارٽيءَ کي صحيح جمهوري منزل (عوام جي ڀلائي ۽ خوشحالي جي منزل) تي رسائڻ لاءِ ڇهبڪ جو ڪم ڏئي ٿي، نه ته جمهوريت جو اهو شهزور گهوڙو (صاحب اقتدار پارٽي) اوجهڙ ۾ وڃي پوندو ۽ نقصان رسائيندو. جمهوريت پسند پارٽيون هر صحتمند تنقيد جي آجيان ڪنديون آهن. پر هتي قصو بلڪل ابتو لڳو پيو آهي. حڪمران پارٽي جي ترجمان 'هلال پاڪستان'، انجو ايڊيٽر صاحب، جيڪو خوشقسمتيءَ سان هڪ سنڌي ترقي پسند اديب پڻ آهي. جهڙي نموني سان پنهنجي جمهوريت پسنديءَ جو ثبوت ڏيئي رهيو آهي. ان مان يا ته انهنجي حڪمران پارٽيءَ سان 'نادان دوستي' ظاهر ٿئي ٿي، يا ته ان پارٽيءَ جي پاليسي ۽ عزائم ئي اهڙا آهن. ڀاءُ، تو ته ان پارٽيءَ جي چونڊن جي مهم دوران سنڌي عوام سان ڪيل واعدن ۽ انهنجي پورائي جو نچوڙ پيش ڪيو آهي. تو ته حڪمران پارٽيءَ کان سنڌن ڪيل واعدن جي وفائي ڪرڻ جو مطالبو ڪيو آهي. ڇا ائين ڪرڻ بقول سين - ميم - لاهوتي جي (جيڪو سراج مينڻ پاڻ ئي آهي) جيئي سنڌ جي جذبي کي حڪومت سان ٽڪر کائڻ ۽ طارق جو 'هيرو' بنجي جيل ۾ وڃڻ جي ڪوشش آهي؟ بلڪل نه — اهو هڪ باضمير ۽ باشعور اديب جو فرض آهي، نه حڪومتِ وقت جو سندس ذميدارين طرف ڌيان ڇڪائي. اهو وطن ۽ عوام دوستي جو هڪ ڪامل ۽ چٽو ثبوت آهي. هڪ اديب سماج جو اصلاح ڪندڙ هوندو آهي ۽ سياسي پارٽيون سماج اڏو جوابدار هونديون آهن. اهوئي سبب هوندو آهي جو حڪمران پارٽيءَ جو اديب سان هميشه تصادم رهندو آهي، سڌريل جمهوري ملڪن جون حڪمران پارٽيون پنهنجي اديبن ۽ دانشورن کي وڏي عزت ۽ احترام جي نظر سان ڏسنديون آهن. ۽ سندن راءِ کي (تنقيد کي) وزن ڏينديون آهن. فرانس جي صدر ڊيگال جي الجزائر متعلق پاليسين کي فرانس جي باضمير دانشور ۽ مفڪر اديب جين - پال - سارتر نه فقط ننديو، پر الجزائر جي حريت پسندن جي مالي ۽ قلمي امداد ۽ حمايت ڪئي، جنهن تي جڏهن ڪنهن (سين - ميم - لاهوتيءَ جهڙي)

ڏيگال جو ڌيان سارتر جي ان ڳالهه طرف ڇڪائيندي، مٿس فرانس سان غداري ڪرڻ جو الزام ڌريو هو ته ڏيگال وراڻيو هو: 'سارتر فرانس آهي ۽ فرانس سارتر آهي.' هڪ طرف اديب جو اهو مقام آهي ته ٻئي طرف جمهوريت جا عهديدار ۽ اظهار راءِ جي آزادي واري حق جا علمبردار سنڌي ادب کي جيل جا دڙڪا ڏيئي رهيا آهن. افسوس، جو مقام آهي! ڇا حڪومتِ وقت جي ثناخواني سان ئي 'جيئي سنڌ' جو جذبو برقرار رهي سگهندو؟ اهو فيصلو سنڌي عوام تي ڇڏيل آهي. ڇا سنڌ جو اديب هڪ درٻاري اديب بڻجي سنڌ کي جيئاري سگهي ٿو، يا هڪ باضمير ۽ خوددار اديب جي حيثيت سان سنڌ جي ڏتڙيل ۽ پيڙيل عوام جي حقن جو علمبردار بڻجي جدوجهد ڪري سنڌ کي جيئاري سگهي ٿو. شال سخت طوفانن کي منهن ڏيڻ جي سگهه هجيئي! سدا جيئي سنڌ.

— **روشن** حيدرآباد، سنڌ

▪ گهڻي عرصي کان 'سهڻي' جو اسير آهيان. انهيءَ کان شايد توهانکي به انڪار نه هجي، پر تنهن هوندي به توهانکي مون ڪڏهن به خط نه لکيو آهي. سنڌين واري روايتي سُستي جي ڪري شايد. سهڻيءَ جا تازه پرچا پڙهڻ کانپوءِ آءٌ بلڪل مجبور ٿي پيو آهيان ته توهانکي خط لکان. سهڻي هاڻي فقط مخزن نه، پر بجاءِ طور تي 'سنڌ سجاڳ' تحريڪ ٿي پئي آهي. دوست، جيڪي ڪجهه توهان 'پنهنجي طرفان' ۾ لکو ٿا، سو نه فقط پنهنجي طرفان آهي، پر پوري 'سنڌ جي طرفان' آهي. ادا، توهانکي آءٌ هڪ ڳالهه چوندس، آها هيءَ ته سچ هميشه ڪوڙو هوندو آهي ۽ زهر وانگيان لڳندو آهي، هن وقت توهان ته نسورو سنکيو ٿي پيا آهيو. توهان تاريخ کان واقف هوندي به حق جو نعرو ٿا بلند ڪريو، ڇا توهانکي اها به خبر نه آهي ته حق جي آواز کي جنهن بلند ڪيو، انهيءَ دور جي حڪومت انهن مجاهدن کي 'غدار' قرار ڏنو. مونکي پڪ نه ته شڪ ضرور آهي ته، عنقريب ڊي - پي - آر جي دعوت نامي تحت سرڪاري مهمان ٿي ويندا، ڇو جو توهان موجوده حڪومت کي ووٽ ڪيو هو ۽ انهيءَ پارٽي لاءِ ڪم پڻ ڪيو هو ۽ هاڻي وڏي ڳالهه 'سچ' ٿا

چئو. ادا، جيڪڏهن منهنجي اڌئي صلاح وٺو ته مُڙئي وڃو، سچ لکڻ
ترڪ ڪري ڇڏيو. توهانکي اهو وهم آهي ته جيڪڏهن 'سهڻي' بند
ٿي وئي ته سنڌي عوام گهرن ڪان نڪري ايندو ۽ پنهنجي انهيءَ
محبوب مخزن لاءِ جدوجهد ڪندو. دوست، توهانکي خبر هئڻ
گهرجي ته اسان سنڌي آهيون. اسانجي تهذيب موهن جي دڙي
واري تهذيب آهي، جيڪا دنيا ۾ پراڻي ۾ پراڻي تهذيب آهي. بس
اسان لاءِ اهوئي ڪافي آهي، باقي سنڌيءَ قوم مان عملي ڪم جي
ڪابه اميد رکڻ بيسود آهي. منهنجا ڀاءُ، سنڌين کي عقل ٿئي ئي
ڪونه. عقل هجين ته قبرن تي سجدا ڇنهم ڪونه ڪن. پنهنجا ٻچا
پيل ته اُگهاڙا هجن، پر اولياءَ جي ٻمٽيءَ تي ريشمي پڙ ضرور
وجهنداسين، اهي آهيون اسين سنڌي. مُرشد جو قسم ڪٿي ڏيوس ته
سنڌي سڳورو نه ڪٻل خون به پاڻ ٻاسي ٻيهي رهندو. باقي
سائين غيرت اسان سنڌين جو مهامُرڪ آهي. ڪنهن ماءُ يا ڀيڻ تي
گار ڏني، ڪهاڙيءَ جو ڏڪ ئي هڪڙو ڏيندس، سڀيئي سرڙات
ڪندي ويندس. ڀاؤ ڪهاڙي سميت ئي ٿاڻي تي وڃي حاضر ٿيندو.
باقي ڪو جيجل سنڌڙيءَ تي ڪيترا به ڪٿي ڪلور ڪري ۽ سنڌ
جي ماُرن تي ويل وهائي، ڪڇنڌائي ڪين، جهڙو ڪر سَپُ سنگهي
ويو هجين. ادا، توهانجا ايڊيٽوريل پڙهي مغز چڪرائجو وڃي.
.ونکي اها اميد ڪونه هئي ته 'روح رهاڻ' ڪانپوءِ ڪو سنڌي جرئت
ڪري حڪومت کي سچ به چوندو. دوست، توهان حڪومت کي
ڪافي مسئلن بابت صدق دلي سان چئي ٿا ڏيو، پر تنهن هوندي به
منهنجي نظر ۾ ڪجهه معاملا رهجي ويا آهن. جيڪي آءٌ پنهنجي
هن خط ۾ توهان تائين پهچائڻ گهران ٿو. ادا، توهان هڪ جاءِ تي
لکيو آهي ته: 'سنڌين جي هيءَ پهرين ۽ آخري حڪومت آهي.'
دوست، انهيءَ ۾ ڪوبه شڪ نه آهي. آءٌ ته ائين به چوندس تي هيءَ
حڪومت پاڪستان جي به آخري حڪومت آهي. ادا، سنڌيءَ
۾ هيءَ مشهور چوڻي آهي ته 'ميرن کي به گهران لڳي.' ادا، جي
لڳي ته سنڌين کي گهران لڳندي، ادا، هيءَ سنڌين جي حڪومت
آهي، منهنجي ته چيا پر هر سنڌيءَ جي هيءَ دعا آهي ته هيءَ

حڪومت هميشه قائم ۽ دائم رهي. پر مونکي افسوس سان هي لکڻو ٿو پوي ته سنڌي حڪومت ٿي ڪري سنڌين سان جيترا ظلم ۽ ڪلور ڪيا ويا آهن، سي شايد اڳين حڪومتن به نه ڪيا هجن.
■ هن حڪومت محب - وطن سنڌين کي فقط ذاتي اختلافن جي ڪري غدار قرار ڏنو آهي. شريف سنڌين کي ڌاڙيل، خوني ۽ پاٿاريدار جهڙي معيوب لفظن سان نوازيو آهي.

— محمود علي راڄڙ، ڪاهي، تعلقو ڪپرو

■ توهانجو رسالو 'سهڻي' شروع کان پڙهندي اچان. ڇهن سالن جي اندر جيڪو معيار توهان سهڻيءَ جو ڪيو آهي. بس اهين پنهنجي جيڏي جي آڏو سندس سونهن ۽ سوڀيا کي ڏسندي اک به ٽٽا ڪٽي سگهون. توهانجو ايڊيٽوريل، تنقيد ۽ رايا، ڪهاڻيون ۽ شاعري پنهنجو مٽ پاڻ آهن. ■ فيبروري جي پرچي ۾ امداد حسيني جي شاعري چڱو پاڻ ملهايو. 'بي ذاتيو' ڪهاڻي به خوب هئي. ٻيون ڪهاڻيون به سٺيون هيون.

— زيب النسا لاشاري، دادو

■ جيئي سنڌ، جڏهن کان سنڌ سان سفر تي نڪتو آهيان، تو کي خط ڪونه لکيو اٿم. پاڻم پئي ته تو کي سالنامي لاءِ شعر به موڪليندس. پر نه موڪلي سگهيس. خط ڇو ڪونه لکيم ۽ شعر ڇو ڪونه موڪلي سگهيس؟ آيتا سڀتا بهانا ڏيڻ کانسواءِ، رڳو ايترو چوندم:
'آڻ مڃي پوءِ جهڳڙو ڇا جو؟'

■ هتي مڪي توڙي مديني ۾ پاڪستان سرڪار طرفان، حاجين جي پرخلوص خدمت لاءِ اخبارون گهرائڻ جو بندوبست آهي. هڪ ته اخبارون تمام پراڻيون ايندڙيون آهن. (اڇا پڪوڙن وارن وٽ انهن کان تازيون اخبارون هونديون آهن). ٻيو ته اڙدو ۽ انگريزي اخبارون ته جام هونديون آهن، پر سنڌي بنهه نه. جيڪي به حاجي اچن ٿا، اهي شايد انگريزي ۽ اڙدو ۾ تمام گهڻا ماهر هوندا آهن. ٻهراڙيءَ جا سڀ سنڌي به! پلا سؤ سال جو انگريزن جي رعيت ٿي رهيا، ته اهي انگريزي ڇاڻندا، سنڌي ڪيئن پڙهڻ ايندن؟ هتي ته پاڪستان جي لئبرري به آهي، حرم جي بنهه سامهون. ان ۾ اڙدوءَ کانسواءِ

انگريزي ڪتاب به آهن. يقين ڪندين ته ڪيتن ڪي جاچي ڏٺم ته انهن ۾ ڊاڪٽريءَ جا به ٻه انگريزي ڪتاب نظر آيم. سمجهيم ته حج تي ميڊيڪل جا شاگرد ته ايندا هوندا، پر شاهه جا شيدائي نه، ڇو ته ٻيو ڪو سنڌي ڪتاب ته نهيو، پر شاهه جي رسالي جو هڪ سر به ڏسڻ ۾ نه آيم. ■ ڪڏهن ڪڏهن ڪو سڄڻ مونکي ٽپال ۾ اخبار يا رسالو موڪليندو آهي ته عيد تي ويندي اٿم. تازو هڪ گهڻگهرٽي ڪجهه سنڌي مواد موڪليو، جنهن ۾ 'سهڻيءَ' جو فيبروريءَ جو پرچو به هو. هونئن ته 'سهڻيءَ' کي ان درجي تي پهچايو اٿئي جو اها پنهنجي تعريف پاڻ آهي، پر هتي ته اڃا به وڌيڪ اُنس سان پڙهيم. اياز هن شعر ۾ ڇا ڇا نه ڇٽي ويو آهي:

اڄ بات ٿٺي ٿي ڳوليءَ سان، مون عمر وڃائي ٻوليءَ ۾

مان ڪهڙي منهن سان گيت وڄهان، اي ديس ڏکن جي جهوليءَ ۾؟

ها ادل، اسان ڏيهه کي ڏنو به ڇاهي؟ اسانجا گيت نه بکيا پيٽ ٿا ڀري سگهن، ۽ نه وري اگهاڙا انگ ٿا ڍڪي سگهن. پر تڏهن به اهي ڪلام ڪارائتا آهن. ڀاءُ، اهي جلندڙ جيءَ تي ڪو ڇنڊو ته هڻن ٿا. اهي نياڳيءَ ننڊ مان ته اٿارين ٿا. اهي جذبا ته جاڳائين ٿا. قمر جي هن وائيءَ منجهان، ڀونءِ ڪان بيزاري ٿي پانئجي: 'ان ڌرتيءَ تي ڪو ڪيئن رهي؟' مان ته هيئن چوندم قمر کي:

'جت رڃ رڙي جت ساهه سڙي ۽ آهه نه ڪو انسان ڪري

تنهن ڌرتيءَ تي تو آءٌ رهان، سا ڌرتي منهنجي آهي ڀاءُ'

■ هائو، اها ڌرتي اسانجي آهي دوست، ان رڃ کي رت جو ريج ڏني، باغ بڻائيندا سين. ڇنگ ڏنگ سهندو، پر ڇُرندو رهندو. رهيو سوال 'ڪو ڪيئن رهي؟'— اسان مڙس ٿي رهنداسين. ■ هونئن ته تنقيد ۽ رايا ايتري شوق سان نه پڙهندو آهيان، پر هيل، اهي سڀ پڙهي ويس. سيني خطن ۾ جليل جي آڪاڻيءَ جي واڪاڻ آهي. جليل ته هونئن به جادوگر آهي، پر سندس هن آڪاڻيءَ جي ايتري واڪاڻ پڙهي، ان آڪاڻيءَ کي پڙهڻ جو گهڻو شوق جاڳيو اٿم. پر هتي ڪيئن تو پڙهي سگهان؟ ڪٿان آڻيان اهو پرچو؟ قسم اٿئي ادا، هن خط ملڻ سان ئي اهو پرچو رجسٽر ڪري منهنجي هيٺ

ڏنل ڪراچيءَ جي ائڊريس تي موڪلجانءِ. ڏس، مٿان هميشه وانگر وساري ڇڏين. مان ڪراچيءَ پهچي ٻنا ڏير جي اھا آ ڪاڻي پڙهڻ چاهيان ٿو. ■ هاڻي سنڌ جي سرزمين ڏسڻ لاءِ ڏينهن پيو ڳڻيان. ■ پرچو جليل نمبر ڪيڏندين، مضمون لکڻ چاهيان ٿو. ڪجهه لکجيءَ ته جليل جي شان وٽان لکجي، نه ته بنهه نه لکجي. ڏورن لفظن ۾ ايترو چئي ٿو سگهجي ته هو پاڻ آمر آهي، سنڌس لکڻيون امر آهن، سنڌس لکڻين ۾ جلال آهي. سنڌس ڪهاڻيون، ڪهاڻيون ناهن، سنڌس دور جي تاريخ آهي، جيڪا ايندڙ نسلن جي رهنمائي ڪندي رهندي.

— الطاف عباسي مدينو منور

■ جيئي سنڌ، اپريل جي 'سهڻي' نظر مان گذري. هميشه جيان ايڊيٽوريل تمام پسند آيو. اسانکي توهانجي قلم تي فخر آهي. مضمون ۽ شعر پنهنجي جڳهه تي بلڪل ٺيڪ هئا. خاص ڪري 'موهي نرموهي' موهن ڪلپنا ۽ 'اندر جنين اڏ' يوسف لغاري جون ڪهاڻيون تمام پسند آيون. شعر سڀئي سٺا هئا.

— ڪيول پينداڻي، لاڙڪاڻو

جيئي سنڌ، ادا، آءٌ تمام گهڻي عرصي کان 'سهڻي' پڙهندو اچان . سو ڪيترا دفعا سوچيم ته آءٌ به 'سهڻي' لاءِ چار اکر لکي موڪليان. پر پنو ۽ قلم کڻي ڪانپوءِ جيڪو ڪجهه ذهن ۾ ايندو هو، تنهنکي ورجائي ورجائي مات ڪري ويهي رهندو هوس. پر آخر اڄ اهو احساس ٿيم ته پيو حي نه ته به گهٽ ۾ گهٽ سهڻيءَ جي موجوده پاليسي تي ڪجهه لکان . پيارا، توهان هن وقت هن بدنصيب قوم لاءِ جيڪو ڪجهه سهڻيءَ ذريعي ڪري رهيا آهيو ، شايد ئي پيو ڪو سنڌي رسالو ڪندو هجي . بهرحال توهان جيڪو سهڻي ۾ 'پنهنجي طرفان' لکو ٿا، انلاءِ آءٌ منهنجي طرفان ڇا لکان. واقعي توهان سنڌ دوست پاليسي اختيار ڪئي آهي. پر ڏسو ، مٿان ٻين رسالن وانگر سرڪاري اشتهارن، سستي پني، يا حڪومت جي دٻاءُ تحت وڪامجي وڃو. ■ توهان مارچ مهيني جي سهڻيءَ ۾ 'پنهنجي طرفان' ۾ هن عوامي حڪومت جا ڪجهه ڪيل واعدا ياد ڏياريا آهن ۽ انجا مناسب جواب به ڏنا

آهن. پر آءٌ فقط ايترو چوندس ته ادا، اُهو وقت فقط واعدن ڪرڻ جو هو. جي نه ته شايد هيءَ عوامي حڪومت وجود ۾ ئي نه اچي ها. بهرحال اِهي پنهنجو وقت ٽپائي ويا. هاڻي اسانکي پنهنجي ڪرڻ گهرجي. ادا، اسان جماعت اسلامي کي سنڌ ۽ سنڌين جو دشمن سمجهندا هئاسين. ۽ هاڻي به سمجهون ٿا. ابلاءِ ته هوءَ چئن قوميتن جي مخالف آهي. پر هاڻي ان مودودي جماعت ۽ پيپلز پارٽيءَ ۾ ڪهڙو فرق آهي، جو هن عوامي حڪومت ۾ به اطلاعات کاتي طرفان ريڊيو ۽ ٽيليويزن کي هدايتون ڏنيون آهن ته اهڙو ڪوبه پروگرام نشر نه ڪيو وڃي، جنهن سان چار قوميتن جو پرچار ٿئي. ڏسو هن عوامي حڪومت ۾ اطلاعات کاتي جو حال. آخر ڪنهنکي چئجي. ٿورو ٿا ڪڇون ته خود اسانجا سنڌي ئي چون ٿا ته وري به سنڌي صدر آهي. چون به ائين ٿا، جهڙو اسان پيپلز پارٽي بدران يوپي ۽ سي پي وارن کي ووٽ ڏنا هجن. جمهوريت جي دعوا ڪندڙ خود ڀٽي صاحب جون تصويرون آهن. جن تي لکيل آهي ته: جي آءٌ ڪم نه ڪريان ته توهان مونکان حساب وٺو. ۽ جي اوهان ڪم نه ڪندا ته آءٌ اوهان کان حساب وٺندس. هاڻي توهان سوچيو ته حساب ڪير وٺي ۽ ڪير ڏي؟ حساب وٺڻ ته ٺهيو، پر هن عوامي آئين ۾ اسانکان مڪمل حساب ورتو ويو آهي. پر وري به هيءُ ڪنن ۾ ڪپهه پيل ۽ زبان بند ٿيل سنڌي قوم اهو چوندي ته: ڇا به ٿئي وري به سنڌي صدر آهي.

— عبدالجبار شورو، ڪوٽ باغواه

سلسليوار **زندگي ڊائجسٽ**

پنهنجي نوعيت جي لحاظ کان سنڌيءَ ۾ نئون ڪتابي سلسلو

دنيا جون چونڊ جاسوسي، پوائنٽيون ۽ ڇرڪائيندڙ ڪهاڻيون

فوٽو آفسٽ تي ڇپيل سهڻيون تصويرون

صفحا سئو   ۾ رنگو وٺندڙ ٽائيٽل   قيمت ڏيڍ رپيو

سلسليوار **زندگي ڊائجسٽ**

پرنس علي خان روڊ، حيدرآباد، سنڌ